

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANABİLİM DALI

117985

ATATÜRK DÖNEMİ SOSYO-KÜLTÜREL
YAPILANMA VE DEĞİŞİMLER

117985

MASTER TEZİ

Hazırlayan
Şarika GEDİKLİ

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Tez Danışmanı
Prof. Dr. E.Semih YALÇIN

Ankara-2001

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Şarika GEDİKLİ'ye ait ATATÜRK DÖNEMİ SOSYO-KÜLTÜREL YAPILANMA VE
DEĞİŞİMLER adlı çalışma, jürimiz tarafından TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ
Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Semih Yalçın

Üye

prof. Dr. Ali Akif Tural

Üye

Prof. Dr. Mehmet Sahinşör

[Signature]

ÖNSÖZ

Bu tezde, köklü bir tarihi miras üzerine çağın gerekleri göz önünde bulundurularak kurulan yeni bir devletin, Türkiye Cumhuriyeti'nin özellikle ilk kurucusuyla yani Mustafa Kemal Atatürk'le özdeşleşen yaklaşık çeyrek asırlık bir dönem incelenmiştir.

20. yüzyılın ilk yarısına denk düşen bu zaman diliminde yeni bir devletin kuruluş sürecinde sosyo-kültürel yapılanmayı gerçekleştirişi, geleneksel bir toplumu modernleştirme çabaları, değişimi takiben gelişim aşamalarının inşa edilmesini ve bu bağlamda izlenen politikaların irdelenmesi amaçlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda kuşkusuz en büyük pay Mustafa Kemal Atatürk'e aittir. Atatürk, yeni devletin temeline iki ana prensip koymuştur; milliyet ve medeniyet. Yapmış olduğu tüm inkılap hareketlerinin bu iki prensipten doğmuş olduğu açıkça görülmektedir. Bu çalışmanın ilk iki bölümünde milliyetçilik ve medeniyet prensipleri geniş bir perspektifle ele alınırken, Atatürk inkılaplarında kazandığı anlam son iki bölümde inkılaplar tek tek ele alınarak incelenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki ideolojik temeller, yeni ve birdenbire üretilmiş düşünceler değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nda asırlar boyunca sancılı bir şekilde devam etmiş ve çoğu zaman eksik kalmış bu değişim hamleleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yeniden hayat bulmuştur.

Mustafa Kemal, yeni devletin ideolojik temellerini atan diğer entellektüeller gibi, Batının ilmi ve siyasi hayatından, fikrî eserlerinden etkilenmiştir. Özellikle Milliyetçilik gibi bir dizi yeni oluşumla değişen ve ilerleyen Batı medeniyetine ulaşmak ve hatta geçmek, Atatürk'ün yeni Türk devleti adına ulaşılmasını istediği ana hedefi olmuştur.

Atatürk, yaşanan yüzyılda varolan millîlik olgusunu toplumun bütün yönlerine hâkim kılmadan gerçekleştirmeyeceğinin bilincindeydi. Bu gerçekten hareket ederek, Batı medeniyetinde olan tüm öğelerin millî bir kimlik kazanması için ne gerekiyorsa yapmaktan kaçınmamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin oluşturulduğu bu kuruluş süreci, birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Toplum, yenilikleri hemen kabul etmemiş ve belli bir direniş göstermiştir. Böyle bir hassas dönemde yapılan değişimlerin tarzı, bu hassasiyet gözönünde bulundurularak yapılmaya çalışılmış fakat değişim sürecine hiçbirşeyin engel olmasına izin verilmemiştir. Kuruluş döneminin bu hassas pozisyonu, o an için olduğu gibi gelecek nesillere maledilmesi ve rejimin devamlılığı açısından da bir hayli önem arz etmekteydi.

Türkiye Cumhuriyeti tamamen tüm unsurlarıyla gelişimini tamamlamış bir medeniyet değildir. Durulan bir yerde gerilemenin başlaması tarihî bir gerçektir. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti, geçmişinden aldığı destekle ufkunu ileriye taşımak ve hedefinin bir adım önünde olmak mecburiyetindedir.

Bu çalışmamda değerli fikirleri ile bana yol gösteren saygıdeğer hocam **Prof. Dr. E. Semih YALÇIN**'a çalışmamda bana yardımcı olan herkese en içten teşekkürlerimi borç bilir, bu çalışmamın Türk Tarihi ilmine ve Türk Milleti'ne faydalı olmasını temenni ederim.

Şârika GEDİKLİ
Ankara 2002

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖNSÖZ

i

GİRİŞ

1

KISALTMALAR

iii

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR – MEDENİYET İLİŞKİSİ

1 - Kültür ve Medeniyet	5
a - Kültür Bir Edinme ve Öğrenmedir	9
b - Kültür Toplumsaldır	9
c - Kültür Değişir	10
d - Kültür İhtiyaçları Karşılar	11
e - Kültür Bütünleştiricidir	11
2 - Kültürel Değişimin Temelleri	21
3 - Sosyal ve Kültürel Değişme	22
4 - Milli Kültürümüz ve Kültür Değişmeleri Üzerine:	26
5- Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler:	30

II. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE MİLLÎ YAPILANMA YADA MİLLÎ DEVLETİN TEŞEKKÜLÜ

1 - Millî Devletin Yapılanma Süreci	33
2 - Modernleşme	39

III. BÖLÜM

TÜRK İNKILÂBINA RASYONEL BİR YAKLAŞIM

1 - Türk İnkılâbını Oluşturan Temeller	49
2 - Türk İnkılâbının Kökenleri	50
a - Milliyetçilikten Doğma İnkılap Hareketleri	56
b - Medeniyetçilikten Doğma İnkılap Hareketleri	56

3 - Altı Okun Tanımı Ve Açıklanması	58
a - Cumhuriyetçilik	58
b - Millîyetçilik	60
c - Halkçılık	62
d - İnkılâpçılık	65
e - Sekülerizm	67
f - Devletçilik	69

IV. BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER

1 - Toplumda Kadının Statüsünün Değişimi	73
2 - Eğitimde Birliğin Sağlanması	86
3 - Alfabe Değişikliği ve Harf İnkılâbı	92
4 - Halkevleri	100
5 - Mimarlık	109
6 - Sosyo-Kültürel Alanlardaki Diğer Gelişmeler	
a - Güzel Sanatlar Alanındaki Gelişmeler	114
b - Müzik, Resim ve Heykel Alanındaki Gelişmeler	115
c - Devlet Resim ve Heykel Sergileri	118
d - Tiyatro	120
SONUÇ:	125
KAYNAKÇA	127
ÖZET İNGİLİZCE	135
ÖZET TÜRKÇE	137

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Madde
a.g.s.	Adı Geçen Sempozyum
a.g.y.	Adı Geçen Yer
A.Ü.D.T.C.F.	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
A.Ü.Y.	Ankara Üniversitesi Yayınları
C	Cilt
C.H.P.	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
K.T.B	Kültür Turizm Bakanlığı
M.Ü.	Marmara Üniversitesi
S	Sayı
s	Sayfa
s.s.	Sayfa Sayısı
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.D.K.	Türk Dil Kurumu
T.K.A.E.	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınevi

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin duraklama, gerileme ve dağılma dönemlerinde devletin içinde bulunduğu durumdan kurtarılabilmesi amacıyla bir dizi ıslahat hareketlerine girişilmişti ancak bu hareketler halka dayanmadıkları ve köklü değişiklikleri ihtiva etmedikleri için devleti ve milleti kurtarmaya muvaffak olamamışlardır.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ise Osmanlı Devleti'ni bu durumdan kurtarmaya yönelik Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi birtakım fikir akımları ortaya çıkmıştır. Bu fikir akımlarından Osmanlıcılık ve İslamcılığın geçerliliğini yitirmesi, Atatürk'ün Türk milletini çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak maksadıyla yapacağı inkılapları ve yeni Türk bünyesini, milliyet ve medeniyet prensipleri üzerine oturtmasını gerekli kılmıştı. Bu sebeple Türk İnkılâbı, tamamıyla milliyet ve medeniyet prensipleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Bir medeniyeti oluşturan sosyal ve siyasî yapıya yani bir toplumu oluşturan fertlerin içgüdüsel ve fizyolojik olmayan, öğrenme ve şartlanma yolu ile bir kuşaktan diğerine geçirilen faaliyetlerin tümüne kültür denildiğine göre toplumu oluşturan bu temellerin birinde veya birkaçında görülen ufak çaplı bir değişimden bile etkileneceği muhakkaktır. Bu perspektiften bakılınca değişmeyen tek şeyin değişimin kendisi olduğu görülür.

Yeni Türkiye'nin kurulma sürecinde, bir çok yapısal değişiklikler olmuştur. Bu değişimler siyasi ve politik yapıyı kökünden değiştirdiği gibi hayatı, insanların yaşam tarzını, mentalitelerini ve bu mentalitenin yansıdığı tüm sosyal ve kültürel yapıyı doğrudan etkilemişlerdir.

Türk inkılâbı, çağın uluslar arası değerlerine uygun yapıda olması sebebiyle, Türk milletini arzu edilen medeniyet seviyesine ulaştırabilecek

niteliklere sahiptir ve modern çağların en büyük Türk devlet adamı olan Atatürk'ün dehası ve Türk milletinin eşsiz anlayış ve fedakarlığı ile gerçekleşmiştir.¹

Batı medeniyetini tarih boyunca sayısız toplumun oluşturduğu bir sentez olarak yorumlayan Atatürk'e göre bu medeniyet evrenseldir ve alınmasında bir sakınca yoktur. Ancak batılı düşüncenin temellerine, kaynaklarına inilmelidir ve bu medeniyete Türk milletinin rengi verilmelidir. Yani yapılan her yenilik Türk milliyetçiliği karakteri taşımalıdır.

Atatürk, millî mücadeleyi millî olan maddî ve manevî güçlerle başarmıştır. Bunun için ilk önce irade-i milliyyeyi yani millet iradesini harekete geçirmiş, daha sonra da hâkimiyet-i milliyyeyi yani milletin kendisini idaresi prensibini yerleştirmiştir. Diğer bir ifadeyle hep milleti ön planda tutmuştur. Onun medeniyet savaşı da yine millet için ve millî olmuştur. O, Türk kültürü üzerinde Arap, Fars ve Avrupalı perdesini kaldırarak gerçek Türk kimliğini ortaya çıkarmak ve Cumhuriyet nesillerine yeni, orijinal bir kültür zeminin bırakmak için gayret sarfetmiştir.

Bu tezin ilk bölümünde kültür, medeniyet kavramlarının terim anlamları ve tarihî süreç içinde gelişimleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Kültür-değişim ilişkisi irdelenirken değişimin gelişim ve ilerleme için bir ön şart gibi kabul edilebileceği dolayısıyla bir toplum ve o toplumun meydana getirdiği kültürün de değişime açık olduğu vurgulanmıştır. Yeni bir devletin temelleri atılırken çağdaş bir rejimi esas alan devletin muasır medeniyetler düzeyinde olması amaçlanmıştır. Milletin tarihi sil baştan yapıp yeni bir medeniyet kurulmamış yersine miras aldığı tarihin uzak geçmişlerine de atıflar yapılarak Türk milliyetçiliği ana prensip edinilmiştir.

İkinci bölümde millî bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini hazırlayıcı etkenler, yapılanma süreci Osmanlı Devleti'nin miâdını tamalamakta olduğu son dönemlerindeki etkin fikrî akımlar analiz edilmiştir. Geleneksel

¹ Refik Turan, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999, s. 198.

Osmanlı bünyesinden millî bir Türk devleti yapılandırılmaya çalışılırken yeni devletin çatısının tamamen “modern” olması üzerinde durulmuştur. Modernleşme çabalarının irdelendiği bu bölümde modern millî bir devletin kurulma süreci incelenmiştir.

Atatürk’ün önderliğinde kurulan modern Türk devletinin temel politikasını maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

- 1-Devlet ve fikir hayatını lâik bir zemine oturtmak,
- 2-Kültürü, millî tarih zemininde yapılandırmak,
- 3-Kültürü milletin her kesiminde hâkim kılmak,
- 4- Cehaletle hakikat arasındaki farkı yakalamak,
- 5-Yüksek kültür kurumlarını hizmete sokmak.

Çalışmamızın üçüncü bölümü, Türk inkılabını oluşturan temeller ve altı ilkeyi kapsamaktadır. Türk inkılâbı hiçbir temeli olmayan tepeden inme bir hareket değildir. Özellikle pozitivist bir akılcılık, anayasal rejim isteği ve halkçılık prensiplerini şiâr edinmiş Jön Türk ideolojisindeki temel öğeleri miras almıştır. Gökâlp’in halkçılığının etkilerinin de tartışıldığı bu bölümde yeni Cumhuriyet doktrinini oluşturan altı temel ilke –Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, İnkılâpçılık, Lâiklik ve Devletçilik- ayrı ayrı geçirdikleri tarihsel gelişim de irdelenerek açıklanmıştır.

Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, İnkılâpçılık, Lâiklik ve Devletçilik şeklinde altı ana başlık altında toplanan yeni Türk inkılâbının sosyal ve kültürel alanda ne şekilde yansıdığı ve Türk toplumunun inkılâplara bakış açısı, benimseme süreçleri tezimizin son bölümünü oluşturur. Bu inkılâplar çerçevesinde kısaca Türk kadını toplumda yeni bir statü kazanmış, çoğu medenî ülkeden daha önce seçme-seçilme hakkını elde ederek erkeklerin yanında ülkesinin geleceği konusunda söz hakkına sahip olmuştur. Bir ülkenin geleceği çocuklarıdır ve eğitim kalitesi geleceğin göstergesidir. Bu amaçla eğitim birliği sağlanırken çağı yakalamak için harf inkılâbına gereksinim duyularak Latin alfabesi benimsenmiştir.

Hayatta en hakikî mürşidin ilim ve fen olduğunu Atatürk sadece ifade etmekle, bunu orta eğitim ve öğretimin her kademesinde yaygınlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda yüksek öğretimde, araştırma kurumlarında ve hayatın her kesiminde müesseseseleştirmeye çalışmıştır.

1930'lar Avrupa'sında toplumsal bir kalkınma hamlesinin örgütlenme amacıyla kurulmuş teşkilatlanma modelleri revaçtaydı. Yetişkin eğitimiyle sosyal reformu gerçekleştirmek ve sanatsal ve kültürel canlanmaya katkıda bulunmak amacıyla "halk evleri" Avrupa modellerine uygun olarak kurulmaya başlandı. Türk Ocaklarının kapatılmasının ardından Cumhuriyet anlayışının topluma mal edilip hayata geçirilmesi ve kültürün millîleştirilmesi sürecinde yetersiz kalan Türk Ocakları yerine daha iyi denetlenebilir yeni bir kurumsal yapının bu rolü üslenmesi gerekmişti.

Yeni başkente modern bir çehre kazandırmak amacıyla mimarî alan da düzenlemelere gidilmiştir. Nüfusun da arttığı başkent zamanla farklı mimarî arayışlara sahne olmuştur. Birinci, ikinci ulusal mimarlık dönemleri ve aradaki geçiş periyodu bu arayışı örneklemektedir. Medenî devlet olmanın bir göstergesi olarak güzel sanatlarda –müzik, resim, heykel, tiyatro- gelecek vaad eden atılımlar gerçekleştirilmiştir.

Medeniyet ve milliyetçilik temel esasları, Türk inkılâbının köken ve yapı taşlarını irdelediğimiz Cumhuriyet dönemi hükümet programlarındaki kültür politikaları, Atatürk ve devrindeki fikir ve devlet adamlarının koydukları esaslarla Atatürk'ün yaşamında tespit edilmiş ve uygulanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR – MEDENİYET İLİŞKİSİ

1-Kültür ve Medeniyet

Latince’de, sürmek, ekip biçmek anlamına gelen “culture” sözcüğünden kaynaklanan kültür sözcüğü, bu anlamını 17. Yüzyıla dek korumuştur. İlk kez Fransız düşünürü Voltaire, kültür sözcüğünü insan zekasının oluşumu ve yüceltilmesi anlamında kullanarak, söz konusu sözcüğe yeni bir anlam kazandırmıştır. Alman etnolog G. Klemn, “İnsanın Genel Kültür Tarihi” adlı kitabında kültür sözcüğünü uygarlık ve kültürel evrim karşılığında kullanmasıyla, sözcük ve kavrama yeniden değişik anlamlar yüklemiştir. 18. Yüzyıllarda Almanlar, belki biraz da megalomaniye kaçarak milletlerinin diğer uluslardan farklı nitelik ve özellik taşıdığını ifade maksadıyla, başka medeniyetlerden söz etmeye başladılar. Böylece medeniyetlerin birbirinden farklı olduğu, ayrı medeniyetlerin varlığı söz konusu edilmeye başlandı.¹ Daha sonra İspanyolca, İngilizce ve Slav dillerine geçen kültür sözcüğü, 20. Yüzyıl da hemen tüm dünya dilerinde yer almaya başlamıştır.²

¹ Sulhi DÖNMEZER, “Cumhuriyet Döneminin Türk Kültürüne Bakışı ve Kültür Politikaları”, Atam, C: XI, S:31, Mart 1985, s.21.

² a.g.y.

Kültür kavramı, sosyolojinin en önde gelen kavramlarından biri, belki de birincisidir.

Diğer taraftan toplumların, tarih sahnesinden bir varlık olarak görünmeleri, oynadıkları rol ve bugünkü yapıları da, atıf (referans)'lar bakımından, farklı kültür tariflerine yol açmıştır.

Sosyal olayların ve sosyal yapının altındaki iman, kanaat, bilgi ve bunların dayandığı davranış tipleri, her topluma göre az çok farklılık gösterdiğine göre, kültür gibi tarih kavramı da, toplumların bünyelerine ve birikimlerine göre farklı tarif edilecektir.³

"Kültür" ve "medeniyet" kavramları gerek ülkemizde, gerek dünyada üzerlerinde en çok tartışılan, konuşulan iki kavramdır. Nitekim, Amerikalı iki antropolog (Kroeber ve Kluckhohn), 1952'de kültür konusunda derledikleri bir antolojide, kültür kavramının 164 farklı tanımını tespit etmişlerdir.

Başta sosyologlar ve sosyal psikologlar olmak üzere, antropologlar, edebiyat ve kültür tarihçilerine göre "kültür" kelimesinin ilmi yönden ifade ettiği kavram, aşağıdaki şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır.⁴

"Bilgiyi, imanı, sanatı, ahlakı, hukuku, örf-adeti ve insanın cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı çeşitli diğer bütün maharet ve itiyatları ihtiva eden mürekkep bir bütün" (E.B. TAYLOR).

"Bir toplulukta örf ve adetlerden, davranış tarzlarından, teşkilat ve tesislerden kurulu ahenkli bir bütün." (R.THURNWAALD)

"Kültür bir toplumun hayat tarzıdır." (R.Linton)

"Kültür, bir grubun yaşama biçimidir." (MARQUET)

Ülkemizde medeniyet ve kültür kavramlarını sistemli bir şekilde ilk tarif eden şüphesiz, büyük mütefekkirimiz Ziya Gökalp'tir. Z. Gökalp, "hars" adını verdiği kültürü şu şekilde tarif eder: "Kültür (hars), bir milletin dinî, ahlakî,

³ Sadık TURAL, **Kültürel Kimli Üzerine Düşünceler**, K.T.B. Yay., Ank. 1988. s. 32.

⁴ a.g.e., s.34.

muakalevî (aklî, rasyonel), bedî (estetik), lisanî (dile ait), iktisadî, fennî (teknik) hayatlarının ahenkdar bir mecmuasıdır.

Ünlü sosyoloğumuz Mümtaz Turhan da “Kültür Değişmeleri” adlı metodoloji örneği olan te’lif eserinde “kültür”e şu şeklide tarif kazandırmaktadır. “Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddî ve manevî kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumi atitüt, görüş ve zihniyet ile her nev’i davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırdeden hususi bir hayat tarzı temin eder”.⁵

Kültürün bugüne değin çok değişik tanımları yapılmıştır. Bunun sebebi kültürün çok geniş ve kapsamlı olmasındandır. Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimidir. Kültür, bir toplumun kendisidir. Bir dizi sosyal sürecin birleşimi, bir insan ve toplum hayatıdır. Bu temel yaklaşımdan hareketle kültürü şu şekilde açıklamak mümkündür:

Kültür, her bir unsuru tarihin derinliklerinden süzülüp gelen, nesilden nesle aktarılan geleneklerin bir sentezi olup, zamanın, şartların ve ihtiyaçların belirlediği tercihlerle manalı ve zengin bir yapı oluşturan; mensubiyet duygusu, kimlik şuuru ve şahsiyet kazandıran; tavır alış, düşünüş ve davranış biçimlerini geliştiren; yaşanan çevreyi ve şartları kendi istikametinde değişme arzu ve iradesini veren; fertlerin ve toplumun insani saydığı ve kabullendiği maddi ve manevi değer ve davranışların tamamından oluşan hayat tarzına denir.

Evrensel olarak düşünüldüğünde kültür, insanlığın ortaya koyduğu birikimlerin tamamıdır. Bu birikimler ilerlemenin basamaklarıdır. Kültür, kavram olarak bireyleri hem de toplumları içine alır. Kültürün kişiselliği, bireyin hayatla bağlantılı olan her şeyini ve fikirlerini kapsar. Kültürün sosyal yönü ise, kişinin ait olduğu aile, çevre gibi alt gruplarla ilgilidir.

⁵ Mümtaz TURHAN, *Kültür Değişmeleri*, M.Ü.İlahiyat Fak. Bayrat. Yay. Mat. İstanbul 1987, s.15.

Aynı zamanda bir genel yaşama biçimi olan kültür, toplumdan topluma değişiklik gösterir. Toplumlara birbirinden ayıran da daha çok kültürdür. Kültür kavramının içine; toplumların gelenekleri, görenekleri, töreleri, inançları, eşya ve araçları yanında mimarlık, sanat, estetik, dil, edebiyat, hukuk, eğitim ve sosyal kurumlar gibi alanlar girer.

Kültür, bir de, yararlanabilen toplumlar için zengin bir miras sayılır. Her nesil öğrendiklerini sonrakilere yeni bir birikim olarak sunar. Bu özellik, kültürün dikine aktarma görevidir. Bilindiği gibi kültür, aynı zamanda yatay (eş zaman) iletişimini de sağlar. Nesiller onu önceki nesillerin çaba ve tecrübelerinin bir ürünü olarak devralır. Sonuç olarak nesillerin ortak tecrübelerinden oluşan yenileşme ve değişimler geçmişten devralınanlara eklenir ve kültürün zenginleşmesine yardım eder. Böylece bir nesilden diğerine aktarılışı sırasında kültür durağan kalmaz. Mevcut kültür temeline, sürekli olarak yeni özellikler eklenir, hatta bu özelliklerden bir kısmı da zamanla değişikliklere uğrar.⁶

Herhangi bir toplumda kültürün genç nesillere aktarılması millî varlığımızı zenginleştirdiği gibi, toplumun sürekliliğini de sağlar.

Genel anlamda kültür, maddî ve manevî unsurlardan oluşur. Maddî kültür, daha çok teknik, araç gereç, makine, üretim araçları ile diğer unsurlardır.

Manevî kültür ise; bir milleti diğer milletten ayıran, ortak davranışlar, değer yargıları, ahlak anlayışları, gelenek, görenek ve zihniyet değişiklikleridir.

Biyolojik yapıların benzerliğine rağmen, insan ve toplumların farklılıkları kültürlerinden kaynaklanır. Toplumun değerlerini bir araya getirir, bütünleştirir, sistemli bir şekilde ifade eder. Sosyal dayanışmanın en önemli temellerinden birini oluşturur. Sosyal yapının hem işleyişini sağlar hem de malzemesini verir. Kişilerin ve grupların davranışları arasında ortak noktalar

⁶ TURAL, a.g.e., s. 20.

oluşturmaya çalışır. Bu yönüyle kültür bir anlamda insanların ferdî ve millî kimliklerini yansıtır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında kültürün bazı özelliklerini başlıca birkaç başlık altında açıklayalım.

a - Kültür Bir Edinme ve Öğrenmedir:

İnsan, doğar doğmaz bulunduğu çevrede kültür edinmeye başlar, Aynen yürümeye ve konuşmaya başlaması gibi. Yürüme ve konuşma üzerine eğitim ve öğretim nasıl bir geliştirme tekniği ise, kültür de bu durumdadır. Ziya Gökalp'in hars dediği "millî kültür" yaygın bir edinme veya yaşanma ile sağlanır. Kültürün öğretilen kısmı, sonradan belirli tekniklerin uygulanmasıyla olur. Buna da entelektüel kültür demek mümkündür. Meselâ, türkü zevkini öğrenilerek değil, edinerek kazanan bir çocuk klâsik musikîmizi belirli öğretim teknikleriyle anlayabilir.⁷

Kültür sosyal kurumların işleyişini kolaylaştırmak, rolleri ve ilişkileri belirlemek ve toplum denetimini sağlamak gibi görevlere sahiptir. Bir insanın yaşadığı sürece kazandığı her şey kültürdür. Toplumun var olan kültürü aile, okul ve çevre üçgeninde kendiliğinden ve eğitim yoluyla gerçekleşerek nesillere aktarılır. Kültürün oluşturulması ve bunun diğer nesillere aktarılması insanoğluna has bir özelliktir. İnsan yazılı ve sözlü sembol kullanma becerisine sahip olan tek canlı varlıktır. Onun bu özelliği edindiği bilgiyi, beceriyi ve yetenekleri diğer nesillere aktarılmasını sağlamaktadır.

b - Kültür Toplumsaldır:

Kültürel değerler, toplumu oluşturan fertler meydana getirilir ve onlar tarafından ortaklaşa paylaşılır. Bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar kabul edilen davranış, tutum ve değerler, o toplumun kültürünü oluşturur. Kültür, toplumsal olduğuna göre, onun geleceği de toplumun

⁷ a.g.y.

varlığını devam ettirmesine bağlıdır. Bütün kültürler sahip oldukları değerleri korumaya çalışır ve bu çabalarıyla da birbirlerine benzerler. Bunlar arasında; birliği ve dayanışmayı sağlayan duygular ve hizmetleri sosyal denetim mekanizmaları, düşmanlara karşı savunma kuruluşları ve nüfusun devamını sağlayan tedbirler yer alır. Kültürün korunması ve zenginleştirilmesi aynı zamanda toplumun varlığını devam ettirmek anlamına gelir.

c - Kültür Değişir:

Kültürler; yayılma, ödünç alma vb. gibi yollarla yani diğer kültürlerle etkileşerek değişime uğrar. Yeni ihtiyaçların ortaya çıkması, bunları karşılayacak yeni yol ve yöntemlerin bulunmasını gerektirir. Bunun için yeni kurum, kuruluş, yol ve yöntemler geliştirir.

Toplumlar sürekli değişim ve gelişim içerisindedir. Bu sebeple toplumların varlığını sürdürmesi ve gelişmesi için yalnız var olan kültürel değerlerin yeni nesillere aktarılması yeterli değildir. Bunun yanında fertlerin, sosyal değişmelere ayak uydurabilecek ve katkı sağlayabilecek şekilde yetiştirilmesi gerekir. Kültür yukarıda belirtildiği gibi bir toplumun dünya görüşünü oluşturan manevî değerlere, onun sosyal hayata yansımaları anlamına gelen maddî unsurların bir bütünüdür: Düşünce sistemi, dil, din, hak anlayışı, sanat, ahlâkî davranış ve bunların kontrolünde gelişerek toplumun hizmetine sunulan eşya, araç ve gereçler kültür kavramının içine girer.⁸

Bir kültürün varlığı, bir toplumun varlığı ile eş anlamlıdır. Etkileşim sonucu bazı kültür unsurları bir başka kültüre geçebilir. Kültürler kapalı değildir. Ancak, kültürler arası değişim, geçiş ve gelişmeler, kültürlerin özünü değiştirecek boyutta olmamalıdır.

⁸ a.g.e., s. 21.

d - Kùltür İhtiyaçları Karşılar:

Kùltür; biyolojik, sosyal ve psikolojik ihtiyaçları önemli ölçüde karşılar. Özellikle manevî kùltürel unsurlar; insanların şu ya da bu nitelikteki bir ihtiyaçını giderir ve problemlerin çözümüne yardım eder. Bazı maddi kùltür unsurlarını insanlar, ihtiyaçlarına göre, kendileri yapmışlardır. Bu sebeple kùltürel kurumlara ve unsurlara önem vermek gerekir. Kùltür, toplum üyelerince yaşıyorsa canlıdır ve değerlidir.

e - Kùltür Bütünleştiricidir:

Yukarıda belirtilen özellikleri gereği kùltür, ayırıcı değil birleştiricidir. Çünkü kùltür, tarihin süzgecinden geçmiş ortak değerlerdir. Bu değerlerin bireysel olarak da kullanıldığı ve geliştirildiğini bilmekteyiz. Gerek birey gerek toplum olarak yaşanabilir ve paylaşılabilir kùltürel normlara ihtiyaç duyulur. Bu anlamda kùltür, çok katlı ve çok odalı bir millet mimarîsinin ayakta kalmasını sağlayan çimentodur.⁹

Türkiye’de dilimize kùltür sözcüğünü ilk kez Ziya Gökalp hars diye çevirerek sokmuştur.¹⁰Hars sözcüğü, Arapça’da “toprağın işlenmesi, tarım” anlamına gelen hırsetten türetilmiştir. Kùltür konusuna, daha çok, bilimsel açıdan yaklaşan Bozkurt Güvenç, hemen her dilde, anlam bilimi açısından herhangi bir kavramın genel ve özel anlamlarının birbirinden ayrıldığını belirterek, özetle kùltür sözcüğünün şu dört ayrı anlamda kullanıldığını açıklamaktadır:

1. Bilimsel alandaki kùltür: Uygarlık.
2. Beşeri alandaki kùltür: Eğitim sürecinin ürünüdür.
3. Estetik alandaki kùltür: Güzel sanatlardır.

⁹ a.g.e., s. 22.

¹⁰ Cevdet PERİN, *Atatürk ve Kùltür Devrimi*, 2.b., İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1981, s.22.

4. Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda kültür: üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirir.

Bu değişik anlamlardan çıkarılabilecek sonuç; güncel konularda kültür sözcüğüyle çoğu kez bu kavramı oluşturan öğelerden herhangi birinin anlatılmak istendiği, kimi kez de sözcüğün kökenindeki anlamının dışında, uygarlık yerine kullanıldığıdır.¹¹ Soyut bir kavram niteliğinde olan kültür olgusunda anlam birlikteliğine varılamamasının nedeni de bunlardır. Bununla beraber kültür sözcüğü üzerinde ortak bir yaklaşım yöntemi bulunamamasının neticesinde 1952'lerden bu yana geçen süre içinde tanım sayısının daha da arttığı söylenebilir. Konuya bilimsel olarak yaklaşan düşünürler, eğitimciler, toplumbilimciler ve insanbilimciler (antropologlar), kültür kavramının şu veya bu parçasına ya da yönüne önem ve ağırlık veren tanımları ile kavram kargaşasını, tanım kargaşası durumuna getirmişlerdir. Bugün oldukça eskimiş bulunmakla beraber, bütüncül kültür tanımlarının belki de en iyisi, sosyal antropolojinin kültür olduğunu söyleyen Tylor tarafından yapılmıştır.¹²

Bu değişik anlamlardan çıkarılabilecek sonuç, güncel konularda kültür sözcüğüyle çoğu kez bu kavramı oluşturan öğelerden herhangi birinin anlatılmak istendiği, kimi kez de sözcüğün kökenindeki anlamının dışında, uygarlık yerine kullanıldığıdır.¹³ Kültürü, yalnızca uygarlıkların sanatsal ve zihinsel ürünleri çerçevesinde değil, insanoğlunun gelişiminin her aşamasında kazandığı teknolojik ve ahlaksal gelişmeler çerçevesinde de incelenmesi gerektiğini ileri süren Edward Burnett Tylor, geçerliliğini hala koruyan şu tanımı yapmıştır: **“Kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenekleri, beceri ev alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.”**¹⁴

¹¹ Bozkurt GÜVENÇ, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İst. 1984, s.98-99.

¹² Şerafettin YAMANER, *Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İst. 1988, s.102.

¹³ Şerafettin TURAN, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yay. İst. 1990, s. 12.

¹⁴ Broislaw MALINOWSKI, *İnsan ve Kültür*, çev. M.Fatih Gümüş, Verso Yayıncılık, Ankara 1990, s.39.

Tylor'dan sonra, Polonyalı antropolog Broinslaw Malinowski, Tylor'unkine benzeyen bütüncül bir tanımla kültürün bilimsel yönüne ağırlık veren tanımlarına bir yenisini eklemiştir. Malinowski'nin tanımı şöyledir: **“Kültür, açıkta aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana özgü düşün ve becerilerden, inanç ve törelerden oluşan bütünsel bir toplamdır.”**

Günümüz toplumbilimi bu değişik görüşlerin tümünden belli oranda yararlanmakta, toplumbilim ölçütlerinde uygun bir tanımı benimseme yoluna gitmektedir.

Kroeber'in kültür tanımına göre: **“Kültür bir toplumu oluşturan fertlerin içgüdüsel ve fizyolojik olmayan, öğrenme ve şartlanma yolu ile bir kuşaktan diğerine geçirilen faaliyetlerin bütünüdür.”** Kazanılan şey temelde, insanın, varolan hakkında farklı yollarla edindiği bilgilerdir. Edinilen bilgi insanda pasif olarak kalmaz, insanın edindiği bilgi ile varolanlar karşısında vaziyet alır, yani davranış şekilleri kazanır. Ayrıca edindiği bilgiyi çeşitli gayeler için çeşitli yollarla dışarıya aktarır. Bu aktarma bilim eseri olabilir, felsefi eser olabilir, sanat eseri olabilir, folklor faaliyeti olabilir, dini faaliyet olabilir, teknik faaliyet olabilir vs...¹⁵

Emre Kongar, teknolojik değişmelerin hızı ile dinlerin değişmezlik süreçlerini karşılaştırarak, maddi kültür öğelerinin manevi kültür öğelerine göre daha hızlı değiştiğini ve bu değişimdeki hız farklılığının da maddi ve manevi kültür arasında bir uyumsuzluk yarattığını ifade eder. Çünkü manevi kültür öğeleri (kültürün düşünsel yanı) değiştiğinde, kendiliğinden uyum yaparak değişemezler. Bu durum, toplumda maddi ve manevi kültür öğelerinin “kültür x uygarlık” şeklinde çatışmasına yol açar. Aynı konuya başka bir terminoloji ile eğilen Marx, ‘son çözümlemede, alt yapı üst yapıyı belirler’ ilkesi ile maddi kültür değişmelerinin, çeşitli mekanizmalar yoluyla, sonunda manevi kültürü de biçimlendireceğini söyler.¹⁶

¹⁵ Necati ÖNDER, “Zihniyet Farklılıkları ve Kültür”, *Erdem*, C:1, S:1, Ocak 1985, s.84.

¹⁶ Emre KONGAR, *Kültür Üzerine*, Remzi Kit. Evrim Mat. İst. 1994, s.39-40.

Yüz- yüz elli yıl önce, kültür “ ilkel” ya da “geleneksel” toplumlar için, uygarlık ise gelişmiş kentli uluslar için kullanılıyordu. Bugün, bu ayrım artık geçerli değildir.¹⁷

Sosyolojik anlamda millet, “Üyelerce paylaşılan kurumlara, üyelerin sadakatinden oluşan ve birlik, bütünlük görünümü veren, ortak bir tarih ve kültür çevresinde biçimlenen siyasal bir topluluktur”.¹⁸ Bilgin ya da kültür tarihçisi, bu yüzden “kültür ya da uygarlık” diyor. Tüm dünya bu özdeşliği benimsiyor. Çağdaş ve geleceğe yönelik olmak koşulu ile biri ya da öteki önemli değildir. Sosyo-kültürel antropolojinin konusu olan “kültür”ün uygarlık anlamına geldiğini ve bu olgunun birbirinden ayrılmazlığını kabul etmek, kültür-uygarlık çatışmasını sona erdirecek bir yaklaşımdır.

18. yüzyıla değin kültür, bir ölçüde sorunsuz bir kavramdır. Kökeninde tarım ve hayvan yetiştiriciliği anlamına gelir ve zamanla insan yeteneklerinin geliştirilmesi, iyileştirilmesi anlamında kullanılmaya başlar. 18. Yüzyılda ise karşısına rakip bir kavram çıkar; uygarlık (civilization ya da civilisation). Bu sözcük de yeni değildir; Latince’de düzenli, eğitilmiş ya da kibar gibi anlamlar taşıyan “civil” sözcüğünden türemiştir...

Aydınlanma Döneminde, kültür ve uygarlık henüz birbirinin yerine kullanılabilen terimlerdir ama, kültür kavramı inançları ve dini içerirken, uygarlık sözcüğü, yalnızca din dışı ilerlemeyi anlatır. Aydınlanma düşüncesi, kültürü de uygarlığı da her toplum için geçerli bir gelişme modeli olarak görür. 18. Yüzyılın sonuna doğru iki kavram arasında bir farklılık, giderek bir karşıtlık ortaya çıkar. Kültür, insanın “içsel” olgunlaşmasını, uygarlık ise “dışsal” gelişmesini, doğa üzerindeki egemenliğini belirtmek için kullanılmaya başlar. Örneğin, Rousseau’ya göre uygarlık, yönetimin despotizmi azaltmış ama gücünü de arttırmıştır; uygarlaşan insan, kendisine sunulan maddi rahatlıkla eski özgürlük duygusunu yitirmiştir. Rousseau’nun bu savı, uygarlığa karşı kültürü ön plana çıkarmış, kültür kavramının çevresinde siyasal bir ittifak oluşturmuştur.

¹⁷ Bozkurt GÜVENÇ, *Kültür Konusu ve Sorunlarımız*, Remzi Kit. Evrim Mat. İst. 1985, s.140.

¹⁸ Sami ŞENER, *Osmanlı’da Siyasal Çözüm*, İstanbul, 1994, s.54.

Tarihçi İbrahim Kafesoğlu, bu konuda “belirli bir topluluğa ait sosyal davranış ve teknik kuruluşlar, kültürü meydana getirmektedir” derken¹⁹ sosyal psikoloji alimi Erol Güngör de meseleyi şu şekilde ortaya koyuyor: “Bir topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak üzere benimsenmiş bulunduğu hayat tarzı, bütün maddî ve manevî unsurlarıyla birlikte onun kültürünü teşkil etmektedir.”²⁰

“Kültür, ferdin mensup olduğu (millet denilen) büyük grubun benimsediği, din, ahlak, töre, an’ane ve sanat anlayışı gibi manevi unsurlarla (hem bu manevî değerlere, hem de ihtiyaçlara göre şekillenen) maddî mahiyetteki sosyal yapı unsurlarının bütününden meydana gelir.”²¹

Prof Dr. Muharrem Ergin ise bu konuda şu tarifi ve izahı yapmaktadır:

“Kültür ile medeniyet arasında fark vardır. Medeniyet ferdî bilgilere, tecessüse, ilim ve tekniğe dayanan, konforu ve yaşama imkanlarını arttırmayı hedef alan, millî rengi olmayan faaliyet ve eserlerdir. Kültür duygulardan, medeniyet bilgilerden mürekkeptir. Medeniyetin milliyeti yoktur. Aklın ve ilmin doğurduğu bir birikimdir. Hatta tekniktir, tekniğin getirdiği müesseselerin bütünüdür, kısaca teknolojidir de diyebiliriz. Fakat medeniyet ile kültürün birbirlerine karşılıklı tesirleri de yok değildir. Kültür yarattığı insanın unsuruyla medeniyetin gelişmesine ve ilerlemesine tesir ettiği gibi, medeniyet de kültür değerlerinin şekillenmesinde ve değişmesinde rol oynayabilir. Bir kere maddi kültürün medeniyetle yakından ilgisi vardır. Manevî kültürün gelişmesinde, tutum ve telakkiler vs.de de maddi ve iktisadî hayatın belirli tesirleri görülür. Serbest kültür değişmelerinde, medeniyetin, medenî hayat tarzının tesirleri her zaman açıkça görülür. Mecburi kültür değişmelerinde de medeniyete ayak uydurma endişesi büyük rol oynar.

Kültür unsurları arasında âhenk bulunur, medeniyette bu olmaz. Kültür önce gelir, medeniyet sonradan ortaya çıkar, bir neticedir. Medeniyet kültürün

¹⁹ İbrahim KAFESOĞLU, *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1983, s.13.

²⁰ Erol GÜNGÖR, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay., İstanbul, 1976, s.75.

²¹ Amiran Kurtkan BİLGİSEVER, *Türk Milletinin Mânevi Değerleri*, İstanbul, 1977, s.6.

üzerine oturur. Medenî gelişme neticesinde bir yerde kültür ile medeniyet birleşir.²²

Bahaeddin Yediyıldız bu konuda biraz daha farklı düşünmekte ve şunları söylemektedir:

“Rönesans’tan itibaren, Avrupa’nın ilmî ve teknolojik sahada başardığı gelişmeleri, kendi bünyeleri içinde gerçekleştirememiş ve bunları Batı’dan ıktibas etmek zorunda kalmış ve kalmakta devam eden memleketlerde kültür ve medeniyet ayrımı üzerinde durulmaktadır ki, söz konusu ülkelerde bu ayrımı, pratik zaruretlerin hem Batı tekniği ve ilminden, hem de kendi öz kültüründen vazgeçememenin, bunları te’lif edebilme sancılarının bir neticesi olarak ortaya çıkıyor.”²³

Görüldüğü gibi, bu tanımlarda dikkati çeken ortak noktalardan biri, kültürün, daha çok her topluluğun kendine mahsus yaşayış ve davranış tarzı olmasıdır. Medeniyet ise, milletlerarası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış, davranış ve yaşama vasıtalarının bütünüdür. Kültür bir milletin hayatına ait unsurlar bütünü, medeniyet ise milletlerarasıdır.²⁴

Bizde de, Z. Gökalp, M. Turhan, İ. Kafesoğlu, E. Bilgiç, E. Güngör, A.K. Bilgiseven, O. Türkdoğan, N. Niun, B. Güvenç gibi araştırmacı ve ilim adamları bu farka işaret etmişlerdir; Mesela, Mümtaz Turhan’a göre, “kültür ile medeniyet arasında hiç bir fark ve ayrılık yoktur görüşü garip ve dogmatik” bir iddiadır.²⁵ Nitekim Nihat Nirun, “kültürü elbette medeniyetten ayırmak, ayrı tutma icabeder” derken²⁶ Erol Güngör de meseleyi, “medeniyet milletlerin birbirine benzer ve aynı olan taraflarını, kültür ise onları birbirlerinden ayıran tarafları temsil etmektedir” diyerek kristalize eder.²⁷

²² Muharrem ERGİN, *Türkiye’nin Bugünkü Meseleleri*, İstanbul, 1975, s.26.

²³ Bahaeddin YEDİYILDIZ, “Kültür ve Yenileşme”, *Türk Kültürü Dergisi*, Nu. 231, Ankara, Temmuz 1982, s. 45.

²⁴ TURAL, a.g.e., s.37.

²⁵ TURHAN, a.g.e., s.42.

²⁶ Nihat NİRUN, *Sisematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1988, s. 168.

²⁷ GÜNGÖR, a.g.e., s.76.

Esasında bu iki kavramı ayırmanın pratik yararları da vardır. Kùltürlerin karşılıklı etkileşmelerinden meydana gelen değeri alışverişinin hangi seviyede olması gerektiğı, böyle bir ayırımla daha iyi anlaşılmaktadır. Bu bakımdan W.F. Ogburn'un kùltür kavramı üzerindeki düşünceleri son derece önemlidir. Ogburn'a göre, her toplumda iki kùltür vardır: Birincisi "maddî kùltür"dür. Buna "teknik kùltür" de denir. Diğeri ise "manevî kùltür"dür. Buna da "değerler Kùltürü" de denilmektedir. Maddî kùltür ise beşeriyetin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde bir kullanım yaygınlığı kazanınca, millî olma özelliğini kaybedip medeniyet unsuru olurlar.²⁸

Ancak, kùltürle medeniyet arasında kesin bir ayrılığı mümkün görmeyen bazı sosyologlar, belirli noktalara itiraz ederler. Mesela, geleneksel bir cemiyetin zirai tekniğı dahi, doğrudan doğruya dini-sihri bir mana taşır ve ziraat faaliyeti adeta bir ayin mahiyetindedir. Ekonomik fayda gayesi tamamen geri plana atılmıştır. Başka bir deyişle kainata bakış tarzı medeniyete bir kül olarak şekil vermektedir. Temel hayat görüşü, bütün medeniyet unsurlarına şekil ve mana veren prensiptir. Kùltür- medeniyet, insanın cemiyet ve kainatla münasebetlerinde belli bir yorumlama ve değerlendirme sistemidir ve organik bir bütün teşkil eder. Netice olarak, modernleşmede en önemli olay da, hayat görüşü ve davranışlarda meydana gelen değişmedir.²⁹

Verilen bütün tanımlarda birleşilen nokta, kùltürün pek çok ögeyi bünyesinde toplayan bir olgu olduğu doğrultusundadır. Toplumbilimde, özellikle insanbilimde (antropoloji) uygarlıkla eşanlamlı tutulan kùltür sözcüğünün tek ve doyurucu tanımlaması sözcüğün evrensel kullanımına karşın, henüz yapılmamıştır.

Kùltürün doğa, insan ve toplum ilişkilerinden meydana gelen bir olgu olduğu genel düşüncesinden hareket edildiğinde onu, "her şeyden önce insanların kendi aralarındaki maddi ve manevi ifadelerin bir bütünü" ya da birbirinden farklı özelliklere sahip tüm toplumlar için geçerli olabilecek ve

²⁸ TURAL, a.g.e., s.38.

²⁹ Halil İNALCIK, "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", Atatürkçü Düşünce El Kitabı, s.126.

yaşamın bütün maddi ve manevi yanlarını kapsayan bir hayat biçimi olarak görmek uygun olabilir.

18. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına değin asıl güçlü eğilim, kültür ve uygarlık kavramlarının çatışmasıdır. Bu çatışmanın nedeni; sanayileşmenin, ticaretin ve kentleşmenin yıkıcı etkileri ile siyasal açıdan birbirinden çok farklı düşüncelerin olmasındandır. Öte yandan, tek bir kültür yerine kültürlerden söz edilerek, kültürlerin coğrafi alanları ve değişik kültürlerin varlığı öne sürülmüştür. Tek bir kültür modelinin geçerli olamayacağı görüşü, çok geniş bir antropologlar yelpazesi tarafından kabul edilmektedir. Her kültür, bazı evrensel öğeleri farklı bir düzenleme içinde, bir araya getirmesiyle öbürlerinden ayrılır. Çağdaş antropologların büyük çoğunluğuna göre, bu öğelerin farklı bileşimleri, farklı kültürleri yaratır.³⁰ “Kısacası, tüm insanlık için bir tek kültürün, tarihsel bir evreden diğerine gelişim gösteren bir kültürün varolması söz konusu değildir”, görüşü ile evrensel bir model oluşturarak, tüm insanlık üzerine egemenlik kurmak isteyen Batı Avrupa uygarlığına karşı çıkmıştır.

İbrahim Kafesoğlu, “Türk Millî Kültürü” adlı kitabında; tarihi-sosyal gelişmeyi gözden kaçırarak bir kısım Avrupa düşün adamı ve bilgininin, kendi kültürlerini yüksek ve üstün, diğerlerini geri ve ilkel sayarak işi, kültür ile uygarlığın aynı şey olduğunu kabul edecek kadar ileri götürdüklerini belirterek hem Batı uygarlığının egemenliğine karşı çıkmış, hem de kültürün ulusallığını dile getirmiştir. Mümtaz Turhan da, benzer bir yaklaşımla, kültür ve uygarlık birlikteliğinin hiçbir bilimsel temele dayanmadığını ileri sürmüştür.³¹

Kültürü, basit ve karmaşık, çok dinamik ve az dinamik, ilkel ve uygar olmak üzere ayıran Sulhi Dönmezer, farklı bir yaklaşımla, bir kültürün yazılı bir dile, bilime, felsefeye ve yüksek derecede uzmanlaşmış iş bölümüne, karmaşık bir teknolojiye ve siyasal bir sisteme sahip olduğunda uygar kültür (medeniyet) halini aldığını ileri sürer.³²

³⁰ Halil İNALCIK, “Türkiye’nin Modernleşmesi”, *Belleten*, Cilt III, No.204, Kasım 1988, s.985

³¹ TURHAN, a.g.e., s.39.

³² Sulhi DÖNMEZER, *Sosyoloji*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s.123.

Şerafettin Turan, içerik ve kapsam yönünden kültür ile uygarlık kavramlarına ilişkin görüşlerini; “iki kavram arasında ayırım yapmayanlar”, “uygarlığı kültürden daha geniş ve daha kapsamlı sayanlar” ve “kültürü uygarlıktan daha kapsamlı bir kavram olarak kabul edenler” şeklinde, üç kümede toplamaktadır.³³

Kültür ve Uygarlık kavramlarının Atatürk'te farklı bir nitelik kazandığını görmekteyiz.

Nitekim; Atatürk'ün, kültür-uygarlık görüşünü doğru bir şekilde ortaya koyabilmek için, dönemin siyasal ve toplumsal koşullarını göz önünde tutmak gerekir. Atatürk'ün Cumhuriyetin ilk yıllarında kültürden çok uygarlıktan söz etmesi, 1930'lu yıllarda da kültürün ulusallık boyutuna ağırlık vermesi bu koşulların gereğidir.

Atatürk kültürü, politik görüşlerden soyutlanmış kültürü insan olabilmenin bir unsuru olarak kabul etmekte ve onu şu şekilde açıklamaktadır.³⁴

Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, ders almak, düşünmek, zekayı eğitmektir... Kültür doğanın yüksek verimliliklerinden mutlu olmaktır. Bu ifade içerisinde çok şey saklıdır. Temizlik, saflık, yükseklik, insanlık, vb... Bunların hepsi insanlık nitelikleridir.

Atatürk'ün bazen “kültür” bazen de “uygarlık” sözcüğünü kullanmasının bir nedeni de, kültür ve uygarlık zıtlaşmasını ortadan kaldırmak, bu iki kavramı birbirinden ayırmanın güç ve yetersizliğini belirtmektir. Özellikle Her ulus kendi kültürel değerleri olmasına karşılık, uygarlık sahasında ortak olmaktadır. Bir ulusun ilerlemesi için bu tek uygarlığa (Batı uygarlığına) ortak olması gerekir. Osmanlı İmparatorluğunun düşüşü, kendisini Avrupa uluslarına bağlayan bağları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi, bunu tekrar etmeyeceğiz... Uygarlığa girmeyi arzu edip de, Batıya yönelmemiş ulus

³³ TURAN, a.g.e., s.15-19.

³⁴ Ayşe Afet İNAN, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1959, s.261-262.

hangisidir?³⁵” gibi sözleriyle “kültür” yerine “uygarlık” sözcüğünü kullanması, bazı Türkçü ve İslamcıları ürkütmeden Batı tarzı değişimlere uyum sağlamalarını kolaylaştırmak amacına yöneliktir. Çünkü bu iki görüş taraftarları, Batının kültürüne “hayır” demekle birlikte Batı kültürünün, özellikle bilim ve teknolojiyi kapsayan, maddi yanına, diğer bir deyişle uygarlığına sıcak bakmaktadırlar. Atatürk, böylece kültür sözcüğünü kullanmadan, kültürü de içine alan bir uygarlık anlayışı ile, sosyal değişmelere karşı olanların tepkilerini önlemeye çalışmıştır.

Atatürk’ün, uygarlık dediği çoğu zaman da “çağdaş uygarlık” diye nitelendirdiği, binlerce yıl süren gelişmeler sonunda, insan aklının, bilim ve teknolojinin katkısı ile ortaya çıkan, bütün insanlığın eseri ve malı olan uygarlıktır.³⁶

Çünkü, her uygarlık ya da kültür bir sentezdir. Batı uygarlığı ya da kültürü de yalnızca Batı toplumlarının değil, tarih boyunca sayılamayacak kadar çok ülkenin ve ulusun katkısı ile oluşmuştur. Atatürk, Batıyı ve Batı uygarlığını bu şekilde değerlendirmekle “uygarlık ya da diğer deyişle evrensel kültürün oluşumunda bizim de katkımız vardır. Öyleyse bunu almakta sakınca yoktur” demeye getirerek, Batı ya karşı olanları Batı ya yaklaştırmaya çalışmıştır. Atatürk, her ulusun kendine özgü kültürü ile birlikte uygarlığının da olduğunu belirtirken, “kültür yani uygarlık” diyerek de bu iki kavramın aynılığını vurgulamaktadır. Atatürk “ulusal kültürümüzü, çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkaracağız” derken, kültür ve uygarlık ayrımı yapmamakta, çağdaş uygarlık derken de, kendi deyimi ile yüksek ve şamil hars “yüksek ve geniş kapsamlı kültüre” ulaşılacak hedef olarak göstermektedir. Atatürk bunu yaparken önceki dönemlerde olduğu gibi, “Batıda ne varsa, Batı ne yapıyorsa doğrudur” zihniyeti ile hareket etmemiş, ulusal kültüre uyum sağlayacak değerleri, kurumları, bilim ve teknolojiyi almayı yeğlemiştir.

³⁵ a.g.e, s.7.

³⁶ Turhan FEYZİOĞLU, *Atatürk ve Fikir Hayatı*, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Yükseköğretim Kurulu Yayınları, Ankara, 1986, s.106-107.

Doğudan ve Batıdan gelebilecek ulusal karakterimiz ve tarihimizle uyumlu olmayan herhangi bir yabancı kültürün, önceden olduğu gibi izlenen yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebileceğini düşünen Atatürk ulusa gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşiflerinden, ilerlemelerinden yararlanmayı gerekli görmüş, ancak asli temeli ulusun kendi içinden çıkarması gereğini öngörmüştür.³⁷ Uluslara kişilik kazandıran nitelikler, diğer uluslara olan benzerlikleri değil çağdaş ilkeler ile uyum sağlayan kendilerine özgü değerleridir. Sonuç olarak Atatürk, kültürü de içine alan bir uygarlık anlayışı ile Batının, Batılı düşüncenin sonuçlarına değil, temellerine, kaynaklarına inmiş, uygar Batıya temel olan düşünceye uzanmıştır.³⁸

2 - Kültürel Değişimin Temelleri

Her toplumsal olgu ve değer gibi, kültür de temsil ettiği toplumla birlikte, zaman ve çevre gereklerine uyarak kendini oluşturur ya da dış etki yoluyla değişir ve gelişir.³⁹ Çünkü kültür, değişim kuramının en doğal parçasını oluşturmaktadır. Aslında değişme ve gelişme birbirinin nedeni ve sonucu olan olgularıdır. Değişme, gelişmeye neden olur ve gelişme de yeni bir değişimin başlangıcıdır. İnsanlık tarihi, değişik toplumların ve toplumsal yapıların evrimine bağlı olarak farklı kültürlere sahne olmuştur. Değişme, tüm toplumsal yapılarda olduğu gibi kültür alanında da geçerlidir. Kültürel gelişme, kültürü oluşturan öğelerin daha ileri biçimler oluşturabilmek üzere değişmesidir.

Kültürün, çok sayıda ve değişik öğelerden oluştuğunu ileri sürüp ona bazı özellikler yakıştırmak tartışma konusu olabilir Şimdiye kadar, ortak bir tanımla birleşilemeyen kültür olgusunun, öge ve özelliklerinde de farklı görüşlerin bulunması doğaldır. Buna karşın, kültürün en başta gelen özelliklerinden biri olan “değişkenlik” gerçeği yadsınamaz. Yaşamın bütün yanlarını varlığında toplayan kültür, tümüyle değişemeyeceğine göre, kültürel değişim onu oluşturan öğelerin değişime uğrayıp bütünü etkilemesiyle

³⁷ M.Kemal ATATÜRK, *Söylev ve Demeçler*, Cilt II, s.318.

³⁸ Bedi AKARSU, *Türk Devrimi ve Yorumları*, 3.b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981. S.36.

³⁹ KAFESOĞLU, a.g.e., s.3.

olacaktır. “Bir başka anlatımla, kültür değişmelerini doğuran itici güç, aslında kültür öğelerinden birinde ya da birkaçında ortaya çıkan değişme ve gelişmelerdir.”⁴⁰

Kültür içeriği ile sosyal sistemler arasında ilgi vardır. Kültürel değişme, sistemin bütününde hemen gerçekleşmez. Sistemin belli bir kesimindeki değişmeler, geri kalan kurumları bu yeni duruma uymaya zorlar. Bazı durumlarda, geri kalan kurumlar değişmeyi frenleyip yavaşlatmaya, bazı durumlarda ise destekleyip hızlandırmaya çalışır.

3 - Sosyal ve Kültürel Değişme

Sosyal bilimde genellikle kabul edilen görüşe nazaran sosyal sistemin yapı unsurları ve işleyişi üzerinde veya unsurlarının nisbi öneminde meydana gelen ve sistemin fonksiyonunu icra yönünden sonuçlar doğuran gelişmeler “sosyal değişme” olarak tanımlanır. Böylece sosyal ilişkilerde meydana gelen önemli ve kalıcı değişiklikler sosyal değişmelerdir. Değişme ve gelişme kavramları da birbirinden farklıdır. Gelişme, istenen yönde değişme demektir ve değer hükmünü de içerir. Ama sosyal bilimciler değişme terimini tercih ederler. Bütün Atatürk İnkılâplarının hedefi gelişme niteliğinde değişmelerdir.⁴¹

Kültürleşmenin birinci türü, farklı kültür toplumlarının birbiri üzerinde askerî veya siyasal egemenlik kurmaksızın bir alışveriş içinde bulundukları durumdur. Bu durumda kültür öğelerinin serbestçe “ödünc alma” ve “başkalaşma”sı söz konusu olabilir; bu yeni öğeler var olan kültürle bütünleşebilir.

Kültürleşmenin ikinci türü olan “güdümlü değişme” askerî fetih ya da siyasal denetim yoluyla bir toplumun başka bir toplum üzerinde egemenlik kurmasıyla gerçekleşebilir. Güdümlü kültür değişmesinde de kültür öğelerinin seçimi ve başkalaşması söz konusudur.

⁴⁰ TURAN, a.g.e., s. 44.

⁴¹ Sulhi DÖNMEZER, “Atatürk İnkılâpları ve Sosyal Değişme”, *Atam*, 75. Yıl Özel Sayısı, s. 2.

Türkiye’de kültür değişmelerini sosyal psikoloji açısından ele alan Mümtaz Turhan da, kültür değişmelerinin yabancı kültürlerle ilişkiyi takiben veya başka kültürlerin doğrudan doğruya baskıları sonunda meydana geldiğini belirterek, kültür değişmelerini “serbest” ve “mecburi veya empoze” olmak üzere iki türde toplamaktadır. Bununla beraber, bu tür temas olmadan da bir kültürde değişmeler olabileceğinin, iddia edildiğini belirten Mümtaz Turhan, Malinowski ve diğer antropoloji bilginlerinin görüşlerine değinerek başka bir kültürle temasa geçildiği zaman meydana gelen koşullara benzer etkiler altında- içten gelen ve bir gelişimi işaret eden değişmelerin de görüldüğünü ifade eder.⁴²

Ayrıca, aynı topluluk içinden çıkan bir grubun, üstünlüğüne inandığı yabancı bir kültürü veya bunun bir kısmını ya da belirli bazı unsurlarını, üyesi bulunduğu topluma zorla kabul ettirmesi de “zorunlu ya da empozeli kültür değişmesi” türü içine girer.⁴³

Siyasal iktidarın zorlaması ile meydana gelen kültür değişmeleri de zorunlu kültür değişmelerinin başka bir uygulama şeklidir. Öncesinde ve Atatürk Dönemi’nde, kültür değişmelerinin bütün örneklerini görmek mümkündür. Bu arada, Atatürk Dönemi’ndeki kültür değişmelerinin “içten gelen değişme” türünden olduğu ve bu değişmenin siyasal iktidar eliyle gerçekleştirildiği söylenebilir.

Değişmek sözcüğünün eylemsel olarak üç anlamı vardır:

Birincisi; bir şeyin yerine başka bir şeyin geçmesi; kısaca iki şeyin yer değiştirmesidir. Bu değişmede, yeri değişen niteliksel bir değişmeye ya da gelişmeye uğramazlar. Bu değişme yavaş ya da hızlı olabilir.

İkincisi; bir şeyin zaman ve çevre koşullarına göre değişmesidir. İnsanın ve ağacın büyümesi gibi. Bu tür değişmede dışarıdan karışma, değişimin sağlıklı olması için yapılır. Bu tür değişmede, birincisinden farklı olarak, bir gelişme vardır. Dışarıdan yapılan karışma, değişmenin ve gelişmenin süresini kısaltmaz. Bu değişme türünde bir evrim niteliği gözlenir.

⁴² TURHAN, a.g.e., s. 48-51.

⁴³ TURHAN, a.g.e., s.114.

Üçüncüsü; dönüşüm yoluyla değişmedir. Dönüşüm, bir durumdan ya da biçimden Başka bir duruma, başka bir biçime girmedir. Bu tür değişmede, dışarıdan karışma, müdahale değişmeyi niteliksel bir yapı değişikliğine götürebilir, değişme süresini kısaltabilir. İşte “devrim” ya da “İnkılâp” hareketinin özünde bu tür bir değişme vardır. İçinde, “dönüşerek değişme” anlamı olmasına karşın, kökeni Arapça olan İnkılâp sözcüğü çoğu kez, içindeki dönüşüm anlamına ek olarak pek kısa sürede oluşan değişiklik anlamı ile devrimle eşanlamli kullanılarak, kavram çatışmasının önüne geçilmek istenmiştir. Dönüşümde biçimsel olarak bir değişme olduğuna göre her iki kavramın devrim ve İnkılâp da ortak özelliği, bir değişmeyi içermesidir.

Devrim; Fransızca olan “revolution” sözcüğünün bir karşılığı olarak dilimize girmiştir. Sözcüğün Fransızca aslında, gök cisimleri için kullanılan “dolaşım” anlamı vardır. Devrim ise sözcüğün mecaz anlamıdır. Yani “revolution” sözcüğü gerçek anlamından farklı olarak başka bir kavram yerine kullanılmaktadır. Sözcüğe “devrim” anlamı Fransız değişim hareketinden sonra verilmiş ve Fransız değişim hareketini ifade için de, sözcük büyük “R” harfi ile yazılmaya başlanmıştır.⁴⁴

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda görülen değişim, kimi yönleriyle çok açık, seçik ve kesindir. Kökten bir değişmeyi isteyen Atatürk devrimi toplumsal açısı ile, Türk insanının ki –içinde yaşadığı grubu ve toplumsal katı ile- ve Türk toplumunu bütünü ile bir arıtma süzgecinden geçirerek, toplumsal açıdan çağdaşlaşmaktır. Siyasal açısı ve yönü ile de, insanın ve toplumun böyle bir değişmeye kavuşmasının, yani çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasının ön koşulu olarak, siyasal ilkeyi ve yapıyı halklaştırmaktır.⁴⁵ Bu yönleri ile Atatürk Devrimi, devrim sözcüğünün ilk anda ima ettiği ihtilal anlamından başka, ondan daha geniş bir değişimi ifade etmektedir.⁴⁶

Özetlenecek olursa, Türk değişim eyleminin toplumsal özü: “Toplumsal değişme ve gelişmedeki ilkeleri, yöntemi, malzemeyi ve tüm bunlara yapılacak toplumsal değişme ve gelişme, eylem ve işlemleri kapsar. Bu

⁴⁴ YAMANER, a.g.e., s.153-155.

⁴⁵ M.Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt II, s.249.

⁴⁶ Hıfzı Veldet VELİDEDEOĞLU, 12 Eylül Karşı-Devrim, Evrim Yayınları, İstanbul, 1989, s.414.

eylem, köklü değişim ve reformlara olanak sağlayan ve Türk toplumunu ümmet olmaktan çıkarıp, ulus durumuna getiren ülkemize akılcı ve bilimsi düşünce yolunu açan toplumsal bir devrim olmuştur.⁴⁷

Bu doğrultuda Atatürk ise, uygulamaları birtakım evrelere ayırmanın mevcut olaylardan yararlanarak ulusun duygu ve düşüncelerini hazırlamak, aşama aşama hedefe yürüyerek varmanın başarı için pratik ve emin bir yol olduğunu düşünmüştür. Atatürk, düşündüğü gibi de hareket etmiştir. Uygulama sırasında yakın çalışma arkadaşlarının bazıları ile arasında, zaman zaman görüşlerde, yapılan işlerde esaslı ve ufak tefek birtakım anlaşmazlıklar kırılganlıklar ve hatta ayrılımlar olmasına rağmen ilk günden itibaren izlediği genel istikametten, ilk kararının çizdiği yoldan ve yöneldiği hedeften asla şaşmamıştır.

“Elime büyük bir yetki ve kudret geçerse, ben sosyal hayatımızda arzu edilen İnkılâbı bir anda ‘coup (darbe)’ ile uygulayacağımı zannederim”, demesine ve İnkılâbı “var olan müesseseleri zorla değiştirmek” olarak görmesine rağmen Atatürk, toplumun ve bireylerin, geleneklerine, düşünce ve ruhsal yapısına aykırı olabilecek değişmelerden ürkebileceğini düşünerek her değişim eylemini zamanı geldikçe uygulamaya geçirmiştir. Böylece, değişmelere karşı ilk anda doğabilecek tepkileri en aza indirmiştir.⁴⁸

Atatürk’ün değişim eyleminin devlet, toplum ve kişiye yönelik uygulamalarında pozitivist düşüncenin izlerini görmek mümkündür. Atatürk, genel tutum ve eylemini, pozitivist düşünce biçimi içine en yararlı bir şekilde oturtabilmiştir. Özetlenirse, Atatürk değişim eyleminin felsefesini, O’nun düşüncesindeki pozitivist içeriğin temel öğeleri olan akılcılık ve bilimsellik ve bunların sonucu olan laiklik biçimlendiren.⁴⁹

⁴⁷ M. Kemal ATATÜRK, *Nutuk I*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı 1000 Temel Eser Yayınları, İstanbul, 1973 s. 18-20.

⁴⁸ Afet İNAN, *M.K. Atatürk’ün Viyana Karlsbat Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1970, s. 32.

⁴⁹ YAMANER, a.g.e., 162-163; geniş bilgi için bkz; a.g.y.

Pozitivizm –olguculuk ya da uygulayıcılık- araştırmalara, olgulara gerçeklere dayanan, fizik ötesi açıklamaları kuramsal olarak olanaksız, pratik olarak yararsız gören, deneyle denetlenemeyen soruları, sözde soru olarak niteleyen felsefi akım olarak tanımlanmaktadır. Kısaca metafiziği reddeden ve bilginin ancak gözlem ve deneyle elde edilebileceğini savunan bir görüştür.

4 - Milli Kültürümüz ve Kültür Değişmeleri  zerine:

Kültürümüz; toplumumuzu oluşturan fertleri bir taraftan geçmişe bağlarken diğer taraftan da geleceğe taşımaktadır. Bu durum, geçmişimizi olduğu gibi bugüne aktarmak anlamına gelmez. Burada önemli olan milletimizin ve tarihimizin değerlerine sahip çıkmaktadır.

Bir toplumun geçmişinde oluşmuş kültürünü, geleceğe bağlayan aslı unsur gelenektir. Gelenek Türk kültürünün de sahip olduğu en önemli unsurlardan birisidir. Geleneksiz bilim, sanat ve istikrarlı bir toplum hayatı olmaz. Gelenek donmuş değildir; kültür geçmişin değil, bugünün hayatı, düşüncesi, duyusudur. Geleceğin değişen kültürü, onun içinden çıkar. Gelenek olmazsa, kültüre yapılan değerli katkılar durur; kültür alak sız unsurların tesad f  değişen, fakat geleceğe hiçbir önemli katkı sağlamayan bir yığından ibaret olur. Canlı ve verimli olan her kültür geleneğe dayanır ve onunla değişir. Bu bakımdan gelenekselliği, gelenek ilikle karıştırmamak lazımdır. Gelenek, eğer geçmişe ait etnografik bir tespitin ötesinde bir varlık g steremiyorsa, o zaten  l  demektir; şimdiki zamanın değil, geçmişin tekrarıdır. Bir kültürdeki verimsizlik, büyük eserlerin nadiren meydana getirilişi, yeni ufuk açan düşüncelerin yokluğu, gelenekten yoksunluğun ve onu yenileştirememenin bir sonucudur. Yaşadığımız medeniyet sarsıntısı gelenekleri parçalamış ve değersizleştirmiştir. Sarsılan kültür, yeni gelenekler kurmanın ruh  gücünü de kaybettirmiştir. Anlaşılmayan ve bütün özellikleriyle içten benimsenmeyecek bir kültüre yönelme, geçmişte büyük kültür eserleri meydana getiren geleneklerden insanları uzaklaştırmış, hep yenilik arayan ve

Pozitivist akımı biçimlendiren Comte (Auguste Comte: 1789-1857) a göre devletin görevi, toplumdaki maddi ve manevi birliği sağlamaktır. Comte'da, totaliter rejimlerde savunulan "doğru yolu gösterici devlet" fikrinin tohumları bulunmaktadır. O'na göre insanda otoriteye baş eğme eğilimi her zaman daha ağır basar. Kişi pozitif bilimi uygulayan devletin şefine uyarak kendisini sorumluluktan kurtarmak ister. Devlet, fikir ve inanç birliği sağlayarak sosyal düzeni kurmakla görevlidir. Ama, bunu başarabilmesi için de spontane olan sosyal eğilimleri iyice gözlemesi, değerlendirmesi gerekir. Söz konusu olan düzene müdahaledir, yoksa yeni baştan yaratmak değildir. Böyle olunca, devletin ekonomik ve sosyal alanlarda da düzenleyici rolü kabul ediliyor demektir. Bu, bireyciliğe ve liberalizme karşı çıkan görüşlerin bir türüdür.

yeniliğe değer veren bir halet-i ruhiyeye sokmuştur. Gelenek olmadan yeniliklerin bir değer taşımayacağı bilinmelidir.⁵⁰

Değişme, kalkınma ve modernleşme, kültür ve medeniyet ilişkilerinin tecrübeleri ışığında değerlendirilmelidir. Ülkemizde bu konularda yapılan tanımların hepsinde ortak olan husus kültürün millî olan özelliğidir. Bununla birlikte millî kültür dediğimizde, daha ziyade bu tanımdan bir toplumdaki fertlerin çoğunluğunun katıldığı ortalama kültürü anlıyoruz.

Medeniyetten ise, “insanın, hayatını etkileyen şartları kontrol maksadıyla ve teşkilatın bütünü” anlaşılmalıdır. Şu halde medeniyet kavramı, sosyal organizasyon sistemleri, tekniği, maddî alet ve vasıtaları kapsamaktadır. Milletler arası alış verişe daha çok konu olan medeniyetin kaynağının kültür olduğuna şüphe yoktur. Bu vakıa kültürün maddî ve manevî olarak iki kısımda ele alınmasına kaynak teşkil eder. Bir bakıma kültür, sosyal hayatın manevî nizamı, medeniyet ise maddî nizamıdır ve ikisini kesin çizgilerle ayırmak güçtür. Ancak, böyle bir tasnif, ele alacağımız kültür değişmelerinde, yaşanan şartların doğurduğu problemlerin tahlilinde kolaylık sağlayabilir ki, Gökalp bu yolu daha önce kullanmıştır.⁵¹

Tipi ve sür’ati farklı olmakla birlikte insanlık tarihinin tabîî bir unsuru olarak kültür değişmesi, bir kültürün mevcut nizamının bir halden başka bir hale geçişini ifade etmektedir. Zira bir cemiyetin kültürü zamanla bir mekan içinde meydana gelmiş durgun bir yapı değildir. Aksine muhafazakar karakterine rağmen devamlı bir değişme halindedir. Bir cemiyetin mensupları, geleneksel hal tarzlarından şüphe etmeye başlar ve kendileri veya başkaları karşılaştıkları problemlere karşı yeni hal tarzları bulurlarsa kültürde değişmeler meydana gelebilir. İnsan kültürün yalnız oluşturucusu değil, aynı zamanda yaratıcı bir şekilde değiştiricisidir.

Süreçleri birbirinden farklı olsa da değişme, kültürün bütünü için geçerlidir. Kültürde değişme bazı kısımlarında daha çabuk ve kolay, bazı kısımlarında ise daha güç ve uzun sürede gerçekleşir. Her kültürün “sert” ve

⁵⁰ TURAL, a.g.e., s. 23.

⁵¹ a.g.e., s. 41.

“yumuşak” noktaları vardır. Yumuşak noktalarda değişme daha kolay gerçekleşirken, sert noktalar değişmeye karşı daha fazla direnir. Aralarındaki fark, değişmeye direncin yoğunluğundadır. Yoksa her kültür, bütün noktalarında değişmeye karşı direnir. Çünkü insan gibi, kültür için de asıl olan istikrar ve devamlılıktır. Kültürün sert kısmına, kültürde sembol kıymeti kazanmış, yani o toplumu diğer toplumlardan ayıran ve ona kendine has olma özelliği kazandırıldığına inanılan kültür değerlerinin değişmesine sıcak bakılmalıdır.⁵²

Kültür değişimleri her zaman bir yenilik ile başlar. Değişme için gerekli olan yenilik ise, kültürün içinden keşif ve icatlar yoluyla çıkabileceği gibi, başka bir kültürden de alınabilir. Yeniliğin geçireceği safhalar bakımından yerli ya da ithal olması fark etmez. Her hâlükârda yeniliğin ortaya çıkmasından itibaren kültüre dahil oluncaya kadar aynı süreçten geçmesi gerekecektir. Sadece, yerli unsurun kültüre intibakının daha kolay sağlanacağı öngörülebilir. Ancak, bir kültürde esaslı değişmelerin farklı kültürle teması sonucu ortaya çıktığı da unutulmamalıdır. Kendi içinde kapalı, herhangi bir sebeple farklı kültürlerle temastan mahrum kalmış kültürlerde büyük değişmeler ortaya çıkmayacağı gibi, bu şartlarda kültürel gelişme de sağlanamamaktadır. Farklı kültürlerle temas esnasında fertler fizyolojik, sosyal ve psikolojik ihtiyaçları çerçevesinde kültür unsurlarını benimseyerek kendi ihtiyaçlarından doğan ferdî gerginliklerden sıyrıldıkları gibi, kültür de yeni vasıtalar kazanmak suretiyle zenginleşmekte ve gelişmektedir.

Kültürde yeniliğin taşıyıcısı olarak ferdin yeni unsuru temsil etmesinde; merak, yenilik arzusu, fayda, itibar kazanma isteği gibi faktörler etkilidir. Toplumda herhangi bir fert tarafından temsil edilen yenilik, diğer fertler tarafından kullanılmak suretiyle yayılacaktır. Yayılmada da merak, yenilik arzusu, fayda ve itibar temini gibi sebepler etkilidir. Ancak bu safhada mevcut kültür sistemine uygunluk çok önemli bir faktör olarak yeni unsurun kaderini tayin etmede etkili olur.

⁵² a.g.e., s. 42.

Yeni unsurun toplumda yayılmasından sonra (iktibas edilen unsurlar için) uyum safhası başlar. Yeni unsur mevcut kültürdeki alışkanlıklara, zevklere ve teamüllere uymak üzere, gerekiyorsa bazı değişikliklere uğrayarak kültüre dahil olur. Genellikle şekli ve mana üzerinde uygun değişikliklerin gerçekleşmesiyle süreç tamamlanır.

Bir kültür değişmesinde bu sürecin işleyebilmesi, değişmenin serbest olarak ortaya çıkmasına bağlıdır. Halbuki kültürde değişmeler güdümlü olarak da gerçekleşebilir. Mecburî (güdümlü) kültür değişmeleri, karşımıza bir problem sahası olarak çıkmaktadır.

Serbest kültür değişmesini; “farklı kültürlere sahip grupların karşılaşması sonucu gruplardan birinin hiçbir zorlama olmaksızın diğer grubun kültüründen bazı unsurlar almasıyla kültürünün bünyesinde meydana gelen değişme” olarak tanımlıyoruz. Mecburi kültür değişmesinden ise “karşılaşan grupların biri diğerine kendi kültürünün bazı unsurlarını kabul ettirmek üzere zor kullanıyor veya bir grubun idarecileri kendi grubuna yabancı kültürü benimsemek hususunda baskı uyguluyorlarsa bunun neticesinde ortaya çıkan değişmeleri” anlıyoruz.⁵³

Kültür değişmelerinde gerçekleşme tarzının netice üzerinde büyük bir tesiri vardır. Kültür değişmeleri seçici bir süreç olarak ortaya çıkar. Hiçbir kültür rastgele iktibasa bulunmaz. Serbest şartlar altında bir kültürün daha çok ihtiyaç hisseden zayıf noktalarda değiştiği, bunun için de iktibas edilen unsur veya unsurları seçerek aldığı görülüyor. Kültür seçiciliğinin, aynı zamanda onun bağımsızlığı anlamına geldiği söylenebilir. Kültürün orijinalliği bağımsızlığına, o da seçici olmasına bağlıdır.

Kültür değişmelerimiz yaklaşık iki asırdır “batılılaşıma” şeklinde cereyan etmektedir. İlmi ve onun hayata tatbiki ile ortaya çıkan teknolojik gelişmelerle yükselen batı medeniyeti karşısında çöken sadece medeniyetimiz olmamış, aynı zamanda kültürümüzün de direnci kırılmıştır.

⁵³ a.g.e., s. 45.

Yakın tarihimizde kültür ve medeniyet tanımlanırken, bir zaruretin sonucu olarak, değiştirilmesi istenilen unsurlar medeniyete, muhafaza edilmesi gerekenler ise kültüre dahil edilmiştir.

20. yüzyıl kültür değişimleri bakımından batı medeniyetinin tesiri altındadır. Bu tesir altında meydana gelen değişimler, az gelişmiş birçok toplumda müesseselerin yıkılmasına yol açmış, böylece yenilerini de üretmeyen sosyal bünyelerin mahvolması ile sonuçlanmıştır. Türk millî kültürü de batı medeniyetinin tesirinden uzak değildir. Üstelik Türk kültürü bir kısmı elit-aydın kadrolar tarafından medeniyet değiştirme gayreti ile zaman zaman bu tesire karşı tamamen savunmasız bırakılmış, buna rağmen aydınların aksine kendi kültürünün batınınkinden çok daha insani olduğuna inanan milliyetçi kadrolar vasıtasıyla ayakta kalabilmeyi başarmıştır.⁵⁴

5- Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler:

Sosyal olan unsurların meydana getirdiği sosyal hayat, donmuş, durgun bir yapı değildir. Her anı şartlara bağlı olarak, ağır veya hızlı şekilde değişen insan kalbi gibi (kalbolma: halden hale geçme: İnkılap: kurum, norm, kabul ve davranışlarda değişme) her insan topluluğunda da bir takım değişimler olmaktadır. Bir sosyal yapıdaki unsurlardan en az birinin fonksiyonunu yukarıdaki unsurlardan en az birinin fonksiyonunu azaltır, artırır veya büsbütün yokeder duruma geçmesine sosyal değişme denecektir. Her sosyal yapı, kendisine mahsus bir zaman içinde ve savunma mekanizmaları yönünde değişir., ihtilal veya “sürekli devrim” sloganına bağlı radikal tavırlar bir kenara, bir toplumun tabii sosyal değişmesi çoğunlukla aynı yönde yürüyen bir tekâmül seyri gösterir. İrticai (geriye dönüş) tavırlar ve gruplar da sosyal değişmenin tekâmül çizgisini yavaşlatır veya şiddetlendirirler.⁵⁵

Her toplumda sosyal değişme, zaman unsuru ve değişme yönü bakımından az çok hususilik gösterir. Sosyal değişmenin “kendine

⁵⁴ a.g.e., s. 47.

⁵⁵ TURAL, a.g.e., s.17.

mahsus"luğunu hazırlayan faktörler, o toplumdaki şuuraltı değerler, yüksek idealler ve "biz" kavramına yüklenen mânâ ile doğrudan ilgilidir.

Prof. Dr. Bozkurt Güvenç, Sosyal Değişme adlı kitabında, "Değişme olgusuyla ilgili kavramlar süreçler ve değerlendirmeler"i tablolaştırmıştır; bu tabloda Güvenç, değişimin göstergelerini "gelişim" (ekonomik), "çağdaşlaşma" (politik), "değişme" (sosyolojik), "yozlaşma" (teolojik) başlıkları altında kavramlaştırmaktadır.

Sosyal değişme, toplumun bütün tabakalarında aynı şiddet ve şekilde olmaz; değişen veya değiştirilen unsur (teolojik) başlıkları altında kavramlaştırmaktadır.

Sosyal değişme, toplumun bütün tabakalarında aynı şiddet ve şekilde olmaz; değişen veya değiştirilen unsur, yeni şekli ile maddî ve mânevî tatmin sağlamıyorsa, ilk şekle olan hasret veya yöneliş kaçınılmaz olmaktadır.

Sosyolog, Orhan Türkdoğan ise, -özümlenmese dahi- bilgi artışının veya bilgi transferinin yoğun olduğu toplumlarda sosyal değişimin çatışma ve çözülme tezahürlerine de yolaştığını belirtmektedir. Prof. Dr. O. Türkdoğan çatışma ve hatta çözümleri hazırlayan "karşıt kültür" durumlarına yolaçan sosyal değişimin, hem gelişmiş sanayi ülkelerinde, hem de sanayileşme sürecine girmiş ülkelerde karşılaşılabileceğine işaret ederken;

Günümüz toplumlarında, sanayileşme ve hızlı değişme süreci sonunda ortaya çıkan değişikliğe yan kültür ve karşıt kültür adını veriyoruz; çünkü, bir grup insan, bazı ayırt edici düşünme, duyma ve faaliyet tarzlarıyla, sosyoloji literatüründe, yan kültür diyoruz. Böyle bir yan kültür alanına mensup bulunan bir kimse, geniş bir topluma katılmasına ve kültürün çoğunluğuna ortak olmasına rağmen, aynı zamanda kendi özel grubunun davranışlarını da yüklenir.⁵⁶

⁵⁶ Orhan TÜRKDOĞAN, *Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme*, Türk Dünyası Vakfı, İstanbul, 1988, s. 68.

Sosyal değişme, hem fert, hem de toplum için, daha refahlı, daha adil, manevî bakımdan daha huzurlu, kısaca daha insanca bir hayat sağlamak düşüncesine bağlı kabul edişler veya terkedişlerdir. Sosyal değişme, mükemmel insan ve mükemmel sosyal hayat idealine bağlı olarak ortaya çıkan oluşumlardır. Sosyla değişme kavramı, asit değişmelerden, itibar, katılım (rol) ve bölüşüm kavramlarının öncekine göre farklı adalet, hürriyet ve düzen imbiğinden geçirilmesi manasına gelen geniş çaplı değer ve davranış değişmelerine kadar her çeşidini alır.⁵⁷

⁵⁷ Bahaeddin YEDİYILDIZ, a.g.m., s. 212.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE MİLLÎ YAPILANMA YADA MİLLÎ DEVLETİN TEŞEKKÜLÜ

1-Millî Devletin Yapılanma Süreci

Modern anlamıyla millet, bir sosyal varlık olarak, Batının tarihi gelişimi içinde kendini gösterir. Millî monarşilerin kurulmasıyla başlayan bir sürecin ürünüdür. Milleti şu şekilde ifadelendirebiliriz: “Millet, kendi birliğinden haberdar olan siyasî bakımdan devlet şeklinde teşkilatlanmış ve Millî devlet kurma kabiliyetine sahip sürekli ve teşkilatlı insan zümreleridir. Modern millet, Millî monarşilerin ortaya çıkışıyla birlikte başlayan merkezileşme; sosyal siyasal bütünleşme ve sanayileşme ilişkileriyle irtibatlı olarak ortaya çıkmıştır. Milletin oluşumu bu ilişkilerin etkisi nedeniyle tarihi süreç içinde, Batı Avrupa’daki toplumların örgütlenme esasına uygun olarak gelişmiştir. Batı Avrupalı toplumların örgütlenmelerini oluşturan beş temel özellik vardır ve bu özellikler milleti de açıklamaktadır. Bu temel özellikler; “Ortak siyasî birlik ve siyasî kimlik, ortak tarihi kader, ortak coğrafya-vatan, ortak kültür ve global-bütünsel toplumdur”.¹

¹ Ömer SAY, *Millî Devlet Kültürü*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1998, s.12.

Millî devletin diğer önemli özellikleri de şöyle belirtilebilir: Merkezi bir devlet olmak, anayasal bir devlet olmak, parlamenter bir işleyişle yönetimin mecliste düzenlenmesi, Millî bir topluma dayanmak ve laik bir siyaset yürütmektir.

Osmanlı'da İttihat ve Terakki dönemi olarak nitelendirebileceğimiz II. Meşrutiyet sonrası, gerçekte tam anlamıyla Osmanlı Devleti için savaş yılları demektir. Bu nedenle, Cumhuriyete gelinceye kadar, yönetim anlamında meşrutî rejimin Cumhuriyete geçiş sürecinde bir etkisi varsa da bu daha ziyade yönetimin değişebileceği fikrinden başka bir şey değildir. Zira İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı, savaşların da etkisiyle nihayetle başarısızlıkla değerlendirilecektir. Öte yandan, I. Dünya Savaşından galip olarak ayrılan ülkelerin mağlup devletler üzerindeki gücü hesaba katıldığında İttihat ve Terakki iktidarının Cumhuriyete geçişte ne kadar etkili olabildiği daha tartışmalı hale gelmektedir. Osmanlı Devleti boyunca görülen değişimler de içerden Batı düşüncesi çevresinde örgütlenmeler ve dışardan da Avrupa devletlerinin yaptıkları baskılar değişiminin iki taraflı olarak Batılı tarzda cereyan ettiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti, nispeten merkezi bir devlet olduğu halde devlet içinde yaşayan herkesi bütün bir halde ve ortak paydalar çerçevesinde somut olarak bütünleştiremediği için bir Millî devlet olarak kabul edilemez. Zira devlet içinde yaşayan insanların topluma dayanmış olmaması nedeniyle insanlar arasında ne ortak bir dil ne de ortak bir tarihi kader şuuru bulunur. Kısaca, bütün insanların Osmanlı Devleti bünyesi içinde yaşamak dışında bütünleştirilen herhangi bir somut anlatım bulunmaz. Oysa, Millî devlet her bireyini toplumun geneli içinde tanımlar ve bireyler toplum içinde anlam kazanırlar. Yani önce bir bütünlük oluşturulur ve bütünlüğün tıpkı bir organizmaya benzer şekilde çerçevesi çizilir, fakat her bireyin de bu çerçeve içinde belirmesi gerekir. Görünüşte bireyler toplumu oluşturmakla birlikte toplum da bireyi tanımlamaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye'de, modern millet örgütlenmesinin oluşturulmasına yönelik faaliyetler, modern milletin beş

temel niteliğinin topluma kazandırılması yönünde görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli amacı gelişmiş ülkeler düzeyinde kalkınmaktır ve bunun sağlanması için tek bir millet etrafında örgütlenmiş olmak gerekmektedir. Batı Avrupalı devletler düzeyinde gelişebilmek ancak bu devletlerin toplumsal örgütlenmelerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin de de görülebilmesiyle mümkün olabilecektir. Bu haliyle, ortak bir coğrafya, ortak bir tarihi kader, ortak kültür, ortak global-bütünsel ekonomi ve ortak siyasî birlik şuuru çerçevesinde tanımlanabilecek modern millet olgusunun devlet düzeyinde kabul edilmiş olduğu görülmektedir. Diğer taraftan ortaya çıkan bir gerçek de devletin amacının bu ortak özellikleri toplumun tümüne benimsetmeye ve bu şekilde örgütlenmeyi sağlamaya çalışmasıdır. Bu anlamda, Türkiye'de modern toplum örgütlenmesinin devlet eliyle oluşturulmaya çalışıldığı da bir başka gerçek olarak belirlemektedir. Bir başka ifadeyle Batı Avrupa'daki şekliyle modern milletin oluşumunda farklı sınıfların üstlendiği görevleri devlet tek başına üstlenmek zorundadır.

Türkiye Cumhuriyetinin Millî bir topluma sahip olması, mevcut bir anayasanın bulunması, merkezi bir devlet olması, devletin Millî bir devlet modeli anlayışıyla ortaya çıktığını göstermektedir. Ancak, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devletin merkezi bir özellik sergilemesi, Osmanlı Devlet geleneği de dikkate alındığında yeni bir uygulama olarak kabul edilmesini güçleştirmektedir. Yine de yetişkin okullarında hem okuma yazma öğretilmeye, hem de yurttaşlık bilgilerinin öğretilmeye çalışılması gibi konular devletin en ücra köşede bile varlığını daha fazla hissettirmiş olduğunu göstermektedir. Bu anlamda, Türkiye Cumhuriyetinin merkezi örgütlenmeyi daha geniş bir yelpazeye oturttuğunu söylemek gerekir. Yine, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde görülen anayasa ve parlamento Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında bir geleneği devam ettirdiği düşüncesine neden olabilir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin Millî bir topluma sahip olması ve

laik olması, kendini Osmanlı Devleti ile ayrı bir kategoriye konulmasını gerektirmektedir.²

Batı tipi modern millet modelinin Türkiye için örnek bir model oluşturmada iki ana neden varlık kazanır: Birincisi, Batı uygarlığının gelişmişlik düzeyini yakalayabilmek için böyle bir örgütlenme şekline ihtiyaç duyması; ikincisi ise Osmanlı Devleti bünyesindeki farklı etnik toplulukların çıkardığı problemlerden alınan dersler sonucunda Millî bir topluma duyulan gerekliliktir.³

Batı Avrupa'da Millî devletin gelişimi uzun bir sürede gerçekleştiğinden toplumların kültürel yapısında da aşamalı olarak değişimler ortaya çıkmıştır. Bu haliyle Millî devlet modelinin gelişimi ile Millî devlet kültürünün oluşumu birbirlerini destekleyecek şekilde gelişmektedir. Türkiye Cumhuriyetinin toplumsal örgütlenmesi Millî devlet modeli çerçevesinde oluşturulmaya çalışıldığından, devletin meşruiyeti için Millî devlet kültürünün toplumda oluşturulmasını sağlamaya yöneliktir ve bu anlamıyla da batılı kurumlaşmaların ve yaşayış biçiminin ithal edilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde yapılan devrimler, Millî devlet kültürünün toplumda oluşturulmasını sağlamaya yöneliktir ve bu anlamıyla da Batılı kurumlaşmaların ve yaşayış biçiminin ithal edilmesini gerektirmektedir. Yapılan devrimlerle mevcut halk arasındaki zihniyet farklılıkları böyle bir kültürden kaynaklanmaktadır. Zira, Millî devlet kültürünün Batı Avrupa'daki oluşumu halkın yaşayış biçiminin kendiliğinden değişmesi anlamına gelmemekte, bu kültürün beslendiği düşünsel etkinlikler de devreye girmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde ise bu etkinliklerin halk arasında yaygınlaşması siyasî elitin çabalarıyla oluşturulmaya çalışılmaktadır.⁴

İttihat ve Terakki Cemiyetinin devlet yönetimini eline geçirmesi ve böylece Millî devletin ilk adımının atılmış olması bir anlamda Fransız İhtilali ile kıyaslanabilir yapmaktadır. Zira, Fransız İhtilalinden sonra da krallık rejimi

² a.g.e., s.185.

³ a.g.e., s.186.

⁴ a.g.e., s.187.

bir süre daha devam etmiştir. Her iki devir de de aydınların rolü önemli bir düzeyde cereyan eder. Buna karşılık, Osmanlı'da devrim sırasında askerlerin rolü önemli olmakla birlikte Fransız Devriminin oluşmasında askerler ortada görülmez. Yine, Fransız Devriminde burjuvazinin ve dolayısıyla kapitalizmin bir rolü varken, Osmanlı Devletinin kendi burjuvazisi bulunmamaktadır. Bunların üstüne bütün tartışmalara rağmen, Fransız Devrimini gerçekleştiren halk olmuştur ya da en azından halk bir kitle olarak bu devrimde rol almışken İttihat ve Terakki'nin yaptığı devrimde –aydınlar ve askerler bir kenarda tutulursa– halkın bir rolü bulunmamaktadır. Özellikle Anadolu'nun bu devrimde hiçbir yeri bulunmamaktadır.⁵

Türkiye Cumhuriyetinin halkçılık politikası modern anlamda bir milletin varlığı çerçevesinde anlamını kazanmaktadır. Halktan kastedilen şey bizzat modern anlamdaki milletin kendisidir. Kurtuluş Savaşını ve Cumhuriyetin ilk yıllarını kapsayan dönemde halkçılık, “hakimiyet bila kayd-ü şart milletindir.” Ve “halkın kendi mukadderatına bizzat ve bilfiil sahip olması” gibi formüllerle ifade edilmiştir. Bu durum, halkçılığın modern millet yapılanmasını Millî devletle olan ilişkisi çerçevesinde ele alındığını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte Türkiye'de “1930”lardaki ikinci aşamada halkçılık, ‘halk için halka rağmen’ formülüyle ifade edilmiş; halkın siyasî hayata katılması açısından T.B.M.M yeterli görülmüş olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman modern millet teşekkülünün genel anlamda Batılı ülkeler düzeyinde ekonomik kalkınma çabalarıyla dikkate alındığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, Batılı bir tarzda millet örgütlenmesini hayata geçirmek istemektedir. Fakat, öte yandan Millî devlet kültürünün, genel özelliklerinin de toplum tarafından benimsenmesi sağlanmak zorundadır. Dolayısıyla iş devlete düşmektedir. Ancak devletin yapmak zorunda olduğu şey sadece Millî devlet modelinin ve kültürünün Türkiye'de hayata geçirilmesiyle sınırlı değildir.⁶

⁵ a.g.y.

⁶ a.g.e., s.190

Türkiye Cumhuriyeti'nin ortak tarihi kader fikri, devletin, Anadolu'nun eski uygarlıkları ve Orta Asya Türkleri ile olan bağlarını güçlendirme çabaları, yeni kurulan devletin kendi varlığının farklılığını ifade etmesi ve böylece sadece Osmanlı'nın devamı olmadığını göstermektedir.⁷

Bir başka anlamda ise, yeni bir millet kavramı, Osmanlı deneyiminden doğan geleneksel fikrin uzantısı olmuştur. Her ne kadar Mustafa Kemal önderliğindeki Millîyetçi harekete devrim deniyorsa da, bu Fransız Devriminde olduğu gibi geniş ve sistemli şiddet öğeleri taşıyan bir devrim olmadı; ayrıca kitlelerin de aktif desteğine sahip değildi.⁸ Ancak radikal değişikliklerin olduğu yadsınamaz. Acaba bu değişimler yalnızca bir görüntü müydü? Bunun için böyle demek biraz zordur. Değişikliğe uğrayan sistemin ideolojik temeli olmuştur: Bir yoruma göre toplum, devletin yerine geçecek "En yüksek otorite temeli" oldu. Atatürk, Sultan'ın "kişisel" yönetimi arasında kesin bir çizgi çizmiştir.⁹ Atatürk açıkladığı şu sözlerinde, gerçekten radikal bir ideolojiyi vurgulamaktaydı: "Halkın sesi Hak'ın sesidir.

...eğer halkın sesi Allah'ın sesi ise, o zaman topluma atfedilen şeylerle, ilahi yasa koyucuya atfedilen tek ve yüce olma nitelikleri birbirine benzer. Allah gibi toplum da tekdir ve kendi kendine yeterlidir. Millet bölünmezdir, halk da öyledir. Türklerin toplum bilincinin canlanması olan Millîyetçilik, bölünmezliği de güven altına almıştır; aynı zamanda insanların hareketlerinin anlamlı olabilmesi için iyi, kötü ve ilahi kurtuluş gibi gerekli kavramları da sunmuştur. Bütün otorite özünde sosyal olduğuna göre, her bireyin kurtuluşu yalnızca toplum tarafından sağlanabilir.¹⁰

2 - Modernleşme

Modernleşme, Atatürk'ün topyekun yaptığı bir ihtilaldir. O Batıyı hayat felsefesi ile ve onun bütün sembolleri ve değer hükümleriyle benimsiyordu.

⁷ a.g.e., s.192.

⁸ Frank TACHAU, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, J.Landau, Sarmal Yay. İst. 1999, s.100.

⁹ Sunar, s.54.

⁹ Metin HEPER, İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi, Çev: Sermet Yalçın, Numune Mat. Türkiye Ekon. Ve Topl. Tarih Vakfı, İst. 1999, s.198.

¹⁰ Bernard LEWIS, *Turkey To-Day* alıntı Z.Y. Herhlay, Turkey, The Ghallenge, Growth (E.I.Brill), 1968. s. 466.

1925'te diyordu ki: "Medeniyim diyen T.C halkı zihniyetiyle medeni olduğunu ispat ve izhar etmek mecburiyetindedir..."

1927'de de "Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz İnkılâpların gayesi T.C. halkını tamamen asri ve bütün mana ve eşkariyle medeni bir heyet-i ictimaiyye haline isal etmektir. İnkılâbımızın umd-i asliyyesi budur. Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmışsak, bu zihniyetimizdeki tebeddüldendir. Artık duramayız. Behemahal ileri gideceğiz..."¹¹

Onun çok sayıda başarısı arasında, aşağıda verilen örnekler özellikle belirgindir: Anayasası olan modern bir cumhuriyet devleti yapısı, seçilmiş bir parlamento ve Batılı tipte diğer kurumları yaratmak; modernleşmenin temel aracı kurumu olarak bir siyasal parti kurmak ve ayrıca çok partili sistemle kısa bir deneyim yapmış olmak, modern bir bürokrasi kadrosu oluşturmak, Ankara'da yeni bir başkent inşa etmek, din görevlilerini kurumlaşmış görevlerinden uzaklaştırarak dinin çözülmesini sağlamak, eğitimi ve mahkemeleri laikleştirmek, kadınlara gerek siyasal açıdan (önce pasif olarak, sonra aktif oy verme hakkını kullanarak) ve gerek sosyal açıdan (monogamiyi kurarak ve peçe kullanımından caydırmaya çalışarak) özgürlüğünü kazandırmak, Arap harfleri yerine Latin harflerini benimsemek ve Türk dilini yeniden düzenlemek ve erkekleri Batılı giyim biçimini kabul etmeye zorlamak.

Atatürk, bunları önce insanların düşüncelerini değiştirerek yapılacağını farkındaydı ve ilk olarak insanların düşünce biçimlerini değiştirmeye yöneldi. Bu belki de onun en güç çabası olmuştur. Öncelikle askerî bir zaferin ertesinde, ulusal gururu öne çıkardı ve vatandaşlarına kendilerine Türk demekten dolayı mutluluk duymaları gerektiğini bıkmadan usanmadan söyledi. Yeni bir yurtseverlik çerçevesi içinde, onların yaşamlarına yeni bir amaç aşılama çalıştı. Dil reformu da yoğun tarih araştırmaları da Türkiye'ye bağlı olmanın gururunu pekiştirmek anlamını taşıyordu. Bu sanıldığı kadar kolay olmadı, çünkü özünde eski bağlılıkların terk edilmesi de öngörülüyordu: Bunlar İslam'a bağlılık, Osmanlı İmparatorluğuna bağlılık ve yeni Cumhuriyetin sınırlarının ötesinde kalan

¹¹ İNALCIK, a.g.m., s.127.

Türk topluluklarına bağlılık idi. Yeni Türk yurtseverliği bir bakımdan da, ülkede yavaş yavaş hissedilmeye başlanan komünizme ve faşizme karşı bir panzehir amacıyla kullanılmış olabilirdi.

Atatürk'ün birinci amacı, çağdaş uygarlığın en üt düzeyinde yer alan diğer devletler, milletler ve toplumlarla başarılı bir biçimde yarışacak modern ve laik bir Türkiye yaratmak idi. Aynı zamanda öyle bir Türk yaratmak istiyordu ki, modernleşmek olmakla birlikte kendi ait olduğu geçmişi ile gurur duyabilsin ve anavatanına derin bir bağ duysun. Atatürk'ün yetişmiş olduğu ortam ve sahip olduğu mizaç göz önünde tutulacak olursa bu değerler bileşimini niçin seçmiş olduğunu anlamak kolaylaşır; fakat bunlar bile reformların uygulanmasını kolaylaştırmamıştır. Tersine, modernizm ile yurtseverlik arasında diyalektik bir karşıtlık vardır ve bu da sonuçta onun başarıya ulaşma çabaları üzerinde etken olmuştur.¹²

Fakat bütün modernleşme süreçlerinin bu ortak noktaları dışında, örneğin, demokratik ve otokratik sonuçlar gibi çok önemli farklılıklar da ortaya çıkmıştır. Devrimlerin doğurduğu farklı sonuçları ve bunların içeriğinde var olan modern sosyal politik sistemlere dönüşüm süreçlerini daha iyi anlayabilmek için, bu toplumların devrim öncesi toplumlardan kopuş nedenlerini daha geniş bir çerçeve içinde çözümlemek gerekir. Bu tür kopmalarda en önemli etken nelerdi? Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Ortak bir kimlik içindeki sembollerin ne derecede değişime uğradığı, yönetimlerin yasallaşması; geçmişteki şiddetin yoğunluğu, kurum ve sembollerin geçmişle bağlarının şiddetle yok edilmesi; bu tür bir şiddetin sembolik olarak ne dereceye kadar destekleneceği; kurumun örgütlenmesindeki ve kurumun yapısındaki kopukluğun derecesi. Birbirinden farklı olan devrim sonrası topluluklar zaman zaman paradoksa dönüşen farklılıklarla, geçmişlerinden kopukluklar gösteren kümeleşmeler oluşturmuşlardır. Kemalist devrimin sonuçları diğer modern devrimlerden çok farklı olmuştur. Geçmişle ilgili kopukluklar ve bunları izleyen kurumlaşma modelleri bakımından, bu devrimin en göze çarpan nitelikleri hem politik yasallaşma, hem de politik

¹² Jacop M. LANDAU, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s.14-15.

topluluğun sembolleri temelinde yön değiştirmesi, bunların yanısıra ortaklık sınırlarının yeniden tanımlanmış olmasıdır. Politik topluluğun yeniden tanımlanması benzeri olmayan bir biçimde yapılmıştır: Toplum İslam çerçevesinden çıkarılmış, yeni tanımıyla Türk ulusu çerçevesine çekilmiştir. Bu süreç, her ne kadar Avrupa ulus-devletleri tarafından izlenen yola benzer görünüyorsa da, gerçekte evrensel bir olguyu reddetmiştir: Bu da İslam'dır. Avrupa'da durum böyle olmamıştı. Türk devrimi dine dayalı bir yasallığı bütünüyle reddetmiş ve bunun yerine, ulusçu bir yasallığı yeni kurulan topluluğun en önemli ideolojik parametresi olarak geliştirmeyi hedeflemiştir.; bu doğrultuda ideolojinin sosyal öğeleri üzerinde fazlaca durulmamıştır. Bu yön değişikliği, daha önceki yönetici sınıfın –hem siyaset hem din adamları- ikincil seçkinler (bürokratlar ve entellektüeller) tarafından neredeyse hepsini görevlerinden atılmasına dayanmıştır. Buna koşut bir gelişme de, önceleri yeni yönetici sınıf tarafından denetim altında tutulan pazarların genişletilmesi ve kaynak akışının açılması olmuştur. Kapitalist sistem modeline uygun yeni ekonomik kurumların oluşturulması için girişimlerde bulunulmuşsa da, ülke güçlü bir devletçilik etkisinde kalmıştır.¹³

Modernleşmenin gerçekleştireceği en önemli iş, Türk halkının dış görünümünü ve davranışlarını içe dönük, pasif, dini toplulukların ve kurumların değerleriyle biçimlendirilmiş durumundan çıkartıp dışa dönük ve aynı zamanda modern dünyanın ekonomik ve maddi yanlarını daha gerçekçi biçimde anlayan bir duruma getirmekti. Yüzyıllardır Türkler kendilerini kaderin ellerine bırakmış, dış dünyaya ve maddi gerçeklere sırt çevirmişlerdi. Önceki yüzyıllarda bu felsefe bir güç kaynağı olmuştur. Fakat, Avrupalıların bilimle ilerleyişi, bütün hesapları Osmanlı İslam dünya görüşünün aleyhine geliştirdi. Bundan sonra İmparatorlukla Avrupa arasında sürekli artan bir politik-askerî dengesizlik oldu.

Değişikliğin itici gücü tepeden gelmişti; bu oldukça ilgisiz hatta isteksiz bir halka zorla kabul ettirmişlerdi. 19 yüzyıl boyunca Tanzimat dönemi ve bunu izleyen II. Abdülhamit hükümdarlığı süresinde, batılılaşma yavaş ve

¹³ a.g.e., s.27.

duraksayarak da olsa, kesintisiz olarak ilerledi; önce Türk ordusu içinde ve daha sonra merkezi ve yerel yönetimlerde kök saldı, eğitim sisteminde reform yapıldı yeni liseler modern bilimin gereklerini sunmak amacıyla ve hatta bir yabancı dili öğretmek üzere düzenlendi. Böyle bir batılılaştırmanın ortaya çıkışı 19 yüzyılın başlarında, ordunun yeniden düzenlenmemesi durumunda Osmanlı devletinin yok olma noktasına geleceği endişesiyle olmuştu. Batılılaştırma, Batı uygarlığının değerlerine ve avantajlarına inanmış olmaktan dolayı gerçekleştirilmek istenen bir akım değildi. Bu erken atılımın arkasında yatan en büyük itici güç devletin kurtarılma düşüncesi idi. Bu yolun tereddütler içinde ilerlemesinin nedeni bir bakıma buydu. İslam toplulukları geleneksel Osmanlı değerlerine sıkı sıkıya tutunurken, değişiklikleri şüpheyile karşılıyordu. Modernleşmek için çaba gösteren birkaç lider ve yönetici bile Osmanlı geçmişine duygusal olarak bağlıydılar. Böylece batılılaştırma hareketi, medrese ve İslami yasal sistem gibi geleneksel kurumları bir yandan korurken, Batı tipi kurumlar ve yöntemleri de bunlara eklemekteydi. Ancak batılılaştırma gerçekte nüfusun büyük bir bölümünün kalplerine ve akıllarına nüfuz etmiş hareket olmadı.

Atatürk de ülkenin yönetiminde insanların seslerini duyurabilmeleri için politik reformun gerekliliğine inanıyordu. Fakat, o kendi çağdaşlarının çoğundan iki önemli noktada ayrılıyordu: Ona göre çok ırklı Osmanlı Devleti içinde bir ilerleme olamazdı; modernleşmenin başarılı olabilmesi için, eski ile yeni birarada yürütülemeyeceği artık anlaşılmıştı. Türk toplumunun bütün yönlerini etkileyebilmek ve geleneksel inanç ve kurumlarının tümünden olmasa da büyük bölümünden kurtarabilmek için bu reformun radikal bir karaktere bürünmesi gerekiyordu. Bu, cesur, gerçekçi görüş daha sonraları, Cumhuriyet'in ilanının ertesinde yapılan sosyal, ekonomik ve kültürel reformların başlatılmasıyla şekillendi.¹⁴

Kemalizmin doğası, Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reformist hareketler geleneği içinde yer alır, fakat bir farkı vardır: Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'nın büyük güçlerince ve daha da önemlisi,

¹⁴ Osman OKYAR, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, J. Landau, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s.82.

imparatorluk içindeki Türk olmayan halkların Milliyetçi akımları sonucu yenilmesi, Atatürk'e yalnızca Türk olan bir devletin siyasal bir bütün olarak yaşayabilme şansı olduğunu öğretmişti. Dahası, 19 ve 20 yüzyıl reformistlerinin, imparatorluğun geleneksel yapısını koruyarak yaşatmaya çalışmalarının başarısızlıkla sonuçlanması, Atatürk'ü modern öğeleri geleneksellikten ayırmanın gerekli olduğuna inandırdı. Buna göre, Avrupa çizgisinde biçimlendirilmeye çalıştığı devleti, Osmanlı geleneklerinin temeli olan İslam dininden ayırması gerekliliği ortaya çıkıyordu.

Böylece, Atatürk'ün verdiği mesaj iki temel noktadan genelleştirilebilir: Milliyetçilik ve laiklik. Ona göre bu hedefler pratik hatta pragmatik olarak anlaşılması gereken konulardır. Onun 1920'li 1930'lu yıllarda getirmiş olduğu reformlar ve ayrıca sunduğu ekonomi ve dış ilişkiler politikaları, Türkiye'deki siyaset, sosyal doku, ekonomi ve gelenekler gibi karmaşık düşüncelerden daha az etkilenmişti; onu en çok etkileyen, en yalın ilke, tek geçerli yol olduğuna inandığı ve kabul ettiği batılılaşma yolunda yürümekti. Atatürk kültürel ve dini geleneklere düşman değildi, ancak o bunların ulusal uyanışın gerçekleşmesinde uzun vadeli engeller olduğunu düşünüyordu. Kemalizmin altı ilkesi, modernleşme sürecinin gereksinimlerine bir yanıt vermek üzere hazırlanmış olup, bunlara bir siyasal manifestonun maddeleri olarak değil, bu modernleşme iddiasının mantıksal bir açıklaması olarak bakılmalıdır.

Kemalizm gerçekten de Üçüncü Dünya'nın ilk modernleşme ideolojilerinden biriydi; fakat Avrupa'nın (Marksizm gibi) modernleşme ideolojilerinden veya üçüncü dünyanın değişik yerlerinde (Latin Amerika gibi) onun ideolojilerini uygulamaya çalışan haleflerinden farklı biçimde, Kemalizm Türk toplumunun yapısal özelliklerini analiz ederek işe başlamadı. Türkiye'de modernleşme yukarıdan zorla getirilmişti: Kemalizm ilkeleri ise büyük ölçüde bu sürecin pratik gereksinimlerinden ortaya çıkmıştı.

Atatürk devlet bürokrasisini "devlet olma" konumuna uygun görmüştü, çünkü geçmiş dönemlerde olduğu gibi bir "bürokratik sınıfı" yeniden canlandırmak istemiyordu. Atatürk "Babıali hükümetinin yerini Türkiye Büyük

Millet Meclisi almalıdır” demişti. Daha sonra Cumhurbaşkanlığı makamının “devlet” için uygun bir konum olduğunu belirtti.

Atatürk, Hegelci bir devlette karar kıldı –bu sivil toplumu ürkütmeden genel menfaatlerini koruyan bir devlet olacaktı. Fakat, Hegelci devletin ayrılmaz bir parçası ve önemli bir ögesi olan “mutlak yetkili” sınıfı reddetti. Devlet bürokrasisi için ise ilk kez 18. yüzyılda I.H.G. Von Justi tarafından tasarlanmış olan makine modelini benimsedi: “Doğru biçimde kurulmuş bir devlet tıpkı bir makinaya benzemelidir, içindeki bütün çarklar ve dişliler birbiriyle tam uyum içinde olmalıdır ve yönetici hem ustabaşı, hem makinanın yayı, hem de ruhu ve canı olmalıdır –deyim yerindeyse- herşeyi harekete geçiren kişi olmalıdır.”

Atatürk’e göre, hükümet yapısı bir makineydi; Türkiye Büyük Millet Meclisi düzeyinde bile bu yapı “yönetimin dayanağı” idi. Devlet bürokrasisi ise devlet makinasının bir alt bölümüydü, yalnızca bir araçtı (kabil-i istimal bir cihaz). Tıpkı II. Frederick’in (1740-1786) Prusyası’nda olduğu gibi, bürokrasi kişisel olmayan bir organizasyon olmalı, kesin hiyerarşik bir temele dayanmalı ve kadrolar yasalara uygun hareket eden devlet memurlarından oluşmalıdır; bu memurlar pratik bir eğitimle yönlendirilmelidir. Atatürk, Richelieu’nün Commissaire’inin –kraliyet disiplin görevlisi- Türkçe versiyonunu yeniden gözden geçirerek, şu notu düşmüştür: Müfettişler Heyetinin (mülkiye heyet-i teftişiyesi) görevlerine son verildiğinden beri bürokratik yolsuzluklar giderek artmıştır.

Weber, oluşturduğu ideal tipik formüllerde, bürokrasinin kişisel olmayan niteliğinin bürokrasiye bir tarafsızlık kazandırdığını ve onun üzerinde egemenlik kurabilen herhangi bir güç tarafından kolaylıkla denetlenebileceğini fark etmiştir. Oysa yaptığı görgül (ampirik) analizlerde, Weber belirgin bir Beamtenherrschaft olasılığı görmüştü: buna göre bürokratik örgütlerde çalışanları atayan kişiler devletin gerçek yöneticileri olurlar. Genç, Marx da bürokraside merkezi örgütlenmenin yolsuzluklara karşı bir güvence olmadığını, aksine yolsuzluğa güçlü bir kaynak oluşturduğunu iddia etmiştir; bürokrasi kendi iç yapısı içindeki tüm

faaliyetlerini bir kefen bezi ile örterek, kendi içinde gizliliğini hiyerarşi sayesinde korurken, dışarıdakilere karşı da kurumun kapalı ve bileşik yapısı ile bu gizliliği korumayı sürdürür.

Fakat, Atatürk'ün bir yabancı olmaya hiç niyeti yoktu. Ne zaman gerekli görse üst düzey yöneticileri atlayarak doğrudan alt kadrodakilerle bağlantı kurdu. Von Justi'nin ifade edebileceği gibi, Atatürk makinenin bir parçası olmadı ama o makinenin çalışıp çalışmadığını izleyen biri oldu. Rustow ise şöyle demişti: "Alt düzeydekilerle iş ilişkilerinde, Atatürk'ün çevresindekilere hukukun güçlü varlığını hissettirebiliyordu. Kendi hareketlerini biçimlendirirken ise... yasaları mümkün olduğunca esnetiyor, ama bunları hiçbir zaman koparmıyordu. Öyleyse biz, Atatürk'ün hayal ettiği bürokrasinin yasal-rasyonel nitelikte olduğunu; kendisinin bu bağımsız rasyonel sistemin kurucusu olarak hareket ettiğini ve devlet bürokrasisinin kişisellikten uzak bir makine gibi rasyonel bir ciddiyet içinde işlediği bir sistem olduğunu iddia edebilir miyiz? Bütün bunlarla birlikte Atatürk'ün örnek aldığı bürokratik bir yapı Weber'ci işaretler göstermiyor muydu? Bütün "ayrıntılı konular"ın uzmanlara bırakılması gerektiğini söyleyen o değil miydi?

Bunlara yanıtımız öncelikle olumsuz olmak zorundadır. Atatürk'ün başlangıçta devlet bürokratlarına güveni yoktu ve en alt düzeyde bir rasyonelliğin olabilmesi için bile hiç değilse biraz bağımsız bir organizasyonun olması gerekirdi. O, Kurtuluş Savaşı ertesinde, bu memurlar üzerinde denetim kurabildiği zaman bile, onların yapmaları gereken işleri yapabilecek niteliklere sahip olmadıklarını gördü. Atatürk'ün beklentisi onların yalnızca işlerinde yeterli olmaları değildi; devlet memurları Cumhuriyetin hedeflerine de bağlı kalmalıydılar. Fakat Cumhuriyetin bürokratları Hegel'in "mutlak ve evrensel" yönetici sınıfı olmamalıydı; onlar için Kemalist ilkelere dayanan cumhuriyetçilik, millîyetçilik, populizm, laiklik, devletçilik ve reformculuk doğrultusunda ayrı bir rasyonellik tanımı yapılacaktı.

Dahası, devlet bürokrasisi, Weber'ci tipte sonuç alıcılık yerine, yasal-rasyonel bir etik sergilemeliydi. Bürokrasinin işlevsel tipte olması durumunda emir, yönetmelik veya yasalar rasyoneldir. Çünkü bunlar yasaldır. Eğer sonuç

alıcılık geçerliyse amaçlanan, rasyonellik kriteri olur. Türkiye örneğinde hedef ise Kemalizm olmuştur.

Atatürk böylece, bir Pandora kutusu açmış oldu; bir kez işlevsel yasal-rasyonellik zincirleri kırılınca, sonucun önceden tahmin edilmesi olanaksızdı; özellikle Atatürk'ün makine modeli üzerinde ısrar ederek bağımsız rasyonelliği rutinleştirmesi bunda etkili olmuştur. Belki de devlet bürokrasisini Atatürk'ten sonra bir koruma görevi üstlenmek istemesinin ve Hegel'in "mutlak yönetim sınıfı" için dikkatle belirlemiş olduğu devlet yetkisi sınırını aşmasının nedeni de bu olmuştur.

Gerçekten de Cumhuriyet döneminin başlarında geçerli olan bürokratik yönetim geleneği, Plato'nun devletindeki gardiyanları ve bu gardiyanların kamuya yararlarını, onanmış ideolojiyi nasıl kendi özlerinde temsil ettiklerini, bunların sadık aracıları olarak nasıl görev yaptıklarını anımsatır. Türk bürokratları için rehber ideoloji, Kemalizmin durağan biçimi olmuştur.

Çok partili politikaya geçişten sonra, bürokratik yönetim geleneği giderek tehdit altında kaldı. Fakat, bürokratlar üstlenmiş oldukları gardiyanlık rolünden genellikle vazgeçemediler. Tehditler arttıkça, yönetimdeki hükümetin kurallarıyla yaşamak yerine "negatif politikayı" tercih ettiler ve on yıllar önce kurulmuş olan makineyi çalıştırarak eski kast özelliklerini korumak için ellerinden geleni yaptılar.¹⁵

Diğer yandan, "ulus" ve "devlet" kavramları Jön Türkler ve Kemalist dönemler arasında radikal değişimlere uğramıştır. 1908 yılında anavatan demek bütün Osmanlı İmparatorluğu idi. Mustafa Kemal, Libyalılara çağrıda bulunarak, kendi ortak vatandaşlarıyla birleşip ortak anavatanlarını "la patria", -32 yıllık bir kölelikten sonra-, sosyal ve kültürel açıdan yeniden canlandırmalarını istedi. Daha sonraki yıllarda "devlet" dendiğinde, Türk olmayan Osmanlı eyaletlerinden ayrılmış Türkiye anlaşılmaya başlandı; "millet" ise, çoğulcu Osmanlı nüfusu yerine homojen Türk grubuna denilirdi. Yine de şu anlayış eskisi gibi kaldı: Dinleri ve kökenleri ne olursa olsun,

¹⁵ HEPER, a.g.e., s. 133.

bütün vatandaşların eşitliği ve ortak anavatanın ortak yararlar sağlamak üzere işbirliği etmeleri.¹⁶

¹⁶ LANDAU, a.g.e., s. 41.

III. BÖLÜM

TÜRK İNKILÂBINA RASYONEL

BİR YAKLAŞIM

Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan devrimlerle Millî Kültürün oluşturulmasına çalışılmıştır. Devrimlerin kanun hükmünde kabul edilmesi itibarıyla tarihlerine göre şu şekilde sıralayabiliriz.:

25 Kasım 1925’de Şapka Kanunu, 30 Kasım 1925’te Tekke ve Zaviyelerin kapatılması kanunu, 26 Aralık 1925’te milletlerarası saat ve takvim uygulamasının kabulü, 17 Şubat 1926’da Medeni Kanun, 10 Nisan 1928 Laikliğin kabulü ve devletin resmi dininin İslam olduğu yönündeki hükmün anayasadan çıkarılması, 24 Mayıs 1928’de milletlerarası rakamların kabulü, 28 Mayıs 1928’de Türk Vatandaşlığı Kanunu, 1 Kasım 1928’de Latin Harflerinin kabulü, 26 Mart 1921’de milletlerarası ağırlık ve uzunluk ölçülerinin kabulü, 21 Haziran 1934’te Soyadı Kanunu ve 5 Aralık 1934’de Türk Kadınına milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanıyan kanun. Bunların yanısıra medeni hukuk ve ticaret hukuku ile ilgili olarak kabul edilen kanunların tarihleri ise 1926 ile 1929 yılları arasında değişmektedir.¹

¹ SAY, a.g.e., s. 214-215.

1 - Türk İnkılâbını Oluşturan Temeller

Osmanlı modernleşmesinin otokrasi ve merkezileşmeye yolaçmış ve bu doğrultuda “yeni yönetici sınıf” olarak güçlü bir bürokrasi yaratmış olmasının ürünü olan son Türk ideolojisinin öğeleri, Kemalizmin Cumhuriyetiyle birlikte düşünce mirasını meydana getirmektedir.

Kemalizmi önceleyen Jön Türk ideolojisinin önemli yönleri şöyle ortaya konulabilir: Siyasal ve toplumsal örgütlenme konusunda, Jön Türklerin düşüncelerine egemen olan öğeler, pozitivist bir akılcılık, anayasal bir rejim (meşrutiyet) isteği ve halkçılık olarak görünmektedir. Toplumu ilerletmek ve devleti kurtarmak için Batı bilim ve teknolojisini örnek alan, bu bilim ve teknolojiye ifade edilen akılcı esaslara göre belirlenmiş yeni bir düzenlemenin gerekliliği, bu düzen içinde anayasal ve parlamenter bir siyasal örgütlenmenin yerleştirilmesi ve iyyinin ne olduğunu bilen eğitilmiş aydınların halka doğru giderek, halkı aydınlatmasıydı.²

Tekeli ve Şaytan'ın belirttiği gibi Ziya Gökalp'in İttihat ve Terakki'nin ideologu olarak geliştirdiği halkçılık düşüncesi, iki boyutta gelişmiştir. Bunlardan birincisi bu sistemle daha geniş halk kitlelerinin siyasî alanına katılması hedeflenmiştir. Ziya Gökalp'in umumculuk dediği bu katılım artışı ile toplum sorunlarına ya da imparatorluğun çöküşüne çözüm bulmayı kendi sorunu haline getiren, küçük burjuva sınıfının içinden gelen geniş bir grup ortaya çıkmıştır. Ziya Gökalp de halkçılığın siyasal boyutları kalkmış, Türkçülüğe ve ulusalcılığa indirgenmiştir. Bu indirgeme Durkeim'in 'toplumsal dayanışma' kuramına dayanılarak yapılmıştır. Ulus, çıkarları çelişmeyen bir bütün olarak ele alınmış böylece Millî ekonomi, Millî tüccar, Millî burjuva yaratmak tüm toplumun özlemi haline gelebilmiştir.³

Mardin'e göre ise Jön Türkler, yarı aristokratik bir bürokratik zümreyi denetim altına almak için, parlamenter kurumların yerleşmesine çalışmışlardı. Hanioglu'nun deyişiyile, “sistemi çöküntüden kurtarmak için varolan bu imkanlardan birincisi, bir Osmanlı vatandaşının yaratılmasıydı. Modernleşme

² Levent KÖKER, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 69.

³ a.g.e., s. 115-117.

tarafatları, ancak anayasa çerçevesinde böyle bir vatandaş yaratmakla mevcut gidişin önlenileceğine inanmışlardı. Kanun-i Esasi ve parlamentonun da Osmanlı Devletinin, Batılılaşma çabaları sonrasında bile kırıntı düzeyinde kalan temsil fikrinin gelişmesi veyahut yeni beliren grupların iktidardan pay almaya çalışması gibi nedenden değil de, yukarıda belirtilen Osmanlı vatandaşı yaratmak, böylece devleti kurtarmak fikrinden kaynaklandığını belirtmek gerekir. Bu bağlamda Jön Türklerin “halkçılık” ideolojisi de, demokratik ve özgürlükçü bir boyutlaşmadan çok, eğitilmiş seçkinlerin halkı aydınlatmaları, daha doğrusu seçkinlerin kendi iyilerini halka benimsetmeye çalışmaları gibi bir görünüm ortaya çıkmaktadır.⁴

2-Türk İnkılâbının Kökenleri

Birçok yazar Kemalizmin gerçekte bir fikirler sistemini temsil etmediğini, daha çok yeni Türkiye’yi tamamen pragmatik bir yöntemle reform ve ilerleme yörüngesine oturtan siyasal bir uygulama olduğunu doğrulamıştır. Kemalist yönetimin 1929 ve 1930 larda izlediği yolu incelediğimizde, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının sık sık anında ortaya çıkan zorluklar ve koşullar tarafından yönlendirildiklerini kabul etmek zorunda kalırız. Bununla birlikte Kemalizmin hiçbir zaman bir ideoloji olmadığını iddia edenlerle aynı fikirde olmak da biraz güçtür. Evet, Türkiye Cumhuriyeti’nin yöneticileri büyük bir doktrin yaratmamışlardı. Ancak buna karşın şu da su götürmez bir gerçektir ki, onların önderliğini yaptığı devrime rehberlik eden belli fikirler olmuştu ve bunlar çok esnek ve çoğu zaman garip bir biçimde olsa da Cumhuriyet Halk Partisinin ideologları tarafından sistemleştirilmişti. Zamanında bu fikirler “Üçüncü Dünya “ diye bilinen çok sayıda ülkeye sızmıştı bile, Tekin Alp, 1937 yılında Le Kemalisme adlı kitabını yayınladığı zaman politik, ekonomik ve sosyal gelişmelerle ilgili soyut reçeteler sunmuyordu. Bu kitapta sunulan değişik doktrinler dizini o zamana kadar birçok resmi ve yarı resmi yorumcu tarafından da irdelenmişti.

⁴ a.g.e., s. 70.

Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği ulusal uyanışın bazı hayranları, Kemalist devrimin geçmişten tamamen koparak başarıldığını ileri sürdüler. "Türkiye'de 1922'den 1928'e kadar olanların dünyada hiçbir benzeri yoktu. Tüm ülke alt üst olmuştu"; Fransız gazeteci Paul Gentizon, Cumhuriyet yönetiminin ilk büyük reformlarını izleyen günlerde böyle yazıyordu. Ancak zamanın ilerlemesiyle, tarihçiler daha nitelikli fikirler öne sürdüler. Kemalizmin kendiliğinden oluşan bir akım olduğunu destekleyenlerin ise sayıları daha azdır. Şimdi daha çok sayıda bilim adamı, Kemalist hareketin Osmanlı İmparatorluğu'nda 19.yy'da gelişen değişik reform dalgalarının doğrudan bir sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda bilimin insanları, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kısmen yabancı modellerden esinlendiklerini daha çok ve daha sıkça itiraf etmektedir. Kitleler tarafından kolayca anlaşılır formül ve sloganları oluşturmakta uzman olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları, 1930'ların başında programlarını altı anahtar sözcükle özetlemişlerdi; bunlar Cumhuriyet Halk Partisi'nin ambleminde altı ok simgesiyle gösterilmişti: Cumhuriyetçilik, Millîyetçilik, halkçılık, devrimcilik, laiklik ve devletçilik. Bu altı anahtar sözcük Kemalist ideolojinin tüm yönlerini kapsamıyordu fakat kısa ve öz olarak, bu sözcükler ideolojinin direğini temsil ederler. Yeni Cumhuriyet doktrinini inceleyen o dönemin tüm eserlerinde bu kavramlar kendini göstermiştir.⁵

İttihat Terakki Döneminin üç düşün akımı içerisinde, en önemli yeri teşkil eden Türkçülük akımı, Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuramsal ifadesinde yerini almıştır.

Artık bu üç fikir, mecmua sayfelerinde birer nazari görüş olmaktan çıkmış -, Büyük Harp'de İttihat ve Terakki merkez-i umumîsine taşınarak birer aksiyon ve irade prensibi olmaya başlamıştı.

İmparatorluk siyaseti üç fikri de himayesi altına almış, birbirlerini incitmelerine meydan vermeden, üçünü de gerçekleştirmeye çalışıyordu. Bu devrede İttihat ve Terakki'nin Türkleşmeye, İslamlaşmaya, garplılaşmaya doğru bütün hamleleri teşvik ettiğini görüyoruz.

⁵ Paul DUMONT, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, J.Landau, İstanbul, 1999,s.50.

Balkan Harbi “İttihad-ı anasır” prensibini iflas ettirmişti. İttihad ve Terakki, öz Türk unsurunun kültür ve politika hakimiyetine dayanan, Osmanlılık mefhumunu yalnız imparatorluğun resmi ünvanı halinde bırakan milliyetçi görüşü tevcih ediyordu; fakat henüz bir imparatorluk camiası içindeydik.⁶

Bu zaruret Ziya Gökalp’in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak adlı kitabına başlarken “hakikî ihtiyaçlardan doğmuş olduğunu” söylediği üç fikrin de, Büyük Harb’de İttihat ve Terakki hükümeti tarafından müsavî derecede himaye edilmesine sebep olmuştu.⁷

Son kanlı imtihanda üç fikirden ikisi ayakta kalmıştı: Türkçülük ve garpcılık; fakat, Millî Mücadelenin sonunda Osmanlı Türkçüleriyle Osmanlı Garpcılarının iddiaları da ağır yaralıydılar. İmparatorluk toprakları parçalanmış, İmparator kaçmıştı. Artık Osmanlı Türkçülerinin İslamlık, garplılık ve Osmanlılık vasıflarını içine üzüzlü politikasına da veda etmek lazım geldi; artık Osmanlı Türkçülerinin iddia ettikleri gibi “Osmanlı İmparatorluğu’nu muhafaza eden kuvve-i merkeziye Türk ve İslam kuvveti” değildi; artık “Osmanlılık demek Türklüğün, Arablığın, Rumluğun, Ermeniliğin heyet-i mecmuası” demek olamazdı; hatta Osmanlı kelimesi devlet ünvanı halinde bile kalamazdı.⁸

Garbcılığa gelince, garb mefhumu, balkan Harbi’nde olduğu gibi Kurtuluş Harbi sıralarında da tehlikeli bir macera geçiriyordu. Garb medeniyetiyle garb emperyalizmini gene birbirine karıştırmaya başlamıştık. Garb emperyalizmine karşı kinimizi, garb medeniyetine de çevirdik. Kurtuluş edebiyatımızda bu medeniyet, “tek dişi kalmış canavar” halinde de görünür. Fakat bu garb kini Lozan sulhu yapıp da Avrupa devletleriyle normal münasebete girdiğimiz günden sonra kaybolmuştu.

⁶ Peyami SAFA, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 75.

⁷ a.g.e., s. 76.

⁸ a.g.e., s. 91.

Osmanlı Türkçülüğünü de, Osmanlı Garbcılığını da, kangren olmuş taraflarını kesip atmak şartıyla yaşatmak kabildi. Bu kangren olmuş taraf, her ikisinin de Osmanlılık sıfatıdır.

Atatürk bu büyük ameliyatı yaptı, Türk bünyesinde yaşamaya müsait gördüğü bu iki fikrin Osmanlılık mefhumuna yapışan ölü taraflarını kesip attı. Artık varlığından eser kalmayan şariat ve saltanat otoritelerine boyun eğmeyen, kendi prensibine ait kıymetlerden taviz vermeyen, müstakil ve kendi kendine bol bol kafi bir milliyetçilik doğuyordu; üstünde azlıların yok denecek kadar azaldığı ve baştanbaşa öz Türklerin yaşadığı bir toprakta başka türlü bir nasyonalizmin hiçbir manası kalmamıştı. Böyle bir milletin siyasî istiklalini Avrupa devletlerine kabul ettirdikten sonra içeride yapılacak tek ve büyük bir iş vardı: Garb metodunu, yeni çağ Avrupasının tekniğini yıkılmış bir imparatorluğun, zaruri kıldığı endişelerden hiçbirleriyle sakatlanmadan, şariat ve saltanat korkusundan temizlenmiş bir bütünlükte, yekpare ve tastamam bir inkılap hareketi halinde memlekete sokmak.⁹

Bu parçalardan milliyeti ve medeniyeti tereddütsüz tercih ettiren kararı vermek ve Türk düşüncesini siyamli kardeşler gibi birbirine yapışık iki fikir ve temayül halinde sürükleyen ikiz idealden kurtulmak lazımdı. Atatürk inkılabının değişmez iki prensibi vardır: Milliyetçilik, medeniyetçilik. Bugüne kadar gerçekleşmiş inkılap hareketleri bu iki kaynaktan beslenmiştir.

Medeniyetçilik kökü bizi Avrupa ve garp metoduna, düşüncesine ve muaşeretine bağlar; milliyetçilik kökü bizi Orta Asya ve şark menşe'lerimize, tarihimize, dil birliğimize götürür. Türk inkılabının tahlilini teşebbüs edebilmek için, dinlerin, medeniyetlerin ve kültürünün mukayesesi bakımından bu iki prensibi de muayene etmeliyiz.¹⁰

Mustafa Kemal'in 1920'de bizzat tesbit ettiği Misak-ı Millî'nin altıncı maddesinde, inkılabın milliyetçilik ve medeniyetçilik esasları birer tohum vuzuhuyla beliriyor: "millî ve iktisadî inkişafımız daire-i imkana girmek ve daha asri idare-i muntazama şeklinde tedvir-i umura muvaffak olabilmek için

⁹ a.g.e., s. 91-92.

¹⁰ a.g.e., s. 93.

“siyasi, adli, mali, inkişafımıza mani kayıtların kaldırılması isteniyor. Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi’nin kuruluş günü, yeni doğan memleketi Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki siyasî mesleklerden ayıran farkları nasıl izah etmiş olduğunu sonradan kendisi şöyle hatırlatmıştı: “Ben bu siyasî mesleklerden hiçbirinin, yeni Türkiye teşekkül-i siyasîsinin mesleği olamayacağına kani olmuştum. Bunu Mecliste anlatmaya çalıştım” diyerek bu noktaya dikkat çekmiştir.¹¹

Mustafa Kemal İslamcılık veya Turancılık kadar “ırk farkı gözetmeksizin, bütün beşeriyete şamil” insaniyetçilik fikirlerinin de birer hayal olduğuna işaret ettikten sonra Türk milliyetçiliğinden başka bizim için reel hiçbir politika olamayacağını açıkça beyan eder:

“Bizim vuzuh ve kabiliyet-i tatbikiye gördüğümüz meslek-i siyasî millî siyasettir. Dünyanın bugünkü umumî şeraiti ve asırların dimağlarda ve karakterlerde temerküz ettirdiği hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin ifadesi budur; ilmin, aklın, mantığın ifadesi de böyledir”.

“Milletimizin kavi, mes’ud ve müstakil yaşayabilmesi için, devletin tamamen millî bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin teşkilat-ı dahiliyemize tamamen mutabık ve müstenid olması lazımdır.”

Mustafa Kemal’in bu sözleri, “evvelüahır vukubulmuş beyanatının” bir hulasası ve sağlamlaştırmak bakımından, Türk inkılabının vasıfları arasında milliyetçilik prensibinin bütün Kemalizm hareketinin dayandığı iki büyük temelden biri olduğuna şüphe bırakmaz. İkinci temel medeniyetçiliktir. Gene Mustafa Kemal, Kastamonu’da (1925) şöyle haykırmıştı:

“Efendiler ve ey millet. Biliniz ki Türkiye cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müridler, meczublar memleketi olamaz. En doğru, en hakkî tarikat medeniyet tarikatidir. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kafidir. Tarikat rüesası, bu dediğim hakikati bütün vuzuhuyle idrak edecek ve

¹¹ a.g.e., s. 94.

kendiliklerinden derhal tekkelerini kapatacak, müridlerinin artık rüşde vasıl olduklarını elbette kabul edeceklerdir.”

Milliyet için olduğu kadar medeniyet içinde Atatürk'ün bütün sözleriyle aynı direktiflere tesadüf edilir. Kendisi nutuklarının özünü teşkil eden büyük maksadı Samsun'daki beyanatında şu formülün içine sokmuştur:

“Halk Fırkasının esas umdesi memleket ve milletin selametini temine çalışmaktır. Maksada isal eden yol birdir ve netice muayyendir. O da Cumhuriyet'i takviye ve tarsinle beraber fikrî ve ictimai inkılâbda, medeniyet yolunda milletin azimkârane ve muvaffakiyetle yürümesini temine delalettir”.¹²

İsmet İnönü de Osmanlı ıslahat teşebbüsleriyle Türk inkılâbı arasındaki fark için şunları söylemişti:

“İnkılabımız, dahilî ve millî mahiyeti itibariyle, Osmanlı ictimai heyetinin vakit vakit gösterdiği ıslahat teşebbüslerinin bir devamı veya tekamülü değildir, geçirdiğimiz son yarım asırlık hadiseler, Osmanlı devrindeki vatanperverlerin ve mücahitlerin, Osmanlı camiasındaki ıslahat ve kurtuluş teşebbüslerinin yanlış ve temelde ve Türk milletinden başka bir bünye üzerinde çabaladıklarının ifadesidir.”

“Osmanlı nizamı son asrın fennî ve ictimai terakkilerine karşı, tedricî olarak değişen ve yükselen tekamülden bünyesini uzak tutmak gayretiyle, dört duvarı kalın bir hücre içinde kalmıştı. Osmanlı ıslahatçıları hep bu hücre içinde çalıştılar. Bütün ıslahat teşebbüsleri, muvaffak olanlarıyla beraber, hep o hücrenin duvarları arasındaki sahaya münhasır kaldı.”

İnkılabdan evvelki üç cereyanın Büyük Harbde geçirdiği ilk ve Kurtuluş Harbi'nde geçirdiği son kanlı imtihanda, İslamcılık fikri ağır yaralandı. Bu iki fikrin de yarası, varlıklarını imparatorluk nizamına bağlayan Osmanlılık uzuvları üstündeydi. Atatürk inkılabı, o iki fikrin kangren olmuş hücrelerini kesip attı ve tekrar hayata kavuşturduğu milliyet- medeniyet prensipleri üstüne yeni Türk bünyesini oturttu.¹³

¹² a.g.e., s. 96-97.

¹³ a.g.e., s. 99.

Bütün inkılâb hareketlerinin bu iki prensipten doğmuş olduğunu görmek ve göstermek bizim için artık pek sade bir ameliye olacaktır. Hatta bunu şimdiden küçük bir cetvel içinde olanca açıklığıyla gözönüne koyabiliriz.

a - Milliyetçilikten Doğma İnkılap Hareketleri

1- Millî hakimiyetin tesisi ve Büyük Millet Meclisinin kuruluşu.

2- Saltanatın ve hilafetin ilgası.

3- Millî ekonomi; Büyük istihsal ve endüstrinin millîleştirilmesi, yerli malların rağbetlendirilmesi, millî kredi hareketleri ve millî bankacılık.

4- Osmanlı çerçevesinden çıkarılan Türk tarihinin Orta Asya'daki yataklarına kadar genişletilmesi.

5- Türk dilinde Güneş-Dil teorisine kadar giden bir kendi kendini bulma ve tasfiye hareketi. Öz Türkçe soyadları kanunu.

6- Kuranın tercüme ettirilmesi ve ezanın Türkçeleştirilmesi.¹⁴

b - Medeniyetçilikten Doğma İnkılap Hareketleri

1-Lâikliğe ait bütün inkılap hareketleri

a)Din ile dünyann ayrılması ve meşihatın ilgası.

b)Medreselerin ve şer'i mahkemelerin kapanması.

c) Tekkelerle zaviyelerin kapanması.

d)Mekteplerden din derslerinin kaldırılması.

e)Dinî hukukun ilgası ve Avrupa hukukunun kabulü. (Medenî Kanun).

f) Kaçgöçün, poligaminin kaldırılması.

2-Şapka.

3-Lâtin harfleri.

¹⁴ a.g.e., s. 99

4-Darülelhanda alaturka kısmın ilgası. Yalnız garp musikisi öğreten konservatuarının tesisi.

5-Garp takviminin, İngiliz haftasının ve Pazar tatilinin kabulü.

6- Bütün garp muaşeret ve kıyafetlerinin resmileşmesi.

Türk İnkılâbında bu iki çerçevenin dışarısına çıkan hiçbir hareket gösterilemez.

Fakat milliyet ve medeniyet geniş mefhumlardır.

Milliyet mefhumunu pek çok, fakat en aşağı iki tarzda anlayanlar görüyoruz. Bunlardan biri sosyalist anlayışıdır ki, bütün millî kavgaları ve kalkınmaları sadece emperyalizm baskısından bir kurtuluş hareketi şeklinde gösterir. Böylece yarı müstemleke halinde yaşayan esir milletlerde burjuva ve kapitalist nizamına karşı bir mukavemet uyandırmak ister. Bu sosyalist görüş ile bir Habeş'in, bir Çinli'nin, bir Kamboç'lunun ve bir Türk'ün hiç farkı yoktur.¹⁵

Bizde de inkılâptan sonra Türk milliyetçiliğini böyle anlayanlar görüldü. Mecmua ve kitap da çıkardılar.

Milliyetçiliği ikinci bir tarzda anlayanlar daha vardır ki öz milliyetçilerdir. Bunlar için milliyetçilik geniş bir ırk, dil ve tarik hareketidir. Mücerred insanın ihtiyaçlarından ve haklarından evvel millî zaruretleri kabul ederler.

Türk inkılâbının getirdiği mefhumu da pek çok, fakat en aşağı iki türlü anlayanlar var. Herkes bu mefhumla şüphesiz garp medeniyetini kastediyor. Fakat bazılarımız için bu medeniyet sadece metoddan ve teknikten ibarettir. Osmanlı garbcıları ve islâmcıları da böyle düşünüyorlardı.

Bazılarımız için de garp medeniyeti, bütün metodu, tekniği, hristiyan an'anesi ve muaşereyle bölünmez bir bütündür.

Türk inkılâbının getirdiği medeniyetçilik hangisidir?

¹⁵ a.g.e., s. 100.

Bu ihtilâfların kısa ve dar gazete sütunlarında halledilebilememesinin sebebi, dinler, kültürler ve medeniyetler arasındaki münasebetlerin tahliline biz de henüz hiç girilmemiş olmasıdır. İleri sürülen fikirler birer şahsî temayülden ve onun mahsulü birer surî mantıktan öteye geçmiyor.

3 - Altı Okun Tanımı Ve Açıklanması

a - Cumhuriyetçilik

Cumhuriyet sözcüğü, Mustafa Kemal tarafından Ekim 1923 tarihinde kurulan yeni Türk yönetimini tanımlamak amacıyla seçilmişti ve bunun özgün bir terim olduğu söylenemezdi. Arapça kökenli olan bu sözcüğün İslam Dünyası'nda erken bir dönemde kullanıldığına Bernard Lewis daha önceleri işaret etmiştir

Tanzimat döneminde Cumhuriyet kavramı az çok demokrasi kavramı ile örtüşmekteydi. Öyle ki, Osmanlı reformlarının babası sayılan Mustafa Reşit Paşa, bazı karşıtları tarafından bir cumhuriyet ilan etmeyi istemekle suçlanmıştı. Onlara göre Mustafa Reşit Paşa, Sultanın yetkilerini büyük ölçüde azaltacak olan anayasal bir yönetim kurmayı amaçlıyordu.¹⁶ Bununla beraber Cumhuriyet sözcüğü giderek daha yıkıcı çağrışımlar yapmaya başladı. Bu sözcük Jön Türkler grubundan birçok liberal aydının yazılarında yer aldı. Böylece 1870'lerde ünlü siyaset adamı Ali Suavi, Fransız filozoflarının kitaplarından esinlenerek açıkça bir cumhuriyet yönetimi istediye de, onun cumhuriyet tanımının ihtiyatla algılanacak kadar soyut olduğu doğrudur.

Genç Osmanlılar'dan hiçbiri açıkça Sultanlığın ve Halifelüğün kaldırılmasını söylemeye cesaret edemiyordu. Onların istediği cumhuriyet, halkın egemenliği ilkesi temeline dayanan bir çeşit anayasal hükümdarlıktı. Bu sözcük daha sonraları öylesine düzen yıkıcı bir anlam kazandı ki, siyasal sözlüklerde pek az geçer oldu. Sağduyulular daha çok meşrutiyet (anayasal yönetim) veya meşveret (danışmanlık) gibi kavramları tercih ettiler. Böylece

¹⁶ Bernard LEWIS, Modern Türkiye'nin Doğuşu, T.T.K. Ank. 1998, s. 140.

sultanlık kurumu sorgulanmamış oluyor ve bu sözcükler daha tehlikesiz kullanılıyordu.¹⁷

II.Abdülhamid'in saltanatı süresinde demokratik yönetimlerin herhangi bir biçimini açıkça savunmak hemen hemen olanaksızdı. Fakat muhalefet grubunun genç üyeleri, Mustafa Kemal dahil olmak üzere, bol miktarda bulunan gizli yazıları ve İttihat ve Terakki cemiyetinin bayrağı altında yurt dışında yayınlanan dergi ve kitapları ve bunların yanısıra Rousseau'nun Toplumsal Sözleşme ve Montesquieu'nun Yasaların Ruhu adlı yapıtlarını büyük bir hevesle yuttular. Böylece yeni seçkinler yıkıcı kavramları, her ne kadar sultanın mutlak gücünü tehlikeye düşürecek fikirlerin dolaşımı sultan tarafından kesinlikle yasaklanmış olsa da, okuyarak özümstediler.

Cumhuriyet fikrinin gerçekten gelişme şansı bulması ancak Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen günlerde olmuştur. Diğer büyük mutlakiyet imparatorlukları çatışmalara dayanamamış, onların yıkıntıları üzerinde değişik cumhuriyetler kurulmuştu. Henüz 1918 gibi erken bir tarihte, Transkafkasya federasyonu üyeliğinden çıkan Azerbaycan, ilk Müslüman cumhuriyet olarak doğmuştu. Eski çarlık imparatorluğun diğer Müslüman halkları da kendilerini cumhuriyet olarak ilan ettiler ve cumhuriyet fikri Suriye ve Kuzey Afrika'ya kadar yayıldı. Artık bir adım atılmıştı ve Türk Millîyetçileri de aynı yürüyüşe kendi adımlarını uydurdular.

Mustafa Kemal'in kafasında bir cumhuriyet kurma projesinin tam olarak ne zaman biçimlendiğini bilmiyoruz. Bununla birlikte, 1919 yılının yaz ve sonbahar mevsimlerinde, Millîyetçi liderlerin yapmış olduğu toplantıların raporlarına bakarak diyebiliriz ki, onun bağımsızlık mücadelesine başladığı günlerden beri hiç değilse bazı faaliyetlerinde, cumhuriyetçilik fikrinin etkisi görülebilir. Fakat Türkiye henüz sultanlığa ve halifelığe sırtını dönmeye hazır değildi. Mustafa Kemal ve onun fikirlerini paylaşanlar sabırla beklediler. 1921 yılının başında, yeni bir anayasa hazırlanırken dahi konunun etrafında dönüp durup, bir türlü fikirlerine tam olarak sahip çıkamadılar. Ancak Ekim 1923

¹⁷a.g.y.

tarihinde, halifeliğin kaldırılmasından bir yıldan fazla bir süre geçtikten sonra, bir atılım yaparak cumhuriyeti resmen ilan ettiler.

Yeni yönetimin ilk yılında Cumhuriyetçilik, Kemalist İdeolojinin temeli olarak kabul edildi. Bunun içinde yatan asıl ilkeler halkın egemenliği, hürriyet ve yasalar önünde eşitlik kavramı idi. Mustafa Kemal konuşmalarını ve halka yaptığı beyanları sık sık cumhuriyetçi sistemi heyecanlı savunmalarıyla süslerdi. Cumhuriyetçilik üzerinde bu kadar önemle durulmasının nedeni, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra tekrar bir yönetim biçimi değişikliği yapmanın olanaksız olduğunu Türk halkına ulaştırmak idi. Hala sultanlığa ve halifelige geri dönmeyi umut edenlere karşı, bu doktriner bir engel oluyordu.

Tıpkı, Genç Osmanlılarda olduğu gibi, Mustafa Kemal de Cumhuriyetçilik fikrini düşünürken, aklında olan büyük batı demokrasileri, özellikle de Fransız Cumhuriyeti idi. Ankara hükümetinin kurduğu bu kurumsal çark ilke olarak Türkiye'yi gerçek demokrasiye geçirmişti. Uygulamada ise Kemalist yönetim örnek aldığı ülkelerin gerisinde kaldı. Pratik gerekçeler Mustafa Kemal'i karma bir sistem kurmaya zorladı. Bu amaçla biraz mutlakiyetçilik ve biraz füturist demokratizmle renklendirilmiş bu sistem, bazı bakımlardan birçok Batı demokrasisinden daha liberal idi. Acaba Mustafa Kemal bu olağandışı hükmedici diktatörlüğü, tam demokrasiye giden yolda yalnızca bir geçiş dönemi olarak mı görüyordu? 1924 ve 1930 yıllarında çok partili sisteme geçiş için yapılan iki girişim, genel olarak bu yeni yönetimin demokrasiye olan eğilimlerinin bir sonucu olarak görülür. Fakat her iki girişiminde başarısızlıkla sonuçlanması, genç Türkiye Cumhuriyeti liderlerinin, çoğulcu demokrasinin oluşturulmasını, ancak muhalefet güçlerinin olmadığı ortamlarda, hoşgörüyü karşıladıklarını gösterir.¹⁸

b - Milliyetçilik

Milliyetçilik, Kemalistlerin anlayışı doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin bütünlüğünü korumayı ve ülkenin birliğini tehdit edebilecek

¹⁸ DUMONT, a.g.e .s., 54.

ayrılıkçı hareketleri önlemeyi temel amaç edinmişti. Cumhuriyetçiler tarafından oldukça liberal bir biçimde yapılan millet tanımı, akılcı bir yaklaşımla din, ırk ve etnik konulara dokunmadı. Geçmişte büyük kin ve zıtlıklara neden olan ulusal bilincin bu önemli öğeleri, en azından teorik olarak unutulmaya terk edildi. Kemalistler, ulusal fenomenin parçalarını oluşturan dil ve kültür öğelerini vurgulayarak, o zamana kadar Türk ulusu içinde henüz tam olarak asimile olmamış etnik grupların böyle etkin bir Türkleştirme politikası güdülerek toplum içinde kaynaşacaklarını umuyorlardı.¹⁹

Çok dikkatli incelenecek olursa Kemalist yaklaşımın, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında yaşayan Osmanlı aydınlarının görüşleriyle yakından bağlantılı olduğu görülür. Özellikle dil birliği ilkesine bağlı bir topluluğun önemle vurgulanması, Türk Millîyetçiliği savunucuları arasında ayırtedici bir özellik idi. Ziya Gökalp, 1913 yılında, Türk Yurdu adlı savaş öncesi Millîyetçilerin yayın organı olan dergide, bu sorunla ilgili sayfalar dolusu hararetle yazılar yazmıştır. Tanınmış aydınlardan Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura, tarihçi Fuat Köprülü ve şair Mehmet Emin Yurdakul da aynı dergide konuyu incelemişlerdir. Onlardan önce gelmiş olan siyaset yazarı Ali Suavi, şair Şinasi ve eğitimci ve gazeteci İsmail Gaspıralı da ulusal birlik için dilin önemini vurgulamışlardır. Benzer biçimde, Kemalist anlayışa göre kültür ve ideal toplumu, yüzyılın başında Ziya Gökalp ve diğer yazarlar tarafından oldukça geniş biçimde dile getirilmişti.

Hatta savaş öncesi Türk doktrininden iki ana noktada –dini ölçütler ve ırk faktörü- farklı olmasına karşın Kemalist Millîyetçiliğin getirdiği değişimler umulduğu kadar büyük olmamıştır.

İrk konusundaki sorunlar karşısında tutumlar da benzer bir gelişim süreci gösterdi. 20. yüzyılın başlangıcında en tanınmış ideologlar ırk ögesini kuvvetle vurguluyor, en azından bazıları Pantürkizm birliğini üstün tutarak, Orta Asya'nın değişik halklarıyla kan bağları ve tarihi akrabalıklarını temel alıyorlardı. Birinci Dünya Savaşı patladığında, bazı Jön Türk liderleri bu

¹⁹ a.g.e., s.55.

teorileri uygulamaya koyma zamanı geldiğini düşündüler; onların bu girişimleri, şurada burada kabul görse de, başarısızlıkla sonuçlandı. Bu fiyaskoyu hatırdan çıkarmayan ve Moskova ile bir anlaşmazlığa neden olmak istemeyen Kemalistler, kendi resmi Milliyetçilik tanımlarından ırk nosyonunu çıkardılar. Herşeye rağmen, Cumhuriyetin ilk on yıllarında edebi yayınlar ve dergiler ve o dönemin ders kitapları, farklı bir görüntü verir. Türklerin atalarının yurdu olduğu varsayılan Turan için duyulan özlem Ziya Gökalp ve çağdaşlarının yazılarında önemli bir yere sahip olmaya devam etti.

Özetleyecek olursak, diyebiliriz ki Kemalizm dil ve kültür birliği kartlarını oynamaya karar vermişti; henüz toplumla kaynaşmamış azınlıkların sorunlarını çözmek için dil ve kültürleri fethetme ilkesine dayanıyordu. Ancak bu arada, gerekli olduğu zaman kullanabilmek amacıyla bazı belirsiz kartlar koz olarak saklanmaktaydı.²⁰

c - Halkçılık

Halkçılık oldukça soyut bir kavramdır. 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, bu terim aydınları harekete geçiren ve kitlelerin gelişimi için ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda onları hizmet vermeye yönlendiren değişik akımlar için kullanılıyordu. Bunun en geniş anlamda bir diğer örneği, Rusya'da "narodniki" diye bilinen unutulmaz "halka doğru gidiş" seferiydi ki bu akım, özellikle Balkanlarda olmak üzere birçok ülkede benzer biçimlerde kullanılmaktaydı. Bu terim bazen demokrasi sözcüğünün eşanlamlısı olarak algılanır ve klasik bir formül olan "insanlar tarafından ve insanlar için kurulan hükümet" fikrini çağırıştırır.

Kemalistler için halkçılık sözcüğü bütün bu kavramları içeriyordu. Halkçılık demokrasi fikrine ve militan entellektüel faaliyete bağlı kalarak, insanların ilerlemesini amaç edinmek anlamını taşıyordu. Fakat bunun belirgin daha başka bir anlamı vardı: Sınıfların değil dayanışmanın bir arada tuttuğu, birbirleriyle bağlantı içinde bulunan mesleki grupların oluşturduğu bir

²⁰ a.g.e.,s., 56-57.

Türk ulusu hayali idi. Fransız radikal politikacı Leon Bourgeois ve sosyolog Emile Durkheim tarafından tasarlanmış dayanışma fikirlerinden alınmış bir Türk modeli idi.

Sonsuz bir sınıf çatışması olan Darwinciliğe savaş açmak, ancak toplumdaki bütün meslek gruplarını örgütleyerek birbirleriyle dayanışma içinde olmalarını sağlamak mümkündür. Bu tür bir sosyal örgütlenme Durkheim tarafından “dayanışmacılık” olarak adlandırılırken, Gökalp tarafından da halkçılık olarak damgalanmıştır. Ona göre halkçılığın tanımı şuydu: Eğer bir toplum birkaç katman veya sınıftan oluşuyorsa, o zaman eşitlikçi bir toplum değildir. Halkçılığın amacı katman veya sınıf farklarını bastırmak ve bunların yerine, birbirleriyle dayanışma içinde olan meslek gruplarından bir sosyal yapı oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, halkçılığı şöyle özetleyebiliriz: sosyal sınıflar yoktur, meslekler vardır.²¹

Gökalp’in halkçılığı büyük ölçüde korporatizme dayanan görüşlerdi. Diğer yazarlarla birlikte, özellikle bu konuda çok sayıda makale yayınlamış olan Tekin Alp’in ileri sürdüğü gibi Gökalp, korporasyonun ekonomik, sosyal ve siyasal örgütlenmenin temel hücresi olduğuna inanıyordu. Kurtuluş Savaşı’nın başlarında bu fikir Milliyetçiler arasında gerçek bir başarı olarak tutuldu. Hatta 1920 yılında Ankara’da toplanan bazı vekiller Meclis seçimlerinin meslek grupları temeline dayanarak yapılmasını istediler.²²

Mustafa Kemal de bu fikirle büyülenmiş gibiydi; fakat 1986 Anayasasının yerine geçecek olan Yeni Anayasa tartışılırken çok daha soyut bir halkçılık biçiminde gücünü göstererek tek egemen olma durumundadır.²³

Herşeye rağmen meslek gruplarını, kuramı Kemalist ideolojinin temel ilkelerinden biri olarak kalmıştır. Böylece 1923 yılında İzmir’de, Türk ekonomisinin yeniden yapılmasını tartışmak üzere yapılan İktisat Kongresi değişik meslek kategorilerinin kardeşlik bayrağı altında gerçekleşmiştir. Tüm politik, ekonomik ve sosyal yaşantıyı korporasyonlar temeline oturtma planı

²¹ Zafer TOPRAK, “Meşrutiyette Solidarist Düşünce Halkçılık, “Toplum ve Bilim, I (1977), s.92.

²² Zafer TOPRAK, “Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu”, Atatürk Döneminin Ekonomik ve Sosyal Sorunları, 1923-1938, İstanbul, 1977,s., 74.

²³ İsmail ARAR. Atatürk’ün Halkçılık Programı, Baha Mat. İstanbul, 1963, s.45.

az kişi tarafından desteklenmiştir, fakat bu arada Gökarp'in oldukça muğlak anlamlı olan "sosyal sınıflar yoktur, meslekler vardır" söylemi devletin resmi doktrini içine girmişti. Cumhuriyetçi liderler, özellikle Mustafa Kemal, gazetecilerle yaptığı konuşmalar ve verdikleri demeçlerde, Türk toplumunun henüz yeteri kadar gelişmediğini ve sosyal sınıfların henüz belli sınırlarının olmadığını fakat yine de sınıf çatışmalarının önlenmesine ve nüfusun farklı kategorilerinde dayanışma sağlanmasına dikkat edilmesi gerektiğini, böylece herkesin bir büyük ailenin üyeleri gibi hissedeceklerini vurguluyorlardı.²⁴

Halkçılık teması, Marksist sınıf mücadelesi kavramına bir yanıt olarak ortaya çıkarılmıştı. Gökarp, 1918 yılında kendi tezini Avrupa'yı sarsan devrimci olaylara bir tepki olarak geliştirdi. Kemalistler dayanışma fikirlerini, komünizmle ve Bolşeviklerin sınıf mücadelesi anlayışıyla savaşabilmek için benimsediler. Halkçılık aynı zamanda tek parti sistemi için mazeret idi. Türk toplumu sınıfsız bir toplum olduğuna göre, sektörel menfaatleri savunacak partilere gerek yoktu. Cumhuriyet Halk Partisi tüm grupların sözcüsüydü ve ülkenin bütününü temsil ediyordu. Kemalizmin kurucularından Mahmut Esat Bozkurt, 1938 yılında şöyle yazdı:

Uygar dünyadaki hiçbir parti bir ülkenin tamamını bu denli bir bütünlük içinde ve böylesine içten temsil etmemiştir. Diğer partiler çeşitli sosyal sınıfların ve katmanların ilgilendikleri şeyleri savunurlar. Bizim açımızdan ise, biz bu sınıfların ve katmanların varlığını kabul etmiyoruz. Bize göre bunların hepsi birlik içindedir. Burada centilmenler, sahipler ve köleler yoktur. Yalnızca bir bütün takım vardı ve bu takım Türk Milletidir.²⁵

Altı Ok arasında 1930'lu yıllarda en belirgin olanı halkçılıktı. Cumhuriyetçi yetkililer halkçılık adına yoğun bir propogandaya giriştiler ve ülke, ulusal dayanışma fikrini somutlaştıran yüzlerce Halkeviyle doldu. Halkçılık fikirlerinin herkes tarafından kabul edildiği görülüyordu. Genç Türk burjuvazisi utanç verici toplumsal sorunlara böylesine kolay bir yanıt buldukları için mutluydu. Aydınların çoğu halkçılığı ülkenin sorunlarına yeterli

²⁴ Gürbüz TÜFEKÇİ, *Atatürk'ün Düşünce Yapısı*, Tes-İş, Ankara, 1981, s. 153.

²⁵ TOPRAK, "Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu", s.28.

bir çözüm olarak düşünüyordu. Alt sınıflar da böylesine bir ilgi odağı olmaktan memnun görünüyorlardı. Fakat, bazen nedenini anlayamadıkları aşırı ihtimam ve öğütlere tahammül etmek durumunda kalıyorlardı.²⁶

d - İnkılâpçılık

İnkılâpçılık, genellikle yabancı dillere devrimcilik (Revolutionism) olarak çevrilir, fakat birçok yetkili uzman devrim sözcüğünün İnkılâp fikrini tam olarak karşılamadığını belirtmişlerdir. Osmanlıca'da devrim sözcüğüne en yakın olan ihtilal sözcüğüdür ve bu da sayısal ve sosyal düzen içinde ani ve şiddet içeren değişimi ifade eder. İnkılâp ise düzenli ve yöntemli biçimde yerine getirilen radikal değişimi ima eder. Islahat "Reform" sözcüğünden farklı olarak, İnkılâp sosyal yaşamın farklı kesimlerinde uygulanan kısmi iyileştirmeler anlamına da gelmez, sosyal değişim için yapılan atılımları belirtir.

Kemalistlerin sözcüğünde yar alan diğer anahtar sözcükler gibi, İnkılâp da yeni bir terim değildir. İnkılâp, zaman zaman yanlış bir biçimde kullanılmış ve 19 yüzyılda değişik Avrupa ülkelerinde görülen devrimci parlamalar bu sözcükle anlatılmıştır, oysa bu terim ihtilal kelimesinden ayrı bir anlam taşır. Jön Türk Devrimi yapıldığında bu olaya ihtilal mi yoksa İnkılâp mı denmesi konusunda bazı tereddütler olmuştur. Bütün bunlar kişinin olaylara bakış açısı ile bu gelişmelere verdiği önem derecesine dayanıyordu.

Cumhuriyetçilerin, Mustafa Kemal önderliğindeki sürece İnkılâp demelerinin bir rastlantı olmadığını varsayabiliriz. Onların anlatmak istediği, Kemalist Devrim'in ne toplumsal düzeni sarsan basit bir değişim ne de reformcu bir olay olmasıydı; bu, radikal önlemleri uygulayarak toplumun tam bir dönüşüm geçirmesini amaçlayan ve gerekirse bunun için güç kullanan bir akımdı.

Bir Kemalist için, İnkılâpçı olmak, kendini modernleşme amacına adanmak ve Türkiye'yi hızla gelişen bir ülke olmaya dönüştürmek ve sonuçta

²⁶ DUMONT, a.g.e., s.61.

Avrupa ülkeleri topluluğu içinde önemli bir rol oynayan ülke durumuna sokmak için yılmadan çalışmak demektir. Devrim, birçok oluşumun yanı sıra, dış görünüşüyle de bir dönüşüm geçirmek, Batılı yaşam biçimlerini kabul etmek, cehalete ve batıla karşı savaşmak, yeni teknikler ithal etmek, ekonomide gelişmek ve özellikle de sürekli bilime sığınmak anlamına geliyordu.

Bu İnkılâp anlayışı cumhuriyetçilere özgü olan bir şey değildi. Tanzimat döneminin insanları ve savaş öncesi dönemin Millîyetçileri de aynı amacı sürdürdüler.: Toplumunu, bilimsel yollarla baştan aşağı değiştirmek ve Batı'da böylesine etkin olan yöntemleri Türkiye'ye uygulamak. 19 yüzyılın ikinci yarısı ve 20 yüzyılın ilk yıllarında modernist ideologların yazılarında Mustafa Kemal ve onu destekleyenlerin programlarına benzeyen fikirlere sık sık rastlanır: Eğitim düzeninin modernleştirilmesi, Batıdan teknoloji ve düşünce yöntemlerinin alınması, kadın haklarının verilmesi, devletin sekülerleşmesi gibi.

Böyle bir program Tanzimat dönemi sultanları tarafından uygulamaya konmuş ve Jön Türk Devriminden sonra bu süreç hızlandırılmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri faaliyetlerini yalnızca bildiriler ve açıklamalar yayınlamakla sınırlandırmamışlardı. Çok sayıda reformu uygulamaya koymuşlardı ve onların yetki sahibi olduğu birkaç yıl boyunca Türkiye fevkalade dönüşümlere tanık olmuştu.

İttihat ve Terakki'nin bıraktığı yerden işe başlayan Mustafa Kemal daha radikal değişikliklerin oluşumunda etkili olmuştur. Yapılan yenilikler öylesine hızlı ve dışardan öylesine dikkat çekiciydi ki, Türkiye'deki ve dış ülkelerdeki gözlemciler, Kemalist Devrim'in yapısının, o güne kadar Türk toplumunda yer alan bütün değişimlerden tamamen farklı olduğuna inandılar. Bu görüşe Mustafa Kemal'in kendisi de katılıyordu.

Yirmili yılların sonunda şöyle demişti: "Eğer altı yıl kadar öncesini hatırlayacak olursanız, göreceksiniz ki bizim artık farklı kurumlarımız ve devlet yönetiminde farklı ilkelerimiz var; ülkede yaşayan insanların arasında

ortak ilişkiler ve uygarlığa giden yolda ilerleyen hedefimiz var. Tek kelimeyle söylenecek olursa, yapımızı, örgütlenmemizi ve Millî gereksinimlerimizi ilgilendiren herşeye sahibiz. Ülkemizi etkileyen bu değişimler altı yıl gibi kısa bir süre içinde gerçekleşmiş, bu muhteşem atılımlar, devrim sözcüğümüz herkes tarafından bilinen anlamının ötesinde, daha görkemli ve daha yoğun olmuştur.”²⁷

e - Sekülerizm

İngilizce’de genellikle kullanılan sekülerizm sözü beşinci oku gösterir ve Kemalistler tarafından kullanılan laiklik sözcüğünün tam karşılığı sayılmaz. Niyazi Berkes’in belirttiği gibi, sekülerizm laiklik sözcüğünden daha genel bir anlam taşır. Sekülerizmde asıl çatışma, Hristiyanlık deneyiminde görüldüğü gibi, din ve dünya arasındaki çatışma değildir. Bu çatışma daha çok dinin ve kutsal yasaların üstünlüğünü yüceltmek isteyen geleneksel güçlerde, değişim güçleri arasındadır.²⁸

Osmanlı devletinin laikleşme savaşının öncüsü Abdullah Cevdet idi ve onun çıkardığı İctihat (Özgür Fikir) adlı dergide bazen açıkça din adamlarının siyasete karışmamasını yazıyordu. Mustafa Kemal’i bir hayli etkileyen bu dergide, daha sonradan Cumhuriyet yönetimi altında başlatılmış birçok reformun önerilmiş olduğunu görürüz: tekke ve zaviyelere baskı yapılmaması, medreselerin kapatılması, alfabenin latin harflerine baskı yapılmaması, medreselerin kapatılması, alfabenin latin harflerine dönüştürülmesi, kadınların özgürleştirilmesi ve geleneksel kadın giysisi çarşafın yasaklanması, İslami takke ve başlıklarını yerine batı tipi şapkanın getirilmesi, Kuran ve geleneksel din kitaplarının Türkçeleştirilmesi.

Türkçüler de onlardan geri kalmadılar. Doğrudur; İslam’ın Türk ulusal bilincini oluşturmada yüklendiği rolün önemini anlattılar, hatta Ziya Gökalp bazı duygusal dini şiirler bile yazdı. Buna karşın, laiklik politikasını da büyük bir şevkle desteklediler. 1915 yılında, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin

²⁷ Tekin ALP, “Harpten Sulha İktisadiyat Devlet İktisadiyatı”, İktisat Mecmuası, s. 147.

²⁸ Niyazi BERKES, The Development of Secularism in Turkey, (Montreal: McGi University Press), 1964, s.6.

liderlerine sunmuş olduğu bir dilekçede Ziya Gökalp dini mahkemelerin, okulların ve kurumların laikleştirilmesini ve Şeyh-ül İslam'ın yetkilerinin yalnızca dini konularda sınırlandırılmasını istedi.²⁹

Böylece görmekteyiz ki Kemalist laikleşme reformları daha önce var olan sürecin hızlandırılması ve radikalleştirilmesinden başka bir şey değildi. Dahası, din ile devletin birbirinden tamamen ayrılması cumhuriyet rejimi altında başarılamadı. Mustafa Kemal ve arkadaşları dinin gücünü, tamamen özel ellere bırakılmayacak kadar büyük olduğunun çok iyi farkındaydılar. Tam bağımsız dini kurumların er ya da geç rejime karşı gelebileceklerini düşünerek kurulmasına izin vermediler. Onlar devletin İslami sıkı bir denetim altında tutulması gereğine inanıyorlardı.

Teorik olarak Türkiye Cumhuriyeti laiklikten ödün vermez kararlılıktaydı. Uygulamada ise bu ilkedden ciddi biçimde fedakarlık yapılmıştı. Halifelik ve Diyanet İşleri Bakanlığı kaldırıldıktan sonra, Büyük Millet Meclisi tarafından bir Diyanet İşleri Başkanlığı oluşturuldu. Bu başkanlık doğrudan başbakanlığa bağlıydı ve bu dönemde baskı altındaki kurumların faaliyetlerin çoğu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sorumluluğunda toplandı. Bu kurum ülkedeki hemen hemen tüm dini işlerin yönetiminden sorumlu oldu ve camilerin türbelerin ve tekkelerin denetimini üstlendi. İmamları, hocaları, şeyhleri, müezzinleri ve diğer din görevlilerini atama işlerini yerine getirdiği gibi bunların eğitildiği kurumları da denetledi. Müftüleri teftiş ederek onlara yasal rehberlik yaptı. Gerçekte dindışı Türk devleti, din işlerinde sultan-halifeler döneminde olduğundan çok daha büyük bir otorite kullandı.

Kemalist hükümet, devlete yeni değerler kazandıracak, yenilenmiş ve Türkleşmiş bir İslam yaratmaya çalışıyordu. Bu fikir Jön Türkler döneminde Yusuf Akçura, Celal Nuri ve özellikle Ziya Gökalp gibi ideologlar tarafından geliştirilmişti. Ezanın ve hutbenin Türkçeleştirilmesi, Kuran'ın çevirisi, camilerde enstrümantal müzik çalınması girişimi, dini kitapların Türkçe olarak "zamanın ruhuna uygun biçimde" yayınlanması gibi öneriler hep savaş öncesi

²⁹ Stanford J. SHAW ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire on Modern Turkey*, (Cambridge University Press, 1977), s.306-310.

mevcut yayınlardan alınmıştı; bunları Abdülaziz zamanındaki Genç Osmanlıların yazılarında bile bulmak mümkündür.³⁰

f - Devletçilik

Kemalist Cumhuriyetin kapsamı içinde, devletçilik sözcüğünün iki farklı, fakat birbiriyle ilişkili anlamı vardır. Genel olarak bakıldığında, bundan her türlü sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitsel faaliyetlerde devlet müdahalesinin uygulandığı bir strateji anlaşılır. Atatürk bunu şöyle açıklamıştı: "Bizim tarafımızdan uygulanan devletçilik, her ne kadar kişisel çalışmalara ve gayrete öncelik verse de, ulusun genel menfaatleri için içine girdiği zaman, devletin her alanda müdahalesini kapsar; bunun amacı ülkeyi en az gecikmeyle refah ve zenginliğe kavuşturmaktadır."Daha sınırlı bir anlamda ise devletçilik belirli bir ekonomik politikayı gösterir. Bu ekonomik devletçiliği Bernard Lewis şu şekilde tanımlamıştır: "Devletçilik, özel sektörün ve sermayenin etkin hiçbir şey yapamayacak düzeyde zayıf olduğu bir ülkede, genel menfaatler doğrultusunda ulusal gelişme ve ulusal savunma alanlarındaki endüstriyel faaliyetlere devletin öncülük ve yöneticilik yapması anlamına gelir."³¹ En genel anlamıyla devletçilik, bir ulusun yaşam biçimini düzenlemek ve bütün sorunlarına çözüm bulmak sorumluluğu taşıyan himayeci bir devlet yaklaşımıdır. Mustafa Kemal zamanında, özellikle alt sınıflar arasında, devlet baba deyimi çok güncel bir kavramdı. Kemalist devlet, kendinden önce gelen Osmanlı devleti gibi, bütün önemli girişimlerin ve kararların en yüksek yetkili mercisiydi.

II. Abdülmahit'in hükümdarlığı döneminde ekonomi alanında en çok okunan kitap Ahmet Mithat Efendi'nin Ekonomik Politik adlı, 1880 yılında yayınlanmış kitabıydı. Burada özel teşebbüsün önemini kabul etse de, yazar açıkça devlet müdahalesi politikasını destekliyordu.³² Jön Türk Devriminden sonra bir süre için, liberal ekonominin destekçileri daha güçlü bir konuma

³⁰ DUMONT, a.g.e.,s.68.

³¹ LEWIS, *Turkey To-Day*, alıntı Z.Y. Herhlag, Turkey, The Challenge, Grawth (E.S. Brill, 1968), s.449.

³² Sina AKŞİN, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yay. İstanbul, 1980, s.280.

gelmişti. Fakat müdahaleci fikirler İtalya'da 1911 krizi süresinde yeniden canlandırıldı, çünkü Millîyetçiler yabancı vesayetinden bağımsız bir Millî ekonomi yaratılmasını istiyorlardı.

Devletçi politikayı isteyenler yalnızca aydınlar değildi, İTC'nin oluşturduğu hükümet de hızlı müdahaleci eğilimler içine girdi ve ekonomiyi 1912 yılından sonra canlandırmak için aktif bir rol üstlendi. Alınan bir dizi önlem ulusal bir girişimciler sınıfı oluşturmayı desteklerken, Haziran 1914 tarihinde aynı amaçla Sanayi Teşvik Bildirgesi yayınlandı. Bu bildirme 13 yıl sonra Kemalistler tarafından hazırlanan yasaya çok benziyordu ve bu, genç Cumhuriyetin ekonomik politikasını oluşturmada temel araçlardan biri oldu.

Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla, Türk hükümetinin devletçiliğe eğilimi daha belirginleşti. Kendi finansal destekçileriyle ve kendine ürün satan imalatçılarıyla arası açık olan devlet ülkede değişik ekonomik deneyler uygulamaya zorladı. Her yanda yeni işyerleri görülmeye başladı ve yönetimde olanlar bu yeni akımı desteklemek için ellerinden geleni yaptılar. Yeni bir ulusal bankacılık sistemi örgütlemeye çalıştılar, yeni demiryolları yapımına başlandı ve askerî sanayi gelişti. Değişik ticari şirket türleri ortaya çıktı, bunlardan bazılarının sermayesi İTC veya Hazine tarafından sağlandı. Genelde savaş ekonomisine dayalı kârlılık üzerine kurulan şirketler çok çabuk geliştiler.

İş dünyasının bu karmaşası içinde ekonomik sorunlarla ilgili yazılar da akın etmeye başladı. Ziya Gökalp ve Tekin Alp önderliğindeki Millîyetçi ideologlar, her zamankinden çok daha büyük bir şevkle bir "ulusal ekonomi" düzeni oluşturulmasını istediler. Türkiye'deki ekonomik çalışmaların ana yayın organı İktisadîyat Mecmuası sürekli olarak ulusal bir girişimci sınıfı oluşturmak için çağrıda bulundu ve bu amaca erişmek için devlet müdahalesinin öneminde ısrar etti.

Millîyetçi ideologlar devletçiliği yalnızca bir savaş dönemi çaresi olarak görmüyorlardı. Onların tahminlerine göre barış olduktan sonra dahi Türkiye için devletçilik tek çözüm yolu olacaktı.³³

Sonunda, bütün düşmanlıklar bitince, Ziya Gökalp gibi Millîyetçiler devletçilik politikası üzerine propogandalarını yoğunlaştırdılar.

Cumhuriyet hükümeti her ne kadar 1930 yılının ekonomi politikasını yeni bir kalkış noktası olarak sunmaya çalışsa da, Kemalist Devletçilik gerçekte 19. yüzyılın son on yıllarında başlamış olan ve Jön Türkler döneminde hızlanan bazı pratik deneylerin ve kuramsal tartışmaların bir uzantısıydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında, daha liberal bir ekonomik politikaya eğilim gösteren liderlerle geçirilen tereddütlerden sonra, gelişen olayların da baskısıyla, Mustafa Kemal ve çalışma arkadaşları bu gidişi bırakarak, savaş yıllarında başarılı olan formüllere döndüler.

Artık bu yönde karar verilince, Kemalistler devlet müdahaleciliğini, kendilerinden öncekilerden daha sistematik biçimde ve daha geniş çapta uygulamaya başladılar. Cesaret kırıcı bir uluslararası ortamda onlar gerçek bir gelişme stratejisi düzenleyebilmişlerdir, birçok proje planlanmış ve bunların çoğunu yerine getirebilmişlerdi.

Türk modernleşme doktrininde, Tanzimat ideolojisinden başlayarak Kemalist altı oka gelinceye dek, kesintisiz bir süreklilik görülür. Bu yolda ilerlerken çok sayıda değişiklik görülmüştür, fakat ana çizgiler gayet açıktır: Kemalist düşünce Jön Türkler'in düşüncesiyle yakından ilişkiliydi ve 19. yüzyılın ikinci yarısında görülen ideolojik akımlara çok şey borçluydu. Kemalistlerin kendi doktrinlerini ve değerler sistemini Batı'dan ithal ettikleri sık sık yazılmıştı. Aslında aydınlanmanın, Comte'nin pozivitizmin ve Durkheim'in dayanışmacılığının etkilerini görebilmek çok kolaydır. Fakat, Mustafa Kemal ve çalışma arkadaşları kendi fikirlerinin pek azını doğrudan yabancı kaynaklardan almışlardır. Onlar nesiller boyu Osmanlı Türk reformcularının esinlendiği fikirlerle yollarını bulmuşlar, bunları yeteri kadar

³³ ALP, a.g.m., s. 1-3.

özümseyerek, ulusal entelektüel birikimin bir parçası olmuşlardır. Kemalist dönemi, diğerlerinden ayıran şey reformları uygulama biçimi olmuştur. Geçmişin politikaları, adım adım ilerleyerek yeni olayların kabul ettirdiği koşulsuz bir radikalizme yol açmıştır. Türkiye'nin kendisi bile bu koşar adım değişimleri özümsemekte zorlanmıştır, fakat bu reformlar bütün dünyanın ilgisini çekmiştir. Bir sanat eserini başyapıta çeviren en önemli bileşenin üslup olduğunu söyleyenler vardır. Biz de değişimi devrime çevirenin üslubu olduğunu söyleyebiliriz.³⁴

³⁴ DUMONT, a.g.e ,s.72.

IV. BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER

1 - Toplumda Kadının Statüsünün Değişimi

Türklerde kadının toplum içindeki konumu, tarihi dönemler itibariyle farklılıklar gösterir. Çeşitli Türk devletlerinde kadının önemli ve saygın konuma sahip olduğunu görmekteyiz. Kadın sadece ev içerisinde değil, tarlada, pazarda ve hatta devlet işlerinde dahi eşinin yardımcısı olmuştur. Sosyal faaliyetlerde ön plana geçebilmiştir.¹

İslam Hukuku kadın hakları bakımından, İslam öncesi döneme, yani cahiliyye çağına göre çok ileri hükümler taşımaktadır. Levirat yasaklanmış, çok kadınla evlilik dört kadınla sınırlanmış, kadın evlenme akdinin konusu değil, tarafı haline getirilmiş, kadına mehir isteme hakkı, bazı şartlarda boşanma hakkı ve erkeğin yarısı kadar miras hakkı tanınmıştır.

Osmanlılarda kadın haklarının savunulması ilk kez 19. Yüzyılın içinde başlamıştır. Tanzimat sonrası kadın meselesi başlı başına bir konu olarak ele alınmıştır. Değerli eserleri ile eski edebiyatımızı yenileştirmiş ve zenginleştirmiş olan büyük şair Abdülhak Hamit: “Bir milletin nisvanı derece-i terakkisinin mizanıdır.” Acaba İslamiyet insanların terakkisine karşı mıdır? Hiç kuşkusuz hayır.

¹ Emel DOĞRAMACI, Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 215.

İkinci meşrutiyetle birlikte kadın haklarında hızlanma ve kadınların sosyal hizmetleri konusunda girişimler görülür. Cumhuriyet dönemine geçilirken her konuda olduğu gibi kadın hakları konusunda da bazı düzenlemeler kaçınılmaz hatta zorunluydu.²

Diğer pek çok sorun gibi, kadınlara eşit haklar sorunu da 1908 Devrimi'nden sonra öne çıktı. Anayasanın yeniden yürürlüğe konulmasıyla entelijansiya Osmanlı toplumundaki herkesi kapsayan bir "özgürlük deklarasyonu" olarak gördü.

Osmanlı toplumunun üst tabakaları 19 yüzyılda reformdan geçirilirken, üst tabakadan kadınlar pek az kazanım sağladılar. Ancak kendi sınıflarından erkeklerle eşitlik sağlayabilmeleri için uzun bir yol katetmeleri gerektiğini biliyorlardı. 1908 yılı, Jön Türk basınının "Kadınlar geleneğin prangalarından kurtulmalıdırlar" demesiyle birlikte radikal reform umutlarına yol açtı. Jön Türk hareketinin liberal kanadı, kadınlar toplum içinde fiilen rol alacak hatta özgür olana kadar, Türk toplumunun dönüştürülemeyeceğini anladılar. Her şeyden önce kadınlar, Türk toplumunun yarısını oluşturuyorlardı. Eğitim görmüş kadınların hem aile hem de toplum içinde geniş çapta modernleştirici bir rol oynamaları bekleniyordu. Başlangıçta kadınlar devrimden sonra halka açık yerlerde daha az örtünecek kadar kendilerini özgür hissettiler. Fakat kadınların durumu bir bütün olarak toplumun durumuyla birlikte kötüleşti.

Balkan Savaşı (1912-1913) ve Birinci Dünya Savaşı sırasında hükümet, cepheye giden erkeklerin geride bıraktıkları, özellikle savaş endüstrisinde işlerin yapılması için "Kadın Taburları" kuruldu. Öte yandan, orta sınıf Müslüman kadınlar ilk kez bürokrasiye, özellikle yeni kurulan telefon ve posta idarelerine girdiler. Bu alan Eylül 1914'te kapitülasyonların kaldırılmasıyla birlikte genişletilmişti. Avrupalı güçlerin kendi posta işlerini yürütmelerine artık izin verilmiyordu.

1908'den sonra orta sınıf kadının durumu eğitim olanaklarından daha kolay yararlanabileceği ölçüde iyileşti. Kadınlar sınırlı da olsa iş bulabiliyordu.

² Saime İnal SAVİ, Gülnihal BOZKURT, Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75.Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu, Ankara,1996, s.202.

Artık kamusal yerlerde olduğu gibi, eğlence yerlerinde de görülebiliyorlardı. Kadın haklarının yaygınlaştırılması İttihatçılar'ın üstlendikleri bir Türk burjuvazisi yaratma sürecinin parçasıydı. İttihatçılar, savaş sırasında burjuvaziyi güçlendirdikleri gibi, kadın haklarını da yaygınlaştırdılar. 1917 tarihli "Aile Hukuku Üzerine Kararname" kadınlara boşanma hakkı verdi, evliliği din yetkililerin elinden alıp devletin yetki alanına soktu, erkeğin poligami uygulaması kadının rızasına bağladı.

Kadınlar Kurtuluş Savaşı sırasında daha fedakarca katkıda bulundular. Ancak bu fedakarlık onlara hiçbir siyasal kazanım sağlamadı. Oy verme ya da parlamentoya seçilme hakları inkar edildi. Bu durum çağdaş Batı'daki uygulamayla kıyaslandığında çok kötü görülmeyebilir. Ancak yeni ulusun yaratılmasına böylesine hayati bir katkıda bulunan bir grup yurttaşın bu türden haklarını inkar etmenin yanlış olduğunu hisseden Kemalistlerin sayısı az değildi. 1924 Anayasasının XI. Maddesi –"Otuz yaşını dolduran her Türk seçimlere girebilir"- ibaresi tartışılırken, o sırada yıldızı parlayan bir Kemalist politikacı ve geleceğin başbakanı Recep Peker, bu maddenin kadınları kapsayacak şekilde değiştirilmesini önerdi. Önerisine karşı çıkanlara şöyle dedi:

"Türk Devleti'nin halkın devleti olduğunu, bir Halk Cumhuriyeti olduğunu söylüyorsunuz. Peki Türk kadınları Türkiye nüfusunun en az yarısını oluşturmuyor mu?... "Her Türk" sözü, otuz yaşını dolduran her Türk kadınına da uygulanmalıdır."

Peker'in değişik önerisini parlamentodaki Kemalist burjuva devrimine genelde muhalefet eden kişiler tarafından geri çevrildiğini belirtmek gereksiz. Durum biraz gülünçtü, çünkü 1923 genel seçimlerinde birçok seçim bölgesinde, ikinci derecedeki seçmenler aday olmadıkları halde kadınlara oy vermişlerdi. Mustafa Kemal'in karısı Latife Hanım, tutucu bir kent olan Konya'dan, önce giden diğer pek çok kadın gibi 30 oy almıştı. Halk, kendi önderlerinin önündeydi.

Türk kadını, Selçuklular devrinde ve Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde kendi kültür ve geleneklerine uygun biçimde, uzun süre eski yaşamını sürdürmüştür. Giderek şehirlerde yaşayan kadınlar sosyal ve ekonomik hayattan çekilmişler, kırsal kesimlerdeki kadınlar ise eskisi gibi tarlada, erkeklerle yanyana çalışmayı sürdürmüşlerdir.

Çeşitli zamanlarda çıkartılan fermanlar, kadının sokağa çıkmasını (III. Osman haftada dört gün sokağa çıkabileceklerini belirtirken, IV. Mustafa sokağa çıkmalarını tamamen yasaklamıştır), dükkanlara girmesini (1603), erkeklerle –kocaları dahil- sandala, arabaya binmesini (1610) mesire yerlerine gitmesini (1787) engellemiş, onu kafes arkasına hapsetmiştir.

Kız çocukları için okullar açtıran II. Mahmut döneminde yapılan ilk nüfus sayımında ve sonrakilerde –1882'de sadece İstanbul'daki kadınlar sayılmışlardır- kadınlar sayılmamışlardır.

Kızlar için ilk liseler 1858'de açılırken, 1870'lerden itibaren kadınlar için; bizzat kadınların da yazarlık yaptığı dergiler yayınlanmaya başlandı. Kadınlar bu dergilerde yazdıkları yazılarda, “biz ki saç uzun, akli kısa diye erkeklerin alayına hedef olmuş taifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek, çalışma ve gayret yolunda olacağız” diyorlardı.

1836'da Fatma Aliye Hanım, ilk kadın derneğini kurdu.

Kadın haklarını, laikliği ilk kez gündeme getiren İttihat ve Terakki Partisi'nin büyük desteğiyle kadınlar II. Meşrutiyetten itibaren seslerini duyurmaya başladılar.

1908'de parlamento görüşmelerini kafes arkasından da olsa dinlemek isteyen kadınlar 1909'da Halide Edip Hanımın ardında, Teali-i Nisvan Cemiyeti'ni kurdular. 1910'da Kadın Derneği Sekreteri Kadriye İhsan Hanım basında yayınlanmak üzere fotoğrafını çektirirken, Türk kadını çarşafı çıkarmak, tiyatroya gitmek, Gülhane Parkı'na girmek (1911), uçağa binmek, üniversiteye gitmek için mücadele vermeye başladı. Kadınlar, artık

kendilerine çoğu kez keyfi olarak dayatılmış hukuki, sosyal, ekonomik şartlara başkaldırıyorlardı.³

Türk kadını, Selçuklular devrinde ve Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde kendi kültür ve geleneklerine uygun biçimde, uzun süre eski yaşamını sürdürmüştür. Giderek şehirlerde yaşayan kadınlar sosyal ve ekonomik hayattan çekilmişler, kırsal kesimlerdeki kadınlar ise eskisi gibi tarlada, erkeklerle yanyana çalışmayı sürdürmüşlerdir.

Çeşitli zamanlarda çıkartılan fermanlar, kadının sokağa çıkmasını (III. Osman haftada dört gün sokağa çıkabileceklerini belirtirken, IV. Mustafa sokağa çıkmalarını tamamen yasaklamıştır), dükkanlara girmesini (1603), erkeklerle –kocaları dahil- sandala, arabaya binmesini (1610) mesire yerlerine gitmesini (1787) engellemiş, onu kafes arkasına hapsetmiştir.

Kız çocukları için okullar açtıran II. Mahmut döneminde yapılan ilk nüfus sayımında ve sonrakilerde –1882’de sadece İstanbul’da ki erkekler sayılmışlardır- kadınlar sayılmamışlardır.

Kızlar için ilk liseler 1858’de açılırken, 1870’lerden itibaren kadınlar için; bizzat kadınların da yazarlık yaptığı dergiler yayınlanmaya başlandı. Kadınlar bu dergilerde yazdıkları yazılarda, “biz ki saç uzun, akli kısa diye erkeklerin alayına hedef olmuş taifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek, çalışma ve gayret yolunda olacağız” diyorlardı.

1836’da Fatma Aliye Hanım, ilk kadın derneğini kurdu.

Kadın haklarını, laikliği ilk kez gündeme getiren İttihat ve Terakki Partisi’nin büyük desteğiyle kadınlar II. Meşrutiyetten itibaren seslerini duyurmaya başladılar.

19. yüzyılda ve daha sonraki dönemlerde; Namık Kemal, “İbret” ve “Tasvir-i efkar” gazetelerinde kadın haklarını savunan makaleler yazmış, Ahmet Mithat da çok sayıda kadınla evlenmeyi eleştirmiştir. Tevfik Fikret

³ BOZKURT, a.g.s., s.158-159.

“Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer” diyerek sesini yükseltmiş, Abdülhak Hamit ise, “Bir devletin kadınları o milletin ilerleme derecesinin ölçüsüdür.”⁴ diye yazmıştır.

II. Meşrutiyetten sonra, kadın haklarını savunan, kadınların bilinçlenmesini amaçlayan, ya da güncel konularda kadınları aydınlatan pek çok dergi, mecmua ve benzeri yayınlar hızla yayılmaya başlamıştır. Kadınların durumu o devirlerin ünlü düşünürlerinin ve yazarlarının kalemlerinden sayısız roman, piyes, şiir ve felsefi yazılara konu olmuştur.⁵

Hüseyin Rahmi Gürpınar, eserlerinde kadın-erkek eşitliğini işlemiştir. Halide Edip 1909’da II. Meşrutiyet’in getirdiği özgürlük ortamından yararlanarak “Kadınların Yükselmesi (Taali-i Nisvan) Derneği’ni kurmuştur. Halide Edip, ayrıca Tanin gazetesinde, bütün kızların eğitime kavuşturulması için güçlü ve etkileyici makaleler yazmış, romanlarında kadın-erkek eşitsizliğinin zararlı sonuçlarını, horlanan kadının acılarını ustalıkla işlemiştir. Ziya Gökalp de kadın hakları konusunda hem bilim adamı, hem de sanatçı olarak etkinlik göstermiş, şiir şeklinde yayınladığı öğretici yazılarıyla, kadının değerini ve bu konuda tutulması gerekli yolu anlatmıştır.

Bu dönemde, kadının eğitim ve sosyal konumunu iyileştirme düşünceleri ve girişimleri devletin yönetim kademelerine de yansımış ve 1917’de, kadın haklarının sağlanması yönünde önemli bir ileri adım olan, yeni bir Aile Hukuk Kararnamesi kabul edilmiştir.⁶ Ancak birkaç aydın kadının yararlanabildiği bu sınırlı değişiklik, bağnaz çevrelerin şiddetli tepkisiyle karşılaşmıştır. Ayrıca Hristiyan ve Museviler de, öteden beri kendi din adamları vasıtasıyla devletin tamamıyla dışında yürüttükleri aile hukuku kararnamesinden hiç hoşnut olmamışlardı. Kararname, 1918’de Türkiye işgale uğrayınca, azınlıklara mensup din adamlarının isteği üzerine işgal kuvvetleri tarafından yürürlükten kaldırılmıştır.⁷

⁴ FEYZİOĞLU, a.g.e., s. 212-213.

⁵ Emel DOĞRAMACI, “Dünyada Kadın Haklarının Öncüsü Atatürk”, İ.İ. İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı-I, ss.294-295.

⁶ Bernard LEWIS, a.g.e., s.228-229.

⁷ FEYZİOĞLU, a.g.e., s.215.

Falih Rıfıkı Atay, Mustafa Kemal'in Medeni Kanun'la Türk kadınına Batı kadınının bütün haklarını vermesine, onun hür ve erkeklerle eşit olmasını istemesine, Türk kadınının aşağılık duygusundan kurtarılması görüşünde olmasına rağmen, kadın anlayışında pek Batılı olmadığını söyler. O'nun son derece kıskanç olduğunu, hatta hanımların tırnaklarını boyamasını bile istemediğini ifade eder. Atatürk'ün –kendi ilişkilerinde- bırakınız yabancı erkeklerle evlenen Türk kadını, yabancı uyrukla evlenen Türk erkeğine bile tahammül edemediğini belirtir. O'nun kendi koyduğu kanunun sonuçları ile karşılaşmak gerektiğinde; “-Bize göre değil ha çocuklar...” diyerek kişisel duygusunu açığa vurduğunu söyler⁸.

Mustafa Kemal Atatürk, dağılan çöken bir imparatorluktan yeni bir Türkiye meydana getirirken, fikrindeki Türk kadını 14 Ekim 1925 günü İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda yaptığı konuşmada şöyle anlatır: “Türk kadını nasıl olmalıdır? Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır siklette değil; ahlakta, fazilette ağır ve vakur bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi Türkçü zihniyetiyle, arzusıyla, azmiyle muhafaza ve müdafaaya kadir nesiller yetiştirmektir. Milletin menbaı, hayatı içtimaiyenin esası olan kadın, ancak faziletli olursa vazifesini ifa edebilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır.”⁹

9 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile herkesin eşit olduğu bir devlet modeli oluşturuldu. 1924 Anayasası ile eşitlik, kamu hürriyetleri ve kadına her alanda çalışma hakkı verildi. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu, kız ve erkek çocuklara eşit, bir arada ve çağdaş bir eğitim yapma imkanı tanıdı ve eğitim merkezileştirildi. İlkokul, kız-erkek ayrımı yapılmaksızın herkes için zorunlu hale getirilir. Bu sayede kız çocuklarına ilkokul ile birlikte, ortaokul, lise ve yükseköğretim fırsatı verilir. Her vatandaş istediği öğretim derecesinde eğitim imkanına kavuşur. Bu kanun ve arkasından gelen reformlar ile Türk eğitimi laikleştirilir. Öğretimde müsbet bilimler esas alınır.

⁸ Falih Rıfıkı ATAY, *Türk Devrim Tarihi*, s.410.

⁹ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri 2* (1906-1938), Ankara 1959, s.231.

Burada şunu açıklıkla ifade etmek gerekir ki, 1924 Anayasası'nda yer alan eğitimin birleştirilerek laikleştirilmesi, kadınların eğitimden daha fazla yararlanmasını sağlamıştır. Atatürk'e göre laiklik bilimselliktir. Bilimselliği, genç kuşaklar, eğitim içinde alabilirler. Bu da, cinsiyet ayrımı olmaksızın eşit olarak alacakları eğitimin birliği ile sağlanabilecektir. Bunun sonucu olarak birçok tabu yıkılacaktır. Teokratik yapının kadın üzerindeki etkisi kalkacaktır. Türk kadınının çağdaşlaşma yolunda önemli adımlar atması için önü açılacaktır. Böylece, "fikri, irfanı, vicdanı hür" nesiller yetiştirilebilecektir.¹⁰ Ama yine 1924'de Anayasa hazırlanırken kadına seçme ve seçilme hakkı verilmeyeceği tartışıldı.

Meclis'te, "18 yaşını bitiren her Türk'ün milletvekili seçimlerine katılabileceği" cümlesi tepkiyle karşılandı. Celal Nuri Bey, "bu maddenin seçim yasası ile ilgili olduğunu, bu yasaya göre sadece erkeklerin seçme ve seçilme hakları bulunduğunu, her Türk deyiminden yalnızca erkeklerin anlaşılması gerektiğini" söyledi. Recep Bey ise "Kadınlar Türk değil midirler?" sorusunu Meclis'e sordu. Meclis "Evet, Türktürler" cevabını verince, "Öyleyse adı geçen maddeler onları da kapsamaktadır" dedi. Yahya Kemal Bey de, "Her Türk" deyimini yerine, "erkek-kadın her Türk" cümlesinin konmasını önerdi ise de bu teklif kabul edilmedi ve yasada "Her erkek Türk" deyimini kullanıldı.

Atatürk'ün siyasal devrimlerini takip eden hukuk devrimi, kadını ikinci sınıf insan gören bu zihniyet ve tartışmalara son verdi; 17 Şubat 1926 da Türk Medeni Kanunu ile kadın-erkek arasında eşitlik ilkesi kabul edildi. Yani, kadının sırf cinsiyeti nedeniyle keyfi ya da sübjektif olabilecek davranışlardan korunması, erkeğin hukuken daha iyi bir konuma getirilmesinin, kadının daha kötü bir konuma getirilmesinin yasak olması ilkesi benimsendi.

Medeni Kanunumuz, en evrimci hükümleri aile hukuku alanında taşımaktadır. Bu kanun, kadın-erkek eşitliği ilkesini temel kural olarak benimsedi; yeni ve devrin gereklerine uygun bir aile tipi ve anlayışı getirdi. Tek eşlilik başta olmak üzere evlenmede şekil şartları, asli şartlar konusunda öngörülen kurallar, evlilik birliğini genel hükümleri, velayet kurumu ile kadının

¹⁰DOĞRAMACI, a.g.m., s.216.

statüsü yeniden düzenlenirken, hakim kararıyla boşanma ve erkeklere eşit miras hakları da kadına tanındı. Böylece ülke nüfusunun yarısı köle durumunda olmaktan “hukuken” kurtarıldı.¹¹

İsviçre Medeni Kanunundan uyarlanan Türk Medeni Kanunu, kadının insanca ve uygarca yaşamasına yönelik eşitlik kurallarını içermektedir. 1926 Türk Medeni Kanununun bazı maddeleri zaman içerisinde günümüz koşullarına uygun olarak değişikliklere uğramıştır. 1991 yılı göstergeleri Türk kadınının medeni durumunu yasaların gerektirdiği ölçüde kullandığını belgelemektedir. Örneğin, evli kadınların % 98.4’ü tek eşlidir. Türkiye’de evlilikler modern çağa uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Evli kadınların % 80.4’ü hem resmi ve hem de dini nikahlıdır. Bu kanunla, Türk kadınına büyük ölçüde yenilik getirmiş ve toplumsal hakların yerleşmesine yardımcı olmuştur. Bunun yanı sıra bu kanunun bir sonucu olarak, ceza kanunu, iş kanunu ve sosyal güvenlik kanunlarında da, kadına değer veren, kadın lehine olan birçok hak da Türk yasalarına girmiştir.¹²

1926 yılından bu yana yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu, kadın-erkek eşitliğini teorik olarak sağlamıştır. Uygulamada ise, özellikle kırsal kesimde ve eğitimden nasibini alamamış kadınlar üzerindeki bazı eşitsizlikler halen mevcuttur. Atatürk’ün getirdiği yeniliklerden, çoğunlukla eğitim görmüş, bilinçli şehir kadınları yararlanabilmiştir. Ancak, kent kadınları da görünüşte eşit gibidirler.

Atatürk’ün akılcı düşünce yapısı ve olaylara bakış tarzı kişisel duygusallığın çok üstündeydi. Değişim eyleminin genel yönünü, kişisel istekleri ile sağlaması mümkün değildi. Bu nedenle, toplum yaşamının iki cinsin birlikteliği ile şekillendiğine inanan Atatürk, yurt içi gezilerinden birinde yaptığı konuşmada: “Biz büyük Türk kadınına dikkate almak, sosyal, ekonomik ve bilimsel alanda birlikte yürümek zorundayız,¹³” diyerek kendi kişisel görüşlerini bir yana itmiş ve kadını çevreleyen çemberin kırılması için

¹¹ BOZKURT, a.g.s., s.161.

¹² DOĞRAMACI, a.g.m., s.216-217.

kadın hareketini hızlandırılmıştır. 1926'da Meclis'ten geçirdiği Türk Medeni Kanunu ile de kadının toplumdaki gerçek yerini almasını sağlamıştır.

Türk Medeni Kanunu ile Türk kadınına sağlanan haklar, bir önceki yüzyıl Avrupa'sında olduğu gibi, kadınca bir mücadele sonunda kazanılmış değildir. Bu haklar dünya tarihinde ilk kez istenmeden, hatta istenmesi akıl bile edilmeden kadınlara verilmiştir.¹⁴

1930'da Türk kadınına Belediye seçimlerine katılma, 1934'de milletvekili seçme ve seçilme hakları tanındı.¹⁵

Kadına sosyal haklar sağlayan Medeni Kanun'u, siyasî alanda, kadına seçme seçilme hakkının verilmesi izlemiştir. 3 Nisan 1930'da Belediye seçimlerinde, 5 Aralık 1934'te milletvekili seçimlerinde, kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Kadınlar Belediye seçimlerine katılma hakkını ilk kez 1933'te kullanmışlar, belediye ve yaşlılar meclisine seçilmişlerdir. Milletvekili seçme ve seçilme haklarını da ilk kez 1937'de kullanmışlar ve 18 temsilci ile Meclise girmişlerdir.

Atatürk döneminde kadına verilen hak ve görevler, toplumsal değişimin itici gücünü oluşturmuş, kazandığı saygınlık ve değer de Türk toplumunun uygarlık ölçütü olmuştur.¹⁶

Sonuç olarak Atatürk devrimleri incelendiğinde, gerçekleştirilen reformların bir sistem içinde, planlanarak yapıldığı ve hayata geçirildiği sonucu çıkar. Bu reformlar esasen yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturur. Bunlardan ilki 1924 Anayasasında yer alan Tevhid-i Tedrisat Kanunudur. Bu kanun ile kız ve erkek çocuklara karma şekilde eğitim imkanı sağlanarak, eğitim, ulusal, laik, modern ve demokratik bir düzene kavuşturulmuştur. Bir diğeri 1926'daki Türk Medeni Kanunu'dur. Medeni Kanun Türk kadınına sosyal ve yasal açıdan önemli gelişmeler sağlamıştır. En önemlisi erkeğin çok kadınla evliliğine son vermiş, veraset ve boşanmalarda kadına eşit haklar tanımıştır. Türk kadını bu kanun sayesinde

¹⁴ DOĞRAMACI, a.g.m., s. 297-298.

¹⁵ BOZKURT, a.g.s., s. 162.

¹⁶ YAMANER, a.g.e., s. 231.

evliliğinde ve aile yaşamında erkek ile eşit hak ve özgürlüğe sahip olmuş, çağdaş ölçülerde haklarına kavuşmuştur.

Bu reformların ertesinde hemen birkaç yıl içerisinde, ilki 1930 tarihinde olmak üzere, Türk kadınının siyasal haklarına da yasal düzenlemeler getirilmiştir. Bu da üç aşamada olmuştur. 26 Ekim 1933'te Türk kadını köy ihtiyar heyetleri ile muhtarlık seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. Nihayet 5 Aralık 1934'te Türk kadını parlamentoya milletvekili seçme ve seçilme hakkını almıştır. Böylece yasal açıdan Türk kadınına siyasetin kapıları açılmıştır. Türk kadınının siyasal hakkını almasından bir yıl sonra 1935'te Atatürk; "siyasî ve sosyal hakların kadın tarafından kullanılmasının, beşeriyetin saadeti ve prestiji açısından gerekli olduğuna eminim" diyerek, kadın haklarının bir yerde evrenselliğini belirtmektedir.

Türk kadınının siyasete giriş tarihi olan 1934'ten hemen sonra da Meclis yenilenecek 1935'te genel parlamento seçimlerine geçilir.

1935 yılı seçimlerinde parlamentoya 18 kadın milletvekili girer. Bu 18 milletvekili tüm milletvekillerinin % 4.08'i oranındadır.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi bugüne kadar parlamentoda temsil edilen milletvekillerinin kadın olarak oranı oldukça düşük düzeydedir. Bunun çok çeşitli sebepleri vardır. Ancak yasal yönden sorunu olmamasına rağmen bu rakamların düşük olması uygulamadaki aksaklıklardan, kadının, büyük oranlarda aktif katılımını engelleyen bazı sosyal, kültürel ve siyasal sorunlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bunların başında geleneksel ataerkil aile yapısının Türkiye'nin büyük bir kesiminde hala varlığını sürdürmekte olması gelmektedir. Özellikle kırsal kesimlerde üzerinde kocasının, babasının ve hatta erkek kardeşinin politik baskısı büyük ölçüde devam etmekte, kadının, politikaya katılımı teşvik edilmek bir yana çoğu zaman engellenmektedir.¹⁷

¹⁷ DOĞRAMACI, a.g.s., s.161-162.

İlk seçimlerde meclise giren 18 kadının onaltısı kentli, üçü lise, biri yüksek okul mezunuydu, geri kalanı daha yüksek eğitim görmüş olmakla övünüyordu. İçlerinden sadece biri köylülüğü temsil ediyordu. Özürlü bir askerın karısı olan Şekibe İçel, Bursa vilayetinde kendine ait olan küçük bir çiftliği yönetiyordu. Köy muhtarlığına seçilmiş ve Atatürk'ün 1930-1931'de yaptığı Anadolu gezileri sırasında onunla tanışmıştı. Atatürk bu kadının zekasından ve ülke sorunlarının farkında oluşundan öylesine etkilendi ki, onun parlamentoya alınmasını emretti ve Şekibe İçel, parti listesinden milletvekili seçildi.

Türk kadınının siyasal ve toplumsal statüsündeki bu hızlı yükseliş, Genel Oy ve Eşit Yurttaşlık İçin Uluslar arası İttifakın On ikinci Kongresi'ne Kadınlar Birliği'nin de davet edilmesiyle birlikte zirveye ulaştı. Rejimin tam destek verdiği kongre, Nisan 1935'te, İstanbul'daki Yıldız Sarayında toplandı. Tartışılan konulardan biri, özellikle kadınları bütün dünyada geri bıraktıran toplumsal adet ve yasalarla ilgili meselelerde kadınlar arası işbirliği sağlamaktı. The Times (23 Mayıs 1935) şu gözlemde bulunuyordu: "Türk temsilciler, geçmiş kuşağın deneyimleri kendilerine pek azının üstesinden gelinen toplumsal değişimde bir perspektif kazandırdığı için bu konuda konuşurlarken gayet yetkin olduklarını hissettiriyorlar." Kongreden sonra Ankara'ya bir heyet gitti ve Atatürk tarafından kabul edildi. Atatürk heyetin faaliyetlerini övdü ve onlara şöyle dedi: "Türkiye'deki kadın ve erkeklerin yeni bir Türkiye yaratmak için güçlerini birleştirmeleri gibi, bütün ulusların kadın ve erkekleri de dünya barışını korumak için güçlerini birleştirmelidirler.

Atatürk'ün mesajından hemen sonra Türk Kadınlar Birliği hükümet tarafından dağıtıldı; birlik, son toplantısını 10 Mayıs'ta yaptı. Birliğin amacına ulaştığı ve varlık nedenini artık kaybettiği söyleniyordu. Artık kadınlar siyasal bakımdan erkeklerle eşit olmuşlardı. Bunun yeterli olduğu düşünülüyordu; daha ileri gidilirse toplumsal düzen bozulabilirdi. Sınıflar gibi, kadın ve erkeklerinde rekabet ya da çatışmadan çok uyum içinde birarada çalışmaları bekleniyordu. Ayrıca tek parti zihniyeti güçlendikçe, CHP kendi denetiminin dışında bağımsız bir örgüte gerek görmüyordu.

Kadın hareketi, toplumdan geniş bir destek görmeksizin, devletin emirlerine karşı herhangi bir protesto olmaksızın ortadan kalktı. Tek protesto kadın gazeteci Sabiha Sertel, kadınların erkeklerle siyasal eşitlik kazandıkları doğru olmakla birlikte, kadınların toplumsal ve ekonomik eşitlik kazanmak için daha uzun bir yol katetmek zorunda olduklarını yazdı. Mücadele uzun ve zorlu olacaktı ve bunu sürdürebilmek için bir örgüte ihtiyaç vardı.¹⁸

Bu doğrultuda Atatürk evlat edindiği kızları Kemalist kadın modeli olarak yetiştirdi; bunların biri yeni kurulan Ankara Üniversitesi'nde tarih profesörü olurken, öteki pilot olarak eğitildi ve 1937'de ayaklanan Kürt isyancıları bizzat bombaladı. Her ikisi de bilinçli olarak erkeklere ayrılan alanlarda yer almak üzere eğitildiler.

1929'da Cumhuriyet gazetesinin düzenlediği bir "Miss Turkey" yarışması kadının toplumda aktif olması yönünde atılan adımdı. Türkiye'de ve muhtemelen çoğunluğu İslam olan bir toplumda ilk kez böyle bir yarışma düzenleniyordu. Basın bir "Miss Turkey" seçme sürecini ayrıntılı olarak betimleyerek, olaya büyük yer verdi. Bu ticari değil, siyasal bir olaya yenilik getirmenin, Avrupa'ya ve uygar dünyaya benzemenin bir başka yoluydu. Yapılan eleştirilere karşı, devlet desteğiyle yarışmayı düzenleyen Cumhuriyet (3 Eylül 1929) savunmacı bir tutumla şu kararı verdi:

"Büyük bir ciddiyet ve samimiyetle başarılı biçimde yerine getirildikten sonra, bütün dünyada yapılmakta olan bu işten bizler kendimizi hiçbir neden olmaksızın neden mahrum edecektik? Hangi kusur, hangi hata Cumhuriyetçi Türkiye'yi dünyanın gerisinde tutabilirdi?"

Bir sonraki yıl "Miss Turkey 1930", Dünya Güzellik Yarışması'na katılmak üzere Rio de Janeiro'ya gitti. İki yıl sonra, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katıldığı yıl, 1932 yılının "Miss Türkiye'yi, Keriman Halis, Dünya Güzellik Kraliçesi ünvanını kazandı. Yirmi yıl sonra, Ağustos 1952'de Günseli Başar aynı ünvanı kazandığında, bu olay, Avrupa'nın Kore'ye asker

¹⁸ Feroz AHMAD, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.129-130.

gönderen ve Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'ne katılan iki partili bir Türkiye'yi benimsediğini gayri resmi biçimde gösteriyor gibiydi.¹⁹

Cumhuriyet döneminde kadın, kendine tanınan bu imkanlardan sonra toplum içinde her türlü hakka sahip bir birey olma hüviyeti ile sosyal hayatta yerini almıştır.

2 - Eğitimde Birliğin Sağlanması

19. yy. sonlarına doğru Batının da etkisiyle, Millîyetçilik akımlarının Osmanlı genç aydınları arasında uyanmış olması kendine dönüş zihniyetini canlandırmış, böylece Enderun yerine modern eğitim kurumlarının açılması devreye girmiş ve üç yüz yıla yaklaşan Millî bir eğitim süreci, Enderun hakimiyeti altında geçmiş ve kendi öz kimliğini yaşayan bir yönetim kadrosunun doğmasına ve yükselmesine fırsat tanımamıştır. Ancak daha sonra hem Genç Türkler hem de İttihatçılarda da Millîyetçilik yeni bir şuur olarak canlanmış ve Kemalist sistemle uygulama alanına çıkarılmıştır.²⁰

Eğitim sistemi, uzun vadede seçkinler arasında birliği pekiştirecek bir araç olarak görünüyordu. Böylece, 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı denetimine verildi. Yüksek öğrenimin geleneksel kurumları olan medreseler kapatıldı. 1928 yılında Arap harfleri Latin Alfabesiyle değiştirildi ve 1930'larda dili Türkçeleştirme kampanyası başlatıldı. Bu politikaların seçkinlerin birliği bakımından ne anlama geldiğini değerlendirebilmek için Cumhuriyet içinde sosyal hareketliliği gerçekleştirmede eğitimin bir anahtar olduğu kabul edilmelidir; eğitim merdivenlerini yukarıya doğru çıkaranların, başka seçenekler bulunmamasından dolayı, bir devlet görevine girme isteğinde olmaları kaçınılmazdı ve genellikle bunda da başarılı oluyorlardı. Eğitime seküler, Batıya yönelik, cumhuriyetçi bir tanımlama yapıldı ve bürokratik seçkinler topluma yaymaya çalıştıkları değerler sistemini yeni gelenlere öğreterek onları görevlerine alıstırdılar.

¹⁹ AHMAD, a.g.e., s.123-127

²⁰ Orhan TÜRKDOĞAN, *Kemalist Sistemin Kültürel Boyutları*, Alfa Yay. İst. 1999, s.263.

Eğitimin tek bir sistem altında toplanmasının amacı çelişkili değerler, normlar ve fikirlerle karşı karşıya kalma olasılığını en aza indirmektir. Alfabenin değiştirilmesi ve dilin arılaştırılması genç kuşağın geçmişle bağlarının kopmasına ve onların güvenilir cumhuriyet kadroları için kaynak oluşturmalarını sağladı.²¹

Şüphesiz, Halil İncalcık'a göre, devlet müesseselerinin laikleştirilmesi Tanzimat'ın en önemli bir cephesidir. Tanzimat'ın getirdiği bu laikleşme vetiresi bir çırpıda oluşmuş değildir. Daha II. Mahmut zamanında özellikle 1836 sonu başlayan yoğun eğitim faaliyetleri Batı düşünce ve metodolojisini adım adım benimsemek zaruriyetinde bırakmıştır.²²

Tanzimat'tan sonra ortaya atılan Osmanlılık düşüncesi, bize Millî devlete doğru bir sürecin başladığını işaret etmektedir. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından sonra görülen gelişmeler, temelde Batı toplumlarında görülen gelişmelerle bir paralellik arz etmektedir. Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu sıkıntılar siyasal bir bütünlüğün oluşturulamamasında görülmektedir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyetinde kalkınma hamleleri ile siyasî bütünlüğün oluşturulması birlikte sağlanmalıdır. Siyasî bütünlüğün sağlanabileceği merkezi bir devlet anlayışının yerli yerince oturması için eğitim kurumlarında da yenileşmeye gidilmesi gerekmiştir. Hilafetin kaldırıldığı gün olan 3 Mart 1924 tarihinde öğretimin birliği ve Tedrisat Kanununun kabulü bu merkezi kontrolün gerekliliğine duyulan ihtiyacı göstermektedir. Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabul edildiği gün hilafetin kaldırılmış olması modern eğitim kurumlarında medeni bir seviyeye ulaşılmasında hilafetin engel teşkil ettiği görüşünün hakim olmasından kaynaklanmaktadır.

Eğitim kurumlarında Tevhid-i Tedrisatla sağlanmak istenen şey, milletin bütünlüğünü bozmaya yönelik faaliyetleri ortadan kaldırmak ve ülke dahilinde yürütülecek olan eğitim ve öğretimin devlet kontrolü altında birleştirmektir. Bu konuyu Atatürk, 1924 yılında yaptığı bir konuşmada dile

²¹ TURAN, a.g.e., s.145-146.

²² TÜRKDOĞAN, a.g.e., s.24.

getirir ve “İmparatorluk hududu dahilinde de her millet kendi lisanını ve dinini talim ederdi. Fakat bu mektepler ihanet projelerine hizmet ettiler” diyerek eğitimin bir merkezden yapılmasının gerekliliğine işaret eder.

Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitime getirdiği düzenlemeler sonucunda eğitim, bir sistem içerisinde anlamını şu şekilde kazanır:

1- Eğitimin Millîleştirilmesine yönelik olarak, öğretimin birleştirilmesi ve örgütlenmesi gerekir.

2- Eğitimin niteliğinin değiştirilmesi çerçevesinde Cumhuriyet ilkelerine göre belirlenip, bilime dayanmalıdır. Türkçe’nin yaygın bir şekilde ortak bir dil olarak kullanılmasını ve okur-yazarlığın arttırılmasını sağlayacak şekilde yapılmalıdır.

3- Eğitim ülkenin kalkınmasına hizmet etmeli ve bu haliyle üretici, kendine ve milletine güvenen, kabiliyetlerini ortaya çıkarıp geliştirebilecek, hayatta başarılı olacak insanlar yetiştirmelidir.

Türkiye’de eğitimin mecburi hale gelmesi ise ilk defa 1924 Anayasasında devlet okullarında parasız olarak yapılacağı yönünde ifade edilir. Bu çerçevede her düzeydeki öğretimden her türlü ücret alınması kaldırılmıştır. 1931’den itibaren de eğitimin Türk okullarında yapılabileceği hükmü getirilir. 1948’e kadar eğitim giderleri il özel idareleri bütçelerinden karşılanmış ancak bu yıldan itibaren, tüm eğitim giderleri genel devlet bütçesinden karşılanmaya başlanmıştır.

Eğitimin ulusal oluşu ile ilgili 1924’te yapılan bir tanıma bakacak olursak: Maarif Vekili Mustafa Necati’nin yayımladığı genelgelerde Millî Eğitim Programının amaç maddesi şu sözlerle belirlenmişti: “Türkiye’de herkesin Millî ve dünyevi, modern ve demokratik bir terbiye alması esastır...Eğitimin “Millî” olmasından maksat, gençleri, yaşayan bütün kurumları, düşünce ve idealleriyle Millî topluma uymaktır...Dünyevi kelimesinden hedeflenen anlam, eğitimin laik olması, düşünceyi daraltan ve vicdan özgürlüğünü kıran her türlü etkiden uzak bulunmaktır. Modern deyişle, eğitimin, yöntemler ve teknikler bakımından en yeni bilimsel

kurallara göre sürdürülmesi; demokratik ile de eğitim ve öğretimin bütün olanaklarından kadın erkek tüm ulus bireylerinin eşit derecede yararlanması, serveti, toplumdaki yeri ne olursa olsun her gencin yeteneği ve zekası derecesinde öğrenim görebilmesine hiçbir engelin konmaması.”²³

Bilindiği gibi anayasaya girişi 1937 yılında olan “Laik” kavramının 1924 yılında ulusal eğitimin amaçları arasında anılması, bu konuda köktenci düşünüldüğünün belirgin bir kanıtıdır. Cumhuriyet öncüleri, ulusallaşmanın eğitimden geçeceğine derinden inanmışlardır ve modern eğitim programını hiçbir ikircikliğe yer bırakmayacak nitelikte hazırlamışlardı. Dönemin bakanı İsmet Paşanın Muallimler Birliği’nde yaptığı konuşma, yargımıza bir belge niteliğindedir:

“...bu millet henüz istediğimiz yekpare millet manzarasını gösteremiyor. Eğer bu nesil, bilinçle, ilmin ve hayatın rehberliğiyle bütün ömrünü vakfederek çalışırsa Türk milleti, siyasî, kültürel, düşünsel ve sosyal tam bir olgun Türk milleti olabilir...Bu Millîyet külliyesi içinde ayrı medeniyetler olamaz. Kendilerini başka camialara bağlı görenlere açıkça teklif ediyoruz: Türk milletiyle beraber olsunlar. Fakat “konfedere” olmuş medeniyetler halinde değil, bir tek medeniyet halinde...Bu siyaset vatanın bütün hayatıdır. Yaşayacaksak yekpare bir millet kütlesi olarak yaşayacağız. İşte Millî terbiye dediğimiz sistemin genel hedefi.”

Eğitim birliğinden açıkça anlaşılması gereken ulusal laik eğitimidir. Ulusal eğitim derken de kastedilen Türk ulusunu temsil eden laik eğitim kavramından başkası değildir. Kadın-erkek ulusun bütün bireylerinin bilimsel düşünceye dayalı bir eğitim ve öğretim görmesinin amaçlanması, ulusal birliğin sağlanması ve çağdaşlığın yaşam biçimine dönüştürülmesi, başlangıçtan beri savunulan ilkelerdi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 1 Mart 1922 tarihli açılışında yaptığı konuşmayı bitirirken eğitim konusunu vurgulayış biçimi, bugün bizler için yol açıcı niteliktedir:

²³ Necdet SAKAOĞLU, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s.34-35.

“Hükümetin en verimli ve önemli görevi eğitim hizmetidir. Bu görevi başarabilmek için eğitim programlarının, milletimizin bugünkü durumu ile sosyal ve ekonomik ihtiyaçları, çevrenin şartları ve asrın gereği ile uygun ve uyumlu olması esastır... Milletimizi idare eden hükümetler, eğitimin yayılmasını gerçi istemişlerdir, fakat Doğu’yu ve Batı’yı taklit sürdürdüğünden, milletimiz ve köylümüz cehaletten kurtulamamıştır...Baylar! Yetiyecek çocuklarımıza ve gençliğimize, görevleri –öğrenim sınırları ne olursa olsun- en önce ve herşeyden önce, Türkiye’nin bağımsızlığına, kendi benliğine ve ulusal geleneklerine düşman olan bütün varlıklara karşı savaşmak gereği öğretilmelidir. Uluslar arası dünya durumuna göre, böyle bir savaşın gerekli kıldığı zihinsel güçlerle donatılmamış olan insanlara ve bu nitelikteki insanlardan oluşan toplumlara yaşam ve bağımsızlık yoktur.”

Atatürk eğitim uzmanlarından, yetkili kurumlardan şu anlayışın yaşama geçirileceği bir eğitim programını istiyordu: Ulusal varlığımızı bütün dünya ulusları karşısında koruyacak, onu yaşatacak, geliştirecek güçte zihinsel donanım sağlayacak bir eğitim süreci.²⁴

Atatürk’ün hiçbir konuşmasında Türk milletinde diğer milletler topluluğundan ayırıcı bir özellik görülmez. O, ulusal kültürü, “Türk milletinin bütün insanlıkta hakiki huzurunun temini yolunda kendine düşen uygarlık ödevini yapması” için bir yol olarak görmektedir.

Atatürk 1 Kasım 1937’de yaptığı ve son eğitim konuşmalarından biri olan konuşmasında, bugüne kadar söyleyegeldiklerini yeni sözlerle özetler ve bunu Millî Eğitim Bakanlığı’na ve bizlere adeta bir ödev gibi bırakır:

“Büyük davamız en uygar gönençli ulus olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu büyük Türk milletinin devamlı idealidir. Bunda başarı ancak türeli (hukuksal, yasal) bir planla ve rasyonel tarzda çalışmakla elde edilebilir. Bu sebeple okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket

²⁴ Mehmet HABERAL, “Atatürk, Cumhuriyet, Eğitimde Ulusallık ve Bütünlük”, Erdem, 1992, C:11, S:31, s.109-110.

davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, kuşaktan kuşağa yaşatacak birey ve kurumları oluşturmak.”²⁵

Modern millet çerçevesinde Millî kültürün oluşması, sanayileşme şehirleşme ilişkilerine bağlı olarak kırsal alanlardan şehirlere göç eden insanların şehirlere hakim kültür içinde yerel kültürlerini terk etmeleri sonucuna bağlıdır. Devletin ve toplumun kalkınabilmesi için herşeyden önce yapılması gereken, milletin mümkün olduğunca okur-yazar olmasını sağlayarak cahillikten kurtulmalarına yardımcı olmaktır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yılları ciddi bir okuma-yazma seferberliği şeklinde geçmiştir. “Köylere kadar uzanan iki kademeli millet mekteplerinden ilk atılım yılı olan 1928-1929’da yaklaşık, 600.000 kadın ve erkek bitirme belgesi aldı. Bu sayı, 1928-1935 yılları arasında 1.350.000’in üzerine çıkmıştır.

Köylere ise şehir kültürünü hakim kılmak ve köy içinde bulunan kadroların yenileşmesi için endüstri toplumu model ve gereklerine uygun yeni bir kadronun köyün kendi koşulları dışında oluşturulması söz konusudur. Bu amaçla “Köy Enstitüleri’nin kurulmasına geçilmiştir” ve sonuçta, “köy, yollarla toplumun bütününe bağlanmış, köyün kendi ürünlerini daha iyi koşullarda pazarlayabilmesi için elverişli alt-yapı oluşturulmuş ve başlatılan endüstrileşmenin ürünlerine Pazar bulabilmek için köyün Pazar ekonomisine girmesine çaba gösterilmiştir. Yine bu amaç çerçevesinde, “Z.Gökalp’in 1912’de kurduğu Türk ocakları, Halk Evlerine ve Halk odalarına dönüştürülür. Bu kurumlar, ‘kentli ve köylü halkı cumhuriyetçi ve Millî ilkelere hazırlamakla’ görevli cumhuriyet öğretmenlerine teslim edilir.

Diğer yandan Atatürk’e göre, memleketi ve toplumu amaca ve mutluluğa erdirmek için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri, vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin geleceğine yön veren irfan ordusu. İkincisi olmadıkça, muharebe meydanlarında kazanılan zaferlerin kalıcı sonuçlar vermesi mümkün değildir.”²⁶

²⁵ a.g.m., s.112.

²⁶ **Atatürkçülük**, Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri I. Cilt, Haz. T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Ank. 1982, s.93.

Atatürk, yeni Türkiye Devletini bir halk devleti olarak görmüştür. Bu nedendir ki batılı yazarlar onun halkçılık ilkesini, demokrasi kavramına eşdeğer bulmuşlardır. Yine bu nedenle Atatürk, eğitimi okulculuk olarak değil, halkçılık olarak kabul etmiş, halk eğitimi ile kadın eğitimine büyük önem vermiştir. Öğretmenlerden, her fırsattan yararlanarak halkla beraber olmalarını ve alfabe okutmanın ötesinde, İnkılâp ve çevre lideri rolleri oynamalarını istemiştir. Böylece, o dönemin muallimleri, Kemalist ideolojinin meçhul askerleri olarak görev yapmışlardır. Ayrıca bu muallimlere, görevleri ile oranlı olarak değer de verilmiştir.

Atatürk ilkeleri ve İnkılâplarının yaşatılması ve yayılması için, cumhuriyetimizin her bakımdan güçlü koruyuculara ihtiyacı bulunmaktadır. Çünkü Atatürk öğretmenlere, "Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür kuşaklar ister" derken, ayrıca, "sizin başarınız Cumhuriyetin başarısı olacaktır." Demiştir.

Eğitimin temel görevi, devleti yaşatmaktır. Bu temel görev çerçevesinde politik görevi, devlete sadık vatandaş yetiştirmek; sosyal görevi, topluma uyumlu vatandaş yetiştirmek; ekonomik görevi de iyi üreten ve tüketen vatandaş yetiştirmektir. Eğitimciler, bu görevleri hareket noktası olarak Atatürk ilkeleri ve İnkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilimin ışığında eğitim yaptıkları sürece, Cumhuriyetin gerek duyduğu²⁷ nitelikleri koruyucuları yetiştirmiş olacaklardır.

3 - Alfabe Değişikliği ve Harf İnkılâbı

Cumhuriyetin en önemli kültür devrimlerinden birinin, belki başta gelenin, yazı ve dilde yaptığı öteden beri tartışılır. Düşünmenin ve ifadenin temel amacı olan dil konusu, Cumhuriyetçilerin elbet derin ilgisini çekecekti. Cumhuriyet'te dil sorunu, aynı zamanda bir uygarlık değiştirme simgesi olarak da değerlendirildi. Doğu dünyasından, Batı dünyasına geçmekte olan Türkiye'de çeşitli sorunlar çözülmüş, en önemli olarak "laik"lik devlet

²⁷ Ziya BURSALIOĞLU, "Atatürk'cü Eğitim Üzerine", ATAM, 1980, C:1, S:3,s.803

yönetimine egemen olmuş, dini öğretim kaldırılmış ve tekkeler kapatılmıştı. Eski uygarlığın hatıralarından önemli olarak yalnız Arap harfleri kalmıştı. Batı uygarlığına geçmek için ise, İslam dünyasının bu son kalan bağından kurtulmak gerekiyordu. Ayrıca, Arap harflerinin Türkçe'yi yazmaya elverişli olmadığı; öğretimin güçlüğü, basımının zahmeti gibi görüşler de, Latin harflerini almamızı gerektiriyordu. Ama gerçek sebep, kültürel politikaya dayanıyordu. İşte çeşitli itirazlara rağmen, sonunda harf devrimi gerçekleştirildi.

Cumhuriyet döneminin ilk onbeş yılında dil meselesi iki ana noktada toplanabilir: Harf Devrimi: 1923-1928; ikinci aşama: Dilde Sadeleşme ya da "Dil Devrimi" 1923-1928 arası dil konusunda en önemli mesele harf ve imla sorunudur. Bu sırada iki tez görülmektedir: Birincisi; mevcut harfleri ve imlayı yeni işaretlerle ıslah etmek, kullanılır hale getirmek. Buna karşı da "Latin alfabesini kabul etmek" tezleri bulunuyordu. Öbür yandan "sadeleşme" tartışmaları da sürmekteydi. Cumhuriyet hükümeti her şeyden önce Millî bir hükümetti. Bu açıdan dil işini ele alışı da kesindi ve tavrı ikinci tezden yanaydı.⁶⁷

1931'de Birinci Dil Kurultayı ile başlayan dil devrimi hareketi Türk Dil Kurumu çalışmalarında devam etmiş, kurultayda ve sonra uyandırdığı tepkilerle bugüne kadar uzayan bir çığır meydana getirmiştir. Bu hareketin ilk dönemi kurultayda ileri sürülen dilin iradi düzeltilmesi tezine karşı Hüseyin Cahit Yalçın'ca savunulan dil devrimi görüşünün karşılaşmasıyla başlar. Birinci tez dilin "dıştan karışma"larla çabuk değişebileceğini, bir dil devrimi olacağını söylüyor. İkinci tez ise Türkçe'nin son elli yılından beri zaten sadeleşmekte olduğu ve dilin bu tabii devrimine dıştan karışmanın fayda yerine zarar vereceğini söylemekte idi. Kurultay birinci tezi savunduğu halde dışarıda ve sonradan Hüseyin Cahit'in tezini tutanlar çoğaldı. Soru daha dar bir çerçevede Birinci Meşrutiyetten biraz önce konmuştu. Ali Suavi, terimler sorusunu bugünkü şekle uygun tarzda cevaplandırıyordu. Yabancı kelimeleri temizleme düşüncesinin örnekleri Süleyman Paşa'nın Şinasi'nin yazılarında

⁶⁷ Murat KATOĞLU, *Müzik ve Halk Eğitimi*, A.Ü.Y. Ank. 1973, s. 413-414

görülyordu. Bir yandan da yeni edebiyat (Servet-i Fünun) ağıdalı Arapça, Farsça, kelimeleri artırmadan geri kalmıyordu. İkinci Meşrutiyet'te Raif Fuad'ın "tasfiyecilik"tezi bu aşırı ağıdalı dilin karşısında doğduğı zaman iki kutbu uzlaştırmak isteyen Gökalp, konuşulan İstanbul Türkçe'sini ölçü diye alıyor, yabancı kelimeler konusunda "Türkçeleşmiş Türkçe'dir" formülünü ileri sürüyordu. Şimdi dil devrimcilerine karşı doğan yeni tepki hareketi de Gökalp'in bu formülünü benimsemekte idi. Onlar yeni dil hareketine "zorlama Türkçecilik" diyorlardı. Bunun en belirli örneğı Z. F. Fındıkoğlu'nun, Muallimler Birliğı'nde önyak olduğı Birinci Dil Kongresi'dir. Fındıkoğlu 1940'da felsefe terimlerinin Türkçeleştirilmesi komisyonunda olumsuz tavır almış, ve ondan sonra İş Dergisi'nin birçok sayılarını bu konuya ayırdığı gibi bu dil kongresinde de dil devrimine karşı olan sözleri toplanmıştır. Ancak bu toplantıya katılanlar bir kısmının tam karşıtı tezi savunmadıkları, ölçülü kaldıkları ve devrimci görüşe bir dereceye kadar hak verdikleri göze çarpmaktadır.

Türk Dil Kurumu çalışmalarına kurultaydan yıllarca önce katılan ve gramer hazırlığı yapanlar arasında bulunan Ragıp Hulusi kurultaydan sonra düzeltme ve yenileştirmecilerin aşırı hareketlerine karşı vaziyet alarak onlardan ayrılmıştı. Önce Türkiyat Mecmuası'nda çıkan Dil Mükemmelliğı ve Dili Mükemmelleştirme Görünceleri adlı yazısında bu konudaki Macarca yayınlardan bahsetti. Sonra Tarihsel Bakımdan Öz Türkçe ve Yabancı Sözlerin Fonetik Ayraçları adlı seminer çalışmasında, daha sonra bunu tamamlamak üzere yayınladığı ikinci fasikülde Türkçe'nin öz kurallarına uyarak yapılacak bir yenileşmenin esaslarından bahsetti Bu yazısı Dil devriminin ana fikrine hücum etmekten çok onu uygulanmasındaki ölçsüzlüğü, daha doğrusu dil bilgisi bakımından eksikler ve yanlışları tenkit ediyordu. İkinci Dil Kurultayı 1934'de toplanmış, gramer, terim, filoloji, dil karşılaştırmaları komisyonlarının raporlarını incelemiş, ayrıca onaltı tez dinlemiştir. Kurultaya çağrılan Prof.Giese, Samoiloviç, Mescaninov da bu arada söz almışlardır. Bu kurultayda Ali Fuat Paşa Türkçe askerî terimler hakkında raporunu okudu. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin adı Türk Dil

Kurumu'na çevrildi.⁶⁸ 1934'den 1935'e kadar kurumun çalışmaları aşırı hızla ilerlemiş, fakat Atatürk'ün "Güneş Dil Teorisi" yani bütün dillerin aynı kökten geldiği hakkındaki tez bu hızı ölçülü bir hale getirmiştir.

Cumhuriyet'le birlikte düşünsel çalışmalar, geniş halk yığınlarıyla iletişim kurma zorunluluğu, felsefe ve düşün dilinin yeniden ele alınmasını gündeme getirdi.

Tarihimiz boyunca çok değişik ülkelere yayılan, ulusal dehalarını çeşitli devletler kurarak gösteren ve değişik kültürlerle ilişki içinde olan Türkler, bugün kullanmakta olunan Latin alfabesine gelinceye kadar başlıca Göktürk, Uygur ve Arap alfabelerini kullandılar.

9 yüzyıl ortalarına doğru Türkler, Müslümanlığın ve dolayısıyla Arap dil ve sanatının etkisi altına girdiler. 10 yüzyıldan 20 yüzyıla kadar gelmiş geçmiş bütün Müslüman Türk Devletleri hep Arap yazısını kullanmışlardır.²⁸

Anadolu'da, Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar dönemi olmak üzere üç safhada gelişen yazı dilimiz XV. yy'ın ikinci yarısından sonra, Arapça ve Farsça kelimelerin çoğunlukta olduğu karma bir dil halini almıştır. Konuşulamayan, sadece yazıda kullanılan bu dil, yazı dilinde oldukça geliştirilmiş, adeta kelimelerle zeka oyunları yapılır olmuştur. Tanzimat Döneminden önce, "Osmanlı İmparatorluğu ırklar, milletler, dinler, kültürler toplamı bir imparatorluk olduğundan, Türk dili ancak reaya dili olarak²⁹ kalmıştır. Türkçenin çok az yer aldığı bu dile; Osmanlı ülkesinde olması ve siyasî birliği kurmak amacıyla ortaya atılan "Millet-i Osmani" deyiminin etkisiyle Tanzimatçılar "Osmanlıca" adını vermişlerdir.³⁰ XVI.yy.'dan itibaren Türkçeye karşı gelen Arapça ve Farsça, edebi dile tamamen hakim olmuştur.

"Osmanlıca denilen bu karma dil, edebi yazı dilinde, nesir dilinde, bilim dilinde yaygınlaştıkça, bu durumdan şikayetler başlamış, Osmanlıların batıya açılmasından sonra da artmıştır. 1839 yılından sonra Osmanlı

⁶⁸ **Dil Devriminin Otuz Yılı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1962.

²⁸ Metin KALE, "Harf Devrimi", **Erdem**, C:11, S:33, s.811.

²⁹ Niyazi BERKES, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yay. İst. Mat. İstanbul 1978, s.249.

³⁰ Agah Sırrı LEVEND, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleştirme Evreleri**, TDK, 3. Baskı, Ankara 1972, s.11.

İmparatorluğunun Batı ile olan kültürel münasebetlerinin artmasından sonra siyasî ilişkilerin gelişmesi büyük bir rol oynamıştır. Batının tesiri siyaset alanında olduğu gibi edebiyat alanında da önemli gelişmelere vesile olmuştur, “Osmanlıca”ya karşı tepkileri beraberinde getirmiştir. Tanzimat’la birlikte Batıya açılan Türk edebiyatçıları, 1860 yılına kadar bir tanıma dönemi geçirmiş, ondan sonra Batı edebiyatına yönelik eserler verebilecek seviyeye ulaşmıştır.³¹ Bu tarihten sonra Tanzimat Edebiyatı gayesine ve yeni hüviyetine uygun bir ifade vasıtası, yani yeni bir dil ve üslup aramak ihtiyacını duymuştur. Bu ihtiyaç sebebiyle Tanzimat dönemi yazarları dil konusunu, bilinçli bir şekilde ele almışlardır. Ağırlaşan dile karşı sade bir dilin kullanılmasını istemişler ve teklifler de bulunmuşlardır. Şinasi, Muallim Naci, Ahmet Cevdet Paşa ve Ahmet Mithat Efendi gibi aydınlar yazı dilinin anlaşılır bir durumda olmayışından yakınlıkla yazı dilinin sadeleşmesine öncülük etmişlerdir.³²

Tanzimat dönemi aydınlarından “Osmanlıca”ya karşı ilk tepkinin gelmesiyle beraber, kullanılan alfabenin yetersiz ve kullanışsız olduğu fikirleri de ortaya çıkmıştır. İmla ve alfabe konularına da eğilen bu dönem şair ve yazarları, “alfabenin ıslah edilmesi” konusu üzerinde de durmuşlardır. Tanzimat döneminde tohumları atılan dil ve alfabe konuları, müteakip edebiyat dönemlerinde de en çok ele alınan konulardan birisi olmuştur. Çağın Millîyetler dönemi olmaya başlamasıyla birlikte toplumumuzda da bir “Millîyet” şuuru uyanmış bunun akisleri olarak dilde de “Türkçe” kullanma veya sadeleşme hareketleri hızlanmıştır. Dildeki sadeleşme akımına etkili olan bir başka hareket de Osmanlı devleti dışındaki gelişmelerdir. Bunlar ülke dışında Türkoloji ile ilgili çalışmaların önem kazanması yanında diğer Türk kültür merkezlerinde meydana gelen “Sadeleşme ve Türkçe’nin Islahı” gibi akımlardır.³³

³¹ Kenan AKYÜZ, *Modern Türk Edebiyatını Ana Çizgileri*, (1860-1923), 4. Baskı, İnkılap Yay. İst. 1999, s.11.

³² Zeynep KORKMAZ, *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*, A.Ü.D.T.C.F. Yay. Ankara 1974, s.29.

³³ Ahmet TEMİR, *Millîyet Ülküsü İçinde Bilim ve Eğitim*, Orkun Yay. Ankara 1961, s.24.

Servet-i Fünun döneminin sadeleşme çabaları, II. Meşrutiyetin ilanı ile ortaya çıkan siyasî ortamın tesiriyle hızlanmış, ayrıca Millî şuurun yayılmak istenmesiyle de Türkçe kullanma taraftarları çoğalmıştır. Türk Derneğinin 1909'dan sonra çıkarmaya başladığı "Türk Derneği" adlı dergide de Genç Kalemler'in "Yeni Lisan" adı altında toplanan yayınlarında, dönemin sadeleştirme taraftarları dilde İstanbul ağzının kullanılmasını istemişlerdir. Türklük bilincinin işlenmesi yavaş yavaş dilde de tesirini gösterirken Süleyman Nazif, Cenap Şehabettin gibi yazarlar, Osmanlıca tamlamaların kaldırılmasını istememekte, "mefkure-i Millîye" amacıyla doğan "Yeni Lisan" akımını ciddiye almamaktadırlar. Bunlara karşılık yeni lisancılar daha gür seslerini duyurarak Millî bir dilin oluşturulması ve kullanılması gerekliliğini yaymışlardır. Yeni lisan akımını destekleyen, Ziya Gökalp de Osmanlıca'yı hiç yokmuş gibi kabul ederek İstanbul ağzını esas almıştır. Böylece Millî bir dilin oluşturulabileceğini söylemişti. Türkçe karşılıkları olan Arapça ve Farsça kelimelerin yerine Türkçeleri kullanmanın doğru olacağını, bunun yanında Türkçeleri olmayan, dilimize uyum sağlayan Arapça ve Farsça kelimelerin de kullanılmasının gerekliliğini savunmuştur.³⁴ Hatta Şemseddin Sami; dilimizi sadeleştirelim, dilimizi Türkçeleştirelim demek suretiyle dil hususunda olan tartışmaları geride bırakarak, Türk-dil tezini savunuyordu.³⁵

Tanzimat döneminde "Dilde Sadeleşme olarak başlayan hareket 20.yy'ın başlarında "Türkçeleşme" olarak kendisini göstermiştir. Bütün bu sadeleşme ve Türkçeleşme çabalarına rağmen Cumhuriyet devrine gelindiğinde istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. Kullanılan yazı dili yine halkın kolayca anlayabileceği bir biçimde değildir. Türk dilinin tarihi ve sosyal gelişmesi içinde normal görünen bu duruma, Atatürk dil İnkılâbı ile son vermiş, yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkın mümkün mertebe kapatılmasını sağlamıştır.³⁶

³⁴ Ziya GÖKALP, *Türkçülüğün esasları*, Hazırlayan M. Kaplan, İnkılap Yay. 41. Baskı, İstanbul 1976, s.130-132.

³⁵ TÜRKOĞAN, a.g.e., s.55-56.

³⁶ Ayşe AKTAŞ, "Atatürk ve Harf Devrimi", *Erdem*, 1985, C:11, S:33, s.703-705.

Kurtuluş Savaşından sonra, Türk toplumunun Cumhuriyeti kabul etmesiyle birlikte yeni devletin kültürel sorunları da tek tek ele alınmaya başlanmıştır. Alfabe konusu, Cumhuriyet döneminde ilk defa İzmir İktisat Kongresi'nde gündeme gelmiş, İzmirli Nazmi adında bir işçinin "Latin harflerinin kabulü" ile ilgili teklifi Maarifi ilgilendirdiği için reddedilmiştir.

Daha sonra konu 1924 yılında T.B.M.M'de Şükrü Saraçoğlu tarafından gündeme getirilmiştir. Halkın okuma-yazma bilenlerinin ancak %2 olduğunu bunun da sorumlusunun Arap alfabesi olduğunu savunan Saraçoğlu'nun teklifi de sonuçsuz kalmıştır.

Latin harfleri esasına dayalı yeni alfabenin kabulüne doğru giden bütün bu gelişmeler gerçekte önceden planlanmış olup, Atatürk'ün Türk toplumunu çağdaşlaşmaya hazırlama ve şartları değerlendirme gayretlerinden başka bir şey değildir. Nitekim daha 1919 yılından Erzurum Kongresi'nin yapıldığı sıralarda Mazhar Müfit Kansu'ya Latin harflerini kabul edeceğinden söz etmiştir.³⁷ Aynı şekilde 1922 yılında Latin harflerinin kabulü imkanından söz ettiği Halide Edip tarafından ifade edilmektedir.³⁸ Bütün bunlar, Harf İnkılâbına doğru gidişi, safha safha şartları, Türk toplumunun "millet" toplumuna geçişini hazırlamaktadır.³⁹

1924 Anayasasının ikinci maddesi "Türkiye Devletinin dini, Din-i İslam'dır" sözleriyle başlıyordu. 1876'daki ilk Osmanlı Kanun-u Esasi'sinden beri, uygun değişikliklerle muhafaza edilmiş bir formülün devamıydı bu. 5 nisan 1928'de Halk Partisi bu hükmün Anayasadan çıkartılmasına karar verdi ve beş gün sonra, 10 Nisanda, Meclis bu yolda bir kanun kabul etti. Aynı zamanda dini deyimleri ve atıfları kaldırmak üzere üç hüküm daha değiştirildi.

İslamlığın devletten ayrılması tamamlanmış ve Türkiye şimdi hukuken ve anayasal olarak, Anayasasında, kanunlarında ve emellerinde laik ve

³⁷ M. Müfit KANSU, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. 1., TTK, Ankara, 1966, 1. s.131.

³⁸ Halide Edip (ADIVAR), *Türk'ün Ateşle İmtihani*, (İstiklal Savaşı Hatıraları), Çan Yayınları, İstanbul 1962, s.264.

³⁹ AKTAŞ, a.g.m., s.708.

modern bir devlet olmuştı. Fakat onu Doğuya bağlayan ve Batılı uluslar topluluğundan ayrı tutan güçlü ve evrensel bir sembol –Arap yazısı- kalmıştı.

1927'de Latin alfabesinin kabulü kararı alınmasını etkileyen diğer önemli bir sebep de, Sovyet makamlarının S.S.C.B.deki Türk dilleri için Arap harfleri yerine Latin alfabesini kabul etmeye karar vermesiydi.

Hatta 1926 Martında, Sovyet kararından hemen sonra, Millî eğitim Bakanı Necati Bey Latin yazısını kabul etmenin siyasal öneminden bahsetmişti. 1927 yılı boyunca hazırlıklar ilerledi, 8 Ocak günü, şeriatın kaldırılmasında büyük bir rol oynamış olan Adalet Bakanı Mahmut Esat, Latin yazısının mezzetlerini öven bir konuşma yaptı. İki hafta kadar sonra Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi daha da ileri gitti; "Latin harflerinin kabulü bizim için bir zarurettir. Eski edebiyat çürümeye mahkumdur" dedi. 24 Mayıs'ta ilk yasama adımı –Türkiye'nin diğer Müslüman ülkelerle birlikte kullanmış olduğu Arap rakamları yerine "uluslar arası" rakamların bir kanunla kabulü- atıldı. 26 Haziran'da "Latin harflerinin kabulü imkanını ve tarzını incelemek" ödeviyle İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında özel bir komisyon toplandı. Yaz boyunca İstanbul'da olan Mustafa Kemal tartışmaları yönetti ve şüphesiz komisyonun işini çabuk ve becerikli bir şekilde yürütmesinde etkili oldu.

Altı hafta içinde yeni alfabe tamamlanmıştı ve Mustafa Kemal bunu millete sunmaya hazırды. 9 Ağustos 1928 de bir zamanlar Gazi, şimdi Cumhurbaşkanı, yeni bir rolde –baş öğretmenlikte- göründü. Cumhuriyet Halk Partisi o gece Sarayburnu Parkında bir şenlik yapıyordu ve bir çok ileri gelen simalar ordaydı. Saat onbire doğru Cumhurbaşkanı da geldi ve bir süre sonra onlara bir konuşma yapmak üzere ayağa kalktı:

"Arkadaşlar bizim ahenktar, zengin lisanımız, yani Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz..."

Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir. Türk'ün seciyesini anlamayarak kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz. Bu hataların tashih olunmasıyla bütün vatandaşların faaliyetini isterim. Milletimiz yazısıyla, kafasıyla bütün aleml medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir.”

Bu seferberlik çağrısından sonra Gazi ülke içinde gezilere çıktı; köy meydanlarında, sınıflarda, belediye dairelerinde ve kahvehanelerde halka ders verdi ve halkı sınavdan geçirdi. Başbakan ve diğer ileri gelenler onun örneğini izlediler ve kısa zamanda bütün Türkiye, halka yeni yazıyı okuyup yazmayı öğreten, kara tahta ve sehpalarla donatılmış bütün aydınlarıyla bir ders odasına döndü. Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1928'de yeni toplantı döneminin ilk günü, yeni alfabeyi bir altın levha üzerinde Mustafa Kemal'e sunmaya karar verdi; 3 Kasımda yeni Türkçe yazıyı yerleştiren ve yılın sonundan sonra Türk dili için alenen Arap harflerinin kullanılmasını yasaklayan bir kanun kabul etti. Birkaç gün sonra, memurların yeni yazıda okur yazarlığını yoklamak üzere sınavlar yapıldı ve 11 Kasımda bir Bakanlar Kurulu kararı “Millet Mektebi'nin nizamnamesini düzenledi. Bu nizamnamenin üçüncü ve dördüncü maddeleri şöyle diyordu: “erkek ve kadın her Türk vatandaşı bu teşkilatın azasıdır”; “Millet Mektebinin baş muallimi Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir.”⁴⁰ Böylece Batılılaşma yolunda bir adım daha atılmış oluyordu.

4 - Halkevleri

Şüphesiz iki kısa macera dışında, C.H.P., 1923'ten diğer partilere yine izin verildiği 1945'e kadar, tartışmasız kontrol mevkiinde idi. Bu devre boyunca, iktidar partisi, siyasal bir muhalefete karşı devlet kontrolünü ele geçirmek, kazanmak ve hatta savunmak zorunda olmadığı için, partilerin siyasal hayatında değişen şartlara göre pek önem arzeden seçim veya terkip tekniklerine ihtiyacı olmamıştı. C.H.P., iktidarı kazanma ve elde etme aracı olmaktan çok, onu kullanma aleti idi. C.H.P., Orta Doğu'da ve diğer yerlerde

⁴⁰ LEWIS, a.g.e., s.275-277.

ortak olan kalıptan farklı olarak, programdan çok kişi etrafında gruplanmış, taşra şehirlerindeki arkadaşlarıyla başkent ileri gelenlerinin teşkil ettiği klikten ibaret değildi: C.H.P.'nin bütün yurt çapında, seçim çevresi örgütü vardı ve kendini tutarlı ve gerçekçi bir çalışma programına adanmıştı. Hem eğitim hem de yürütme alanında bir çok önemli görevler yerine getirerek, gerçekte Cumhuriyet hükümet cihazının bir parçası oldu. Türkiye'nin her köy merkezinde, görevlileri aynı zamanda Kemalist Devrimin memurları olan, mahalli bir C.H.P. kolu vardı. Koşullara göre, iknadan zorlamaya kadar değişik yollarla köylüye rehberlik eden onlardı ve bunu yaparken, daha önce köy ağalarının kullandıkları toplumsal ve ekonomik iktidarın pek çoğunu ellerine almışlardı. Partinin eğitimsel ve toplumsal çalışmasının ileri gelen örneği "Halkevleri" ve "Halkodaları" idi. ⁴¹ C.H.P'nin ideoloji üretme konusunda, üç de yardımcısı vardı: Türk Tarihini tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu), Türk Dil Encümeni (Türk Dil Kurumu) ve Halkevleri. Aslında Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu tam ideoloji üreten kuruluşlar, Halkevleri ise, üretilen ideolojiyi halka aktarma örgütüydü. ⁴² Bunların kaynağı olan ve Ziya Gökalp'in denetiminde gelişen Türk Ocakları, 1918 yılında kapatılmış, Cumhuriyet döneminde yeniden açılmıştı. Ankara'da yapılan Türk Ocakları Kongresi'nde, Türk Ocaklarının Türkiye'nin her yanında, tüm şehirlerde, halkevleri örgütü olarak birleştirmek ve genişletmek kararı alındı. ⁴³ Böylece, 1931 yılında yeniden kapatılan Türk Ocakları yerine 19 Şubat 1932 günü Halkevleri kurulmuştu. Halkevlerinin kurulmasının amacı kent ve köylerdeki kitlelere ulaşarak onlara devrimi kavratmaktır. ⁴⁴ Ulaşılmak istenen diğer amaçlar da, Kemalist ilkelerin vurgulandığı sanatları halka doğrudan doğruya ulaştırarak insanları fiziksel ve entelektüel bakımlardan yükseltmek ve boş zamanları eğlence ve kültürel faaliyetlerle doldurmak amaçlarıyla tasarlanmıştır. ⁴⁵ Esasen, 1930'lar Avrupa'sı için, zaman zaman paramiliter

⁴¹ LEWIS, a.g.e., s.378-379.

⁴² Emre KONGAR, *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, Evrim Mat. İst. 1994 s. 282.

⁴³ Metin AND, "Atatürk ve Sanat Özel Olarak Müzik ve Tiyatro Üzerine Değinemeler", J. Landau, Sarmal Yay. İst. 1999, s.279.

⁴⁴ Feroz AHMAD, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev: Fatmagül Berktaş, Doyuran Mat. İst. 1985. s. 228.

⁴⁵ AND, a.g.y.

özellikler de taşıyan, ama daha ziyade toplumsal bir kalkınma hamlesinin örgütlenmesi amacıyla kurulmuş olan bir teşkilatlanma modeli oldukça revaçtaydı. Bu nokta, Halkevleri tarihçesi üzerine çalışmalarıyla tanınan Anıl Çeçen'in Halkevlerinin kuruluş sürecini ele alan anlatısının kurgusunda önemli bir husus olarak belirir. Buna göre, Avrupa'daki bu tür örgütlerin yerinde incelenmesi amacıyla Cumhuriyet hükümeti yurt dışına yolladığı burslu öğrencilerin gözlemlerinden faydalanıyordu. Çeçen, özellikle Vildan Aşir Savaşır'ın Çek Sokolaları üzerine olan gözlemlerinin ve bu konudaki bir radyo konuşmasının bizzat Atatürk'ün dikkatini çekmesi Halkevlerinin kuruluş aşamasında bir dönüm noktası olarak belirir. Savaşır'la bizzat görüşen Atatürk'ün önerisiyle, Türkiye'de benzeri bir örgütün çatısını tartışmak üzere bir komite kurulur ve bu komite bir tüzük önergesini CHP'nin 1931'de düzenlenen Üçüncü Umumi Kongresi'ne sunar. Önergenin onaylanması, devlet kaynaklarının da hızla harekete geçmesiyle yürürlüğe konan, ve "Halkevleri" ismini alan bu yeni örgüt bu aşamalardan sonra kurulur.⁴⁶ Hükümet tarafından yapılan ilk talimatnameye göre, her Halkevi için bina bulma, döşeme, giderleri saptama ve hatta Halkevi bütçesini kontrol etme yükümlülüklerini CHP'nin o yerleşim yerindeki yönetim kuruluna verir. Bu talimatnamede belirtildiği gibi, her Halkevinin kendi içinde dokuz faaliyet alanı esas alınarak yapılanması öngörülür; ne var ki üyelere bu faaliyetlerden yalnızca üçüne katılma imkanı verilir. Talimatname, ayrıca, kent değiştirenlerin yeni bir Halkevinden diğerine nasıl geçiş yapacakları gibi bir detayı de düzene koyar. Her şubenin kendi talimatnamesi olmakla birlikte faaliyetler o Halkevinin yönetim kurulunun onayından geçme zorunluluğundadır. Şubeler, ayrıca, faaliyetleri hakkında düzenli "defter"ler tutarlar. Talimatnamede yani bir halkevinin ancak en az üç şubeye sahipse açılabilceği ve bu şubeleri barındıracak olan bina, para ve maddi araçlardan oluşan altyapının da temin edilmiş olması gerektiği yazılıdır.⁴⁷

Halkevleri ağının ilk şubeleri, Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Samsun, Adana, Konya, Aydın, Afyon, Eskişehir, Diyarbakır, Denizli, Çanakkale ve

⁴⁶ Orhan ÖZACUN, "Halkevlerinin Dramı", *Kebikeç*, 1982, 2, sayı 3, s.87-96.

⁴⁷ Arzu ÖZTÜRKMEN, *Türkiye'de Folklor ve Millîyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.,77.

Van'da açılır. Açılış törenlerindeki konuşmalarda, hükümet yetkilileri ve CHP üyeleri Halkevlerinin siyasî değil de kültürel kurumlar olduğu fikrini özellikle vurgularlar. Halkevlerinin parti üyeliğine dayanan bir ayrımcılık yapmaksızın her vatandaşa açık olduğunun altını çizen bu söylem uzun yıllar devam eder.⁴⁸

Halkevlerinin bünyesinde bulunan dokuz etkinlik kolu, 1940 yılındaki yeni düzenlemeye kadar uygulanmıştır. Bu etkinliklere dikkatle bakıldığında, toplumsal ve kültürel yaşamın bütün alanlarını kapsadığı görülecektir. Bunlar:

- 1- Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi.
- 2- Güzel Sanatlar Şubesi
- 3- Temsil Şubesi.
- 4- Spor Şubesi.
- 5- İçtimai Yardım Şubesi.
- 6- Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi.
- 7- Kütüphane ve Neşriyat Şubesi.
- 8- Köycülük Şubesi.
- 9- Müze ve Sergi Şubesi.⁴⁹

İsimlerinden de anlaşılacağı gibi, Halkevlerinin faaliyetleri iki ana bölümde toplanıyordu: yetişkin eğitimiyle sosyal reformu öngören şubeler ve sanatsal ve kültürel canlanmaya katkı yapması düşünülen şubeler. Örneğin, İçtimai Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar ile Köycülük şubeleri bu ilk kategoride yer alıyorlardı.

İçtimai Yardım Şubesi, bölgesinde yardıma muhtaç olanları bulacak, yoksullara tıbbi yardım ulaştıracak ve sağlık konularında halkı eğitmeye çalışacaktı. Bölge insanlarını bu yönde çalışmalar yapmaya teşvik etmek, onları örgütlemek ve işsizlere iş bulmak gibi konular da şubenin görevleri

⁴⁸ Anıl ÇEÇEN, **Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 226.

⁴⁹ KONGAR, a.g.y.

arasındaydı. Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesinin en önemli görevi ise yetişkin eğitime yönelik okuma yazma kursları ile yerel ihtiyaçlara göre saptanmış mesleki kurslar açmaktı.

Köycülük Şubesi ise, köylere, ihtiyacı olan tıbbi ve sosyal yardımı ulaştırıp böylelikle köylü ile şehirli aydın arasında bir kaynaşma sağlamayı hedeflemekteydi. Şube, köylere sosyal ve tıbbi yardım ulaştırmak üzere düzenlenen seyahatlerin yanı sıra, Halkevlerinin sanatsal faaliyetlerini de köylerde sergilemeyi amaçlıyordu. "Hızlı gelişme" gösteren köyler de, ayrıca, Köycülük Şubesi tarafından taltif edilmekteydi.

Kültürel alanda faaliyet gösteren şubelerin başında ise, dil Tarih ve Edebiyat şubesi geliyordu. Aynı yıl kurulacak olan Türk Dili Tetkiki Cemiyeti ile birlikte Dil Reformu'nu gerçekleştirme hedefine yardımcı olmak üzere planlanan bu şube, temelde yerel dialektler üzerine araştırmaları destekleyerek, yetenekli araştırmacıları ve sanatçıları bu tür çalışmalara katılmaya teşvik ederek, bu bilgileri konferans ve yayınlarla yaygınlaştırmaya çalışacaktı.

Dil, Tarih, edebiyat şubeleri bir bakıma doğrudan folklor derlemelerinin yapılması bakımından Halkevlerinin en önemli birimleriydi. Bu derlemelerin büyük bir bölümü Halkevleri dergilerinde yayınlandılar, yayınlanmayan kısımlarıysa dosyalar halinde arşivlendiler. Bu derlemeler "tür-merkezcil" bir anlayışla yapıp derlenen kişilere yer vermemiş olmakla birlikte yine de yerel sözlü edebiyata karşı belli bir ilgi ve bu sözlü malzemenin tespitine yönelik bir bilinçlenme oluşturulmasında etkili oldular.

Kütüphane ve neşriyat şubesinin talimatnamelerdeki tanımı daha çok Halkevlerinin kütüphanecilik işlevine yer verir. Buna göre, hangi yayınların izleneceği Gen-yön kurulca belirlenir. Ulusal kültürü besleyecek yayınları çoğaltmak ve okumayı sevdirmek için türlü tedbirler alınması öngörülür. Bu şubelerin zamanla daha büyük önem kazanan işlevi kuşkusuz yerel halkevi dergilerinin çıkmasındaki katkıları olmuştur. C.H.P'nin Halkevleri Bürosunun

başında bulunan Necip Ali Küçüka, 1933 yılında bu konudaki gözlemlerini şöyle ifade etmiştir:

“Vilayetlerde çıkarılacak mecmuaların muhitlerinin içtimai ve iktisadî ihtiyaçlarını tetkik etmeleri ve muhitte mahsus dil edebiyat tetkiklerinde bulunmaları lüzumunu kendilerine bildirmiştir. Bundan başka muhtelif istikametlerde yapılan tetkikatın monografi veya bülten halinde neşrinin daha ameli olacağını düşünmekteyiz.”⁵⁰

Halkevlerinde bilgi derlemeye ve yaymaya yönelik diğer bir şube de Müze ve Sergi Şubesiydi. Türk Ocakları’ndan beri gündemde olan yerel etnografi müzelerinin altyapısını oluşturmaya yönelik bu faaliyetler de folklorun materyel kültür alanına ilişkin derlemeler yapmayı planlamaktaydılar. Halkevlerinin talimatnamesine göre müze grubunun amaçlarından bir kısmı şöyle belirlenmiştir:

“Verit veya para imkanı varsa satın alma suretiyle tarihi değeri olan eski yazılar, kitap kapları, tezhipler, divanlar, minyatürler, çiniler, halılar ve nakışlar gibi ulusal kültür belgeleriyle eski ulusal kılık, oyalı yazmalar, çevreler, eski kılıçlar, yatağanlar, tüfenkler, tabancalar ve her türlü silahlar, sedef, altın, gümüş v.s. kakmalar ve oymalar gibi Türk etnografya belgelerini toplamaya çalışmak yolu ile yersel müzelerin genişlemesine ve kurulmasına hizmet eder.”⁵¹

Şubenin diğer faaliyetleri arasında yöredeki eski eserleri tespit etmek ve fotoğraflamak da vardı.

Folklorun doğal bir parçası olan halk hikayelerine ve hatta halk ressamlığına pek de sempatiyle yaklaşmayan o dönemin bakış açısı, esasen Halkevlerinin yerel kültürü toplama ve Batı’nın kültürel formlarını yayma hususundaki ikilemine de iyi bir örnek teşkil eder. Batılı kültürel formları yaygınlaştırma amacını ön planda tutan üç önemli şube güzel Sanatlar,

⁵⁰ Söylevler 1932-1941, C.H.P. Genel Sekreterliği Halkevleri ve Halkodalarının Onuncu Yıldönümü Yayınlarından, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1942, s., 103-104.

⁵¹ CHP Halkevleri Öğreneği, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s.19. Verit sözcüğü “teberru” anlamında kullanılmıştır.

Temsil ve Spor şubelerinin ilk dönem talimatnamelerinde nasıl ifade bulunduğu önemlidir. Buna göre, Güzel Sanatlar şubesi, müzik, resim, heykel ve mimari alanlarına halkın ilgisini çekmek ve yetenekli insanları ustalaştırmaya ve bu alanlarda sanat eserleri üretmeye teşvik etmek amacındaydı. Güzel Sanatlar şubesi, insanların müzikal zevkini düzenli olarak müzik geceleri düzenleyerek, ulusal şarkıları yayarak ve yerel halk şarkılarını toplayarak geliştirip güçlendirmeyi umuyordu. İlk dönem talimatnamelerinde bu konuda yer alan iki madde de oldukça önemlidir. Bunlara göre, Güzel Sanatlar şubesinin en başta gelen ödevlerinden biri “bütün halkın ulusal marşları ve şarkıları öğrenmesine yardım etmek ve bunların ulusal gösteri günleriyle Halkevleri kamusal müsamerelerinde beraberce bir ağızdan söylenmelerini sağlamaya çalışmak”tır. Diğerisi ise folklor derlemeciliğini teşvik eder nitelikte bir işleve dairdir “Şube hal arasında hele köylerde oymaklarda söylenen halk türkülerinin notaları ve sözleriyle ulusal oyunları kapsar.”⁵²

Halkevleri temsil kolları yönetmeliğinde oyun dağarcığını ilgilendiren iki belirgin görüş yer almıştı. Birincisi, köylünün, kasabalının, kentlinin tiyatro gereksinimini karşılamak, ikincisi ise; ülke ve toplum için yararlı öğretilerde bulunmaktı. Birinci görüşte yer alan düşünce, her çağdaş toplumun uyguladığı bir sanat kuralı idi. Seyircinin, ekonomik, toplumsal ve ruhsal yapısı kendi gereksinimi olan sanatı tiyatroyu belirleyecekti. İkinci görüşün temel dayanağı ise Kemalizm'dir. Dokuz umde, altı ok başlıkları altında genel anlamda çağdaşlaşmak ilkesiyle bütünleşmiştir. CHP'nin daha ayrıntılı görüşünü açılan yarışma metinlerinde görülebilir. Halkevlerinde oynanması amaçlanan oyunların içeriğini ilgilendiren özellikleri birkaç maddede toplanıyor:

- 1- Yeni Türk Toplumunun çağdaş yaşamını bütünlemeli,
- 2- Ulusal duyguları doyurmalı,
- 3- Devrim ilkeleri ışığında ulusal sorunları işlemeli,

⁵² a.g.e., s. 11

4- Devrimin dünya görüşüne uygun halk yaşamı, değişimler, ilerlemeler konu edilmeli,

5- Her sınıfa seslenebilen, yetiştirici türden oyunlar olmalı.

C.H.P.'nin bu ayrıntılı görüşü de gerçekte tümüyle Kemalizm'in, Atatürk ilkelerinin kapsamına giriyordu.⁵³

Bu sanatsal faaliyetlere yönelik şubelerin yanında Spor Şubesine de Batılı formları yerleştirme bağlamında önemli roller biçilmişti. Bunların arasında halka spor bayramları ve konferansları tertip etmek ve yurdun değişik yerlerine geziler düzenlemek vardı.⁵⁴

Bu doğrultuda Halkevleri iki önemli misyonla faaliyete geçtiler. Bunlardan ilki Türk Ocakları ve Köycüler Cemiyeti gibi kökleri Jön Türk Devrimine kadar uzanan bir sosyal reform misyonuydu. Diğeri ise yani devletin Batılılaşma projesini pratiğe geçirecek sanatsal ve kültürel faaliyetleri başlatmak ve yürütmektir. Bu ikinci misyonun kendi içindeki en önemli ikilemi Batılı kültür formlarını tanıtmak ve yaygınlaştırma çabalarını, bir Millî kültür repertuarı oluşturmak için yerel derlemelere olan bağımlılıkla uzlaştırma zorunluluğuydu.⁵⁵

Sıkça tekrarlanan bir diğer tema ise Anadolu'ya "medeniyet" taşınması ve buna bağlı olarak da "halk terbiyesi" ve "köylü eğitimi" idi. Kökleri Tanzimat'a dayanan bu aydınlanmacı yaklaşım esasen Türk Ocakları'ndan beri uygulanmasına çalışılmış bir projeydi. Türk Ocakları, yabancı dil, daktilo, ticaret ve muhasebe alanlarında eğitim kursları açmış, Köycüler Cemiyeti'nin de köylerde sağlık hizmetini arttırmaya yönelik çalışmaları olmuştu. Bu bakımdan, Halkevlerinin Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi ile Köycülük Şubelerinin yetişkin eğitiminde üstlendikleri rol esasında daha önceden oluşmuş bir altyapıyla belirlenmişti. Yine de önemli bir farklılık, bu şubelerin, yeniden yapılanan Millî eğitim sistemiyle genç nesillere iletilen Cumhuriyet

⁵³ Nurhan KARADAĞ, "Halkevleri Oyun Dağarcığı 1932-1951", Erdem, C.4, s. 12, Eylül, 1988, s., 12.

⁵⁴ ÖZTÜRKMEN, a.g.e., s., 78-83.

⁵⁵ a.g.e., s.,70-71.

reformlarını, gençliklerini Osmanlı düzeninde geçirmiş yetişkin kesime iletilecek bir alan açmalarıydı. Kurslar ve köycülük projelerinin hedefi reformlara adapte olmayı bekleyen ve bu konuda hala bir potansiyel vaadededen yetişkin kesimdi.

Halkevi faaliyetlerinin yeni vatandaşlık bilincini yetişkinlere aşılama da önemli bir araç olduğu ve bu konuda özellikle öğretmenlere ve “yetişmiş” veya “okumuş” şahıslara büyük görevler düştüğü CHP’nin önde gelen bürokratları tarafından da defalarca vurgulanıyordu. Bu vurgu bazen neredeyse baskıcı bir üslup taşıyor, hatta Ordu valisinin Halkevlerine kayıt yaptırmayan memurların listesini istetmesi gibi durumlarla karşılaşıldığı oluyordu.⁵⁶

Esasında, Halkevlerindeki bu seferberlik yalnızca “yetişkin nüfusu eğitme” meselesiyle değil, “köycülük” idealiyle de ilişkiliydi. Türk Ocakları ve Köycüler Cemiyeti gibi kökleri son dönem Osmanlı kurumlarına dek uzanan bu köycülük ideali, köylülerin ziraat, sağlık, okuma-yazma gibi alanlarda köylülere “modern” bilgilerin aktarılmasını öngören bir projeydi. Burada, köylülük bir kavram olarak yüceltilse de, varolan “köylü bilgisine” pek de güven duyulmuyor ve köylülerin türlü reformlarla bir değişim ve gelişim yaşamaları öngörülüyordu. Halkevleri yöneticilerinin söyleminde sık sık vurgulanan bir nokta yeni ülkenin sınırları içinde halkın büyük çoğunluğunun köylü olması ve bunun genel nüfusa oranıydı. Buna göre, köylüye yapılacak yatırım, bir anlamda, ülke gelişimine doğrudan etkisi olacak bir yatırımdı. Ülke üretiminde ziraatin önemi ve bu üretim içinde köylünün merkezi konumu da köycülük idealinin yalnızca romantik bir “iyi vatandaş yetiştirme” projesinden ibaret olmadığını ve ekonomik olarak da belli bir rasyoneli olduğunu gösteriyordu. Mustafa Kemal’in 1 mart 1922’de Millet Meclisi’nde yaptığı konuşmadaki “Bu milletin gerçek efendisi kimdir? Sorusunu

⁵⁶ Kemal KARPAT, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Ekonomik Kültürel Temeller*, İst. Mat. İst. 1967, s.65.

dinleyenlerin “Köylüler” şeklinde cevap vermiş olması ve konuşmanın devamı bu konunun romantik boyutunu ısrarla dışa vuran bir retoriğe sahiptir.⁵⁷

Türk Ocaklarının kapatılmasının ardından Cumhuriyet reformlarının hayata geçirilmesi ve kültürün Millîleştirilmesi sürecinde Türk Ocaklarının yetersiz kalması, daha iyi denetlenebilir yeni bir kurumsal yapının bu rolü üstlenmesini gerekli kılmıştı. Ayrıca, çok partili sisteme geçişin daha ilk denemesindeki başarısızlık Cumhuriyetin henüz kendi kurumlarını tam olarak oturtamadığına ve kendi yapısını konsolide edemediğine de işaret ediyordu. Kemal Karpat’ın deyişiyle, “Cumhuriyet’in 1930 sonrası politikası büyük ölçüde Serbest Fırka deneyiminden çıkarılan dersle belirlendi: buna göre, daha derin sosyal ve ekonomik önlemlerle desteklenmeyen siyasal bir reformun yaşama şansı yoktu.”⁵⁸ Bu yüzden Halkevleri, Cumhuriyet anlayışının topluma maledilmesi gibi zor ve zaman alıcı bir görevi yüklenmiş bulunuyordu.

5 - Mimarlık

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı mimarisi sessiz bir arayış içindedir. Barok, Ampir gibi sadece şekilde kalan uygulamalar yerini eklektik birtakım araştırmalara bırakmıştır. Fakat yıllarca, teferruat dışında bir gelenek çizgisini devam ettiren bu sanat kolu, daha önceden esaslarını sağlam koyduğu için etkisini yüzyılın sonuna kadar devam ettirmiştir. Kültür alış-verişini nispeten az olduğu taşra şehir ve kasabalarında bu mimari gelenek, neredeyse hiç değişime uğramadan ve bozulmadan sürmüştür.⁵⁹

Yine bu yüzyılın sonlarında Türkiye’de yayılan Millîyetçilik akımı, 1908’de 2. Meşrutiyetin ilanından sonra güçlenerek mimariyi de etkiledi.

Cumhuriyet söylemlerinin hayata yeni yeni girdiği o dönemlerde yapı çalışmalarıyla birlikte mimarlığımız da yeni bir arayışın içine girmiştir. Mimarlık eğitimi yapan tek okul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi idi. Ve

⁵⁷ ÖZTÜRKMEN, a.g.e., s. 94-96.

⁵⁸ a.g.e., s.71.

⁵⁹ Kamil UĞURLU, “Atatürk, Cumhuriyet Ve Mimarimiz”, C:11, S:33, **ERDEM**, 1985, s.999.

orada da iki mimari tarz öğretiliyordu. Osmanlı Mimarisi ve Rönesans Mimarisi. Mimar Vedat Bey, Osmanlı tarzı mimariyi öğretiyordu. Mongeri ise Rönesans mimarisini. Daha sonra Mongeri de Osmanlı mimarisi hocası olunca, sanki yeni bir tarz öğreti de devreye girmiş oldu. Osmanlı-Rönesans karışımı sofistike bir mimari. Buna daha sonra “Osmanlı-Rönesans’ı” diyenler de oldu. Mimar Kemalettin ve Vedat Beyler “Klasik Türk Tarzı”nda ısrar ettiler.⁶⁰ Bu suretle, “Birinci Ulusal Mimarlık” veya “İkinci Neo-Ottoman” dönemi başlamıştır.⁶¹ Mimarlık, Millî bilinci yaşatmaya yardımcı bir vasıta sayıldı. Osmanlı Mimarisi’nin klasik değerlerini yaşatma isteği eskiye özlem haline geldi. Bu akımda baş rolü oynayanlar, ikisi de Avrupa’da yetişmiş Vedat ve Kemalettin Beylerdi. Osmanlı Mimarisindeki kargaşalığı gidermek, yabancı etkileri ayıklamak istediler; Osmanlı mimarlığından, özellikle cami, türbe ve kervansaraylardan esinlenerek. Türk Tarihi’ne dönük bir derlemecilik şeklinde uyguladılar.⁶²

Mimaride 20. Yüzyıla geçiş farklı cereyan etmiştir: 1875’ten itibaren sivil mühendislik öğrenimi de veren askerî mühendislik okulunda (Mühendishane-i Berri-i Hümayun) bağımsız bir mimarlık eğitimi yapılamamaktaydı. Bu, ancak Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar Akademisi)’nin kurulmasıyla gerçekleşmişti. Bu sıralarda Batı’da modern çağın değiştirdiği toplumun yeni ihtiyaçlarını, ilerleyen yeni teknolojinin, yeni yöntemlerin imkanları ile karşılayan; gelenek biçimlerini eleyerek rasyonel, fonksiyonel yeni biçimler ortaya koyan bir modern mimari hareketi gelişmekteydi. Bu akımlar Osmanlı ülkesine ulaşamadı. Gerçi Avrupa’da da 19. Yüzyılın son çeyreğindeki mimari ortam modern yapı gelişmelerine tümüyle uymuş değildi. Hala tarihi görkemli üslupların bazı özelliklerini seçip, az çok değişik uyarlamalarla yeni binalarda kullanmak modası, yani eklektik tutum yaygındı. Ancak, bu davranış Avrupa’da kendi geçmişine el atıp, onu devri ile bağdaştırma hevesinde olduğundan, ileri ve çağdaş olmamakla birlikte, hiç değilse yabancılaşmaya da yol açmıyordu. Buna karşılık Türkiye’de

⁶⁰ a.g.m., s.1000.

⁶¹ a.g.y.

⁶² a.g.y.

batılılaşma olayının kendisi bir yabancılaşma olduğu halde, bir de Avrupalıların kendi geçmişlerine dönük eklektisizmi (seçmecilik) ülkemize getirmesi, bugün bazılarımıza belki şirin görünen, fakat aslında dejenere bir yapılanmaya sebep oluyordu. Gittikçe çoğalan Avrupalı mimarların bu etkileri, Batı'nın geride bıraktığı eklektik (seçmeci-derlemeci) tutumu Türkiye'de giderek hakim kıldı. Özellikle İstanbul geleneksel değerlerinden gittikçe uzaklaştı. Yalnız ev mimarisi, İstanbul dışında daha çok olmak üzere, daha uzun süre geleneksel özelliklerini korudu. Bu arada, 19. Yüzyıl sonlarında Vallaury, Jahmund ve Akdemide mimarlık hocası olan İtalyan Giulio Mongheri gibi yabancıların, eski stillerden elemanlar aktarırken tarihi Türk Mimarisinden de bazı motifleri de eserlerine uyguladığı dikkati çekiyordu.⁶³

Atatürk, mimarlığın modern devleti yüceltme amacı doğrultusunda yararlı bir araç olacağını ve de bunun modern bir şehir olan yeni başkent Ankara'nın başarılı kuruluşunda bir simge olarak kullanılmasını istedi. Bunu başarmak için iki yabancı mimarın yardımlarından yararlandı.

1923 yılının 13 Ekiminde Ankara, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olunca yapı çalışmalarının, yani mimarlık uygulamalarının da merkezi durumuna geldi. Falih Rıfkı Atay'ın "Çankaya'da anlattığı gibi 40.000 nüfuslu bir kasaba görünümünde olan o zamanların Ankara'sında soğuk kış günleri Yenişehir'de kurtlar inerti.

Yeni ve çok genç bir Cumhuriyet vardı ve ona yeni bir başkent yapılacaktı. Bütün dünyaya örnek olacak şekilde canlı, modern ve akılcı bir şehrin düşünüyü gören ve heyecanını yaşayan birinci kişi şüphesiz Atatürk'tü.

Başkent olduktan sonra Ankara, yeni yönetimi ve yabancı diplomatik misyonu kendinde toplamaya başladı. Nüfusu doğal olarak hızla artmaya başladı. Tuğrul Akçura'ya göre 1935'te Ankara'nın nüfusu 122.700 oldu. Artan nüfus beraberinde yeni meseleler de getirdi. Bu meselelerin arasında yeni ve modern bir kent kurulması da vardı. Böylece Atatürk'ün önderliğinde yeni kurulan devletin imajında mimaride de yansıtacak alternatifler üzerine

⁶³ a.g.m., s.1001.

gidildi. Cumhuriyetten hemen üç yıl sonra Vedat ve Kemalettin Beylere itirazlar başlamıştı. Ankara Palas Oteli Vedat Beyin gözden düşmesine sebep oldu. Mongeri yarı Osmanlı yarı yabancı “Gazi Köşkü” projesini onaylatamadı. Yeni arayışlar başladı. Holzmeister, Oerley ve Egli’nin bizim mimarlık hayatımıza girişi bu esnadadır. Böylece “Osmanlı Rönesansı” denen tarz terkedilmiş oluyordu. Savaştan sonra Avrupa’da yeni bir tarz kübik mimari yayılmaya başladı. Avusturya’da bu işi Olbrich, Hoffman ve Loos ekolleri yürütüyordu ve bunlara “Viyana Dekor Ekolü” deniliyordu. Ankara tercihini başta Holzmeister olmak üzere bu son grubun üzerine yaptı. Helmut Jansen Ankara şehrinin planını tasarladı; Clemens Holzmeister ise Ankara’nın devlet binalarını ve bakanlıklarını tasarlamaktan sorumluydu. İki mimar da çalışmalarında pürist konstrüktivizmi vurguladılar. Bu mimarların seçiminde pek bir isabet olduğundan bahsedilemez. Çünkü Viyana Grubu, o zamanki mimarimize oranla belki daha çağdaş, daha moderndi ama çağın mimarisini yansıtacak bir ekol değildi. Hele Osmanlı tarzına benzer hiçbir ögesi yoktu. Yapı tekniği farklıydı. Plan kompozisyonları farklıydı. Planlar ve cepheler, son derece sade olarak ele alınıyor, hiçbir süsleme elemanına yer verilmiyor, hatlar düz ve dekorsuz uzatılıyordu. Bu anlayışın sonucu olarak çatı, kiremit ve saçaklar da ortadan kalktı. Çatısız (veya ters çatı) modernliğin göstergesi oldu. Yerel malzeme kullanmak isteğiyle Ankara’nın koyu renkli mor taşı cephelerde sık sık yer aldı. Almanların sıvası burada yeniden keşfedildi. Caddeleri, sokakları boz, kurşuni, taraklı ve mucarta sıvalı binalar doldurmaya başladı. Pencereilerin sayısı, sırası, şekli, oranı değiştirildi. Bazen mizaha kaçan aşırılıklar yaşandı. Almanca’da “bu nedir? Anlamına gelen “Vas ist das?” sözü bizde alttan veya üstten açılan pencerenin adı oldu. Eski Fransız ve Cermen tipi geçmeler, bindirmeler ve oranlar mimariye egemen kılındı. Ve bu tarz neredeyse “resmi üslup” olarak geçti. Ankara’nın başı çektiği bu akım giderek taşrada da kendini göstermeye başladı. Eski, köklü ve renkli bir mimari mirasa sahip olan İstanbul, eşyanın tabiatı gereği, bu akıma bir süre direnen tek önemli merkez oldu. İstanbullu ustalar bir süre daha eski alışkanlıklarına devam ettiler.

Bu arada Akademide uzunca bir zamandır devam eden “Millî Mimari Seminerleri” meyve vermeye başlamış olmalı ki, Laman mimarisinin Ankara’ya ikinci hamlesi etkili olmadı. Yeni ve “Millî” bir mimarinin ilk ışıkları kendini göstermeye başladı. Türk mimarisi denilince hemen herkesin ilk aklına gelen kubbe ve kemer elemanları bir yana bırakılarak, gerçek Türk mimarisinin ne olduğu hissedilmeye başlandı. Modern mimariye paralel çizgiler taşıyan Türk Evi’nin masaya yatırılması ve bu plan tipinin modern ustalar tarafından benzer uygulamalarının yapılması, devrin genç mimarlarını umutlandırdı. “İkinci Ulusal Mimarlık” döneminin başlaması böyle olmuştur.⁶⁴

1927 yılına kadar üç yetenekli mimar tarafından eklektik ve türevsel bir tarz devam ettirildi: Vedat Tek (1873-1942), Kemalettin Bey (1869-1927) ve Arif Hikmet Koyunoğlu (1889-). Bu dönemin mimarları çoğunlukla cephe dekoratörlüğü yapıyorlardı. Osmanlı dinsel mimarisinden kornişler, kemerler, işlevsiz kubbeler, kolonlar, istalaktitler (sarkıtlar), Osmanlı renkli cam ve sırlı renkli çiniler gibi özellikleri yapıtlarına aktardılar. Pencere çerçevelerinde süslemelere çok önem verdiler. Bu mimarların binaların çoğu Ankara, İstanbul, İzmir ve Konya’da bulunur. Ancak bu tarz daha evrensel eğilimlerin çıkmasıyla terk edildi.

Birinci ve ikinci ulusal mimarlık dönemleri arasındaki geçiş dönemi olan 1930’lu yıllarda, yabancı mimarlara karşı güçlü bir tepki vardı. Sedat Hakkı Eldem’in çalışmaları, dinsel bir mimarlık yerine, dinsel olmayan Osmanlı öğelerinin araştırılması gerektiğini vurguluyordu. Özellikle yabancı mimar Bruno Taut’un çalışmalarında görüldüğü gibi, işlevsel ve sosyal gereksinimlere uyum sağlayan yapılar geliştirilmesine karşı çok ilgi vardı. Bekir İhsan Ünal ve Seyfi Arkan gibi uygulamacıların öncülüğünde, mimarlık uluslar arası bir akımın parçası olarak kendi kimliğini buldu.

Diğer sanatlar gibi mimarlık sanatının da Batı’dan doğrudan doğruya etkilenmeden çağdaş bir Türk kültürü arayışı içinde olduğu görülür. Tanzimat’tan beri, batılılaşma modernleşme anlamına gelmektedir. O zaman modernleşme Batılılaşma mı demektir? Bugün Doğu ile Batı aynı temel

⁶⁴ a.g.m., s.1000-1003.

amaçları paylaşmaktadır: Kendi sanatsal gelişimlerini zenginleştirmek için birbirlerini tanımak. İstanbul Resim Heykel Müzesi'nin kataloglarında şöyle bir not vardır:

Bu nedenle, çok sayıda genç Türk sanatçının kendilerini tutkuyla soyut sanata adadıklarını görmek şaşırtıcı değildir. Diğer yandan onlar da Matisse'den Klee, Kandinsky ve Mathieu'ya kadar birçok Avrupalı ressamın doğu İslam Sanatından etkilendiklerini hayretle karşılarlar.

Geleneksel Türk Sanatları'nın, bu nedenle, aktif, etkileyici ve modern düzenin bir parçası olma şansının olduğu görülür. Geleneksellik anlayışı, çağdaşlık ile bir arada varlığını sürdürebilir ve geleneksellik biçimlerin korunmasıyla kendisini ifade edebilir.⁶⁵

6 - Sosyo-Kültürel Alanlardaki Diğer Gelişmeler

a - Güzel Sanatlar Alanındaki Gelişmeler

Toplum ile sanat arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Hatta toplumun kendine özgü niteliklerini sanatından çıkarma olanağı bulunmaktadır.⁶⁶ Çağlar boyunca tarihçiler, ulusları incelerken siyasî ve ekonomik yapılarıyla birlikte sanat düzeylerini de ele almışlardır. Birlikte yaşanan geçmişte, aynı güzel hisleri paylaşmanın, insanları birleştiren önemli bir etken olduğu görülmüştür.

Sanat ve daha somut biçimi ile güzel sanatlar, "uygar olmanın işareti olup, düşünce hayatının can damarı ve kültürlü insan yetiştirmede önemli eğitim araçlarından biridir."⁶⁷ "Bu nedenle güzel sanatlar alanında yapılacak atılımların, kültürel kalkınmanın ve çağdaşlaşmanın bir parçası olacağını düşünen Atatürk, güzel sanatlardaki başarıyı İnkılâpların başarısı ile eş tutmuştur.⁶⁸ Cumhuriyet hükümetlerinin kültür yapısı içinde özen gösterdikleri başlıca bir konu da başta müzik olmak üzere sahne sanatlarının

⁶⁵ AND, a.g.e., s.295-297.

⁶⁶ TURAN, a.g.e., s. 233.

⁶⁷ ATATÜRKÇÜLÜK, C.3, s.147.

⁶⁸ YAMANER, a.g.e., s.236.

modernleştirilmesi, Batı zevkinin benimsenmesidir. Bu anlayışı başarılı kılmanın yolu ise önce eğitim ve yeterli insan gücünün yetiştirilmesidir.

b - Müzik, Resim ve Heykel Alanındaki Gelişmeler

Atatürk'ün güzel sanatlarda, müzik konularındaki görüşlerini kavrayabilmek için, onun sadece bu konudaki direktiflerini, atılımlarını değil, Türkiye'nin doğması kalkınması ve çağdaş uygar dünyada şerefli yerini alması için hayatı boyunca söylediklerini ve yaptıklarını bir bütün olarak yorumlamak gerekir. Ancak bu yöntemle ulusal müzik devrimi hakkında sahip olduğu felsefesine dayalı değişimlerin gerçek anlamı aydınlığa kavuşmuş olur.⁶⁹

Atatürk bir yandan bir devlet kurarken, öbür yandan müzik envanter devrimini başlatmak için sekiz yıl süreli bir hazırlık dönemi yaşamıştır.

Bütünüyle bir kültür devrimi içinde ulusal müziğimizin oluşturulması yollarını aramıştır:

Nasıl bir arayış içine girmiştir?

1 - Enteresan bulduğu satırların altlarını çizerek, yerli ve yabancı kaynakları incelemiştir. Ziya Gökalp'ın eserlerini devamlı surette okumuş ve etkilenmiştir.

2 - Yurt dışında müzik eğitimlerini tamamlayarak dönen gençlerle tanışmış ve bunlara akşam yemeklerinde yer vermiştir. Akşam yemeklerini, zaman zaman bir müzik akademisine dönüştürdü. Batıdan getirilen müzik kültürünün neler olduğunu ayrıntılarına kadar öğrenmek isterdi.

3 - Yerli ve yabancı kişilerle görüşmeye, tartışmaya, danışmaya önem verirdi.⁷⁰

⁶⁹ Yavuz ŞEN, "Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Müziği", **Erdem**, C.11, S.32, s. 631.

⁷⁰ A. Naci ÖNÖZ, "Cumhuriyet Döneminde Müzik Yönüyle Atatürk", **1. Ulusal Müzik Bilimleri Sempozyumu Bildirileri**, 7-9 Mayıs 1984, İzmir, s.205-206.

Atatürk, güzel sanatlar ve özellikle uluslararası nitelikteki çağdaş bilim ve tekniği değerlendirerek meydana getirilmesi zorunlu olan, çok sesli Türk sanat müziği hakkında temel prensibi, Türkiye Büyük Millet Meclisini 1934 yılındaki açış nutuklarında, gereği gibi ortaya koymuş ve O'nun bu yorumu şu sözlerle tarihteki yerini almıştır:

“Arkadaşlar, güzel sanatların hepsinde ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilir. Bu yapılmaktadır. Ancak bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikisinde değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Bugün dinletmeye yeltenilen musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır; bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan, yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu düzeyde Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir.” Yine diğer bir söylevinde:

“Güzel sanatların hepsinde ulus gençliğinin ne türlü ilerlemesini istediğinizi biliyorum. Bu yapılmaktadır. Ancak bunda da en ileri götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Musiki hayatın neşesi, ruhu, sevinci ve herşeyidir. Yalnız musikinin türü gözönüne alınmaya değer niteliktedir. Hayat musikidir. Bizim gerçek musikimiz, Anadolu halkından işitilebilir. Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan, yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce genel son musiki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu düzeyde Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir. Bu bir İnkılâp hareketidir.”

Yukarıdan da anlaşılabileceği gibi, musikiyi hayatın neşesi, ruhu, sevinci ve herşeyi olarak niteleyen Atatürk, musikimizdeki monodik-modal akışın yerini, ancak çok sesli tekniğin oluşturacağı anlatım kontrastlarıyla dolup taşan bir müziğin almasını zorunlu görmektedir; ve hayatın kendisi, yani müzikleşmesi demek olan akılsal ve ruhsal gel-gitlerin ortak bileşimiyle oluşması gereken çok-sesli ulusal Türk sanat müziğinin özlemine çekmektedir. Atatürk'ün, çok sesliliğe ulaşma yolunda biran önce elde

edilmesini zorunlu gördüğü böylesine bir yenilenme özellikle senfoni, konçerto, oda müziği, her çeşit koro ve opera türünden büyük form ve çaptaki eserlere, zengin ve çok yönlü bir güç kazandırmakta, anlatıma egemen olan gölge ışık kontrastlarındaki simgesel espri ise, çok-sesli dokunun alabildiğine etkin ve renkli bir yorum gücü elde edebilmesinde de ileri derecede başarılı olmaktadır.⁷¹

Türk musikisi tarih içinde belirli değişim safhaları geçirmiştir. Türk musikisindeki Reform devri dönemi ise, Hüseyin Sadettin Arel (1880-1955) ile başlar ve devam eder.⁷² 20. yüzyılın ilk yarısından Hüseyin Sadettin Arel ile başlayan ve zamanımızda devam etmekte olan reform döneminin başlıca karakteristiği, Türk toplumunun bütün kesimleri, müesseseleri, sanat ve kültür değerleriyle Batıya yönelmesinin ve topyekun bir Batılılaşma sürecine gidilmesinin bir sonucu olarak Türk Musikisi üzerinde yapılan değerlendirme hatalarının düzeltilmesi, Türk Musikisinde Batılılaşmanın ve çağdaşlaşmanın hedef alınmasıdır.⁷³

Musikide “batılılaşma”, Selçuklulardan Osmanlı'lara intikal eden, Devlet Teşkilatı hakimiyet sembolü olarak önemli yer işgal eden ve bir askerî okulu olan Mehterhane'nin, II. Mahmut'un saltanat döneminde (1808-1839), 16.6.1826'da Vak'a-yi Hayriyye denilen ıslahat hareketi sırasında yeniçerilik ve diğer Kapıkulu Ocaklarıyla birlikte ıslahat hareketi sırasında yeniçerilik ve diğer Kapıkulu Ocaklarıyla birlikte kaldırılıp yerine batı ülkelerindeki bandolar örnek alınarak “Mızıka-yı Humayun'un kurulmasıyla devlet teşkilatına girmiş giderek devlet yönetiminde etkinliğini arttırmıştır. Bünyelerinde Türk Musikisine yer veren resmi kuruluşlar olarak 1913-1914 yıllarında İstanbul Belediyesi tarafından kurulan ve tiyatro, Türk Musikisi, Batı Musikisi bölümlerini ihtiva eden Darülbedayi'nin I. Dünya Harbinin olumsuz şartları içinde beklenen gelişmeyi gösteremeyerek 1916'da musiki bölümlerini kapatması, 1917 de yine İstanbul'da Batı Musikisi ve Türk Musikisi

⁷¹ Cevad Memduh ALTAR, “Atatürk'ün Müzik Reformları”, **Erdem**, C:1, S. 2, Mayıs 1985, s.264,267.

⁷² Ercüment BERKER, “Türk Musikisinde Dönemler”, **Erdem**, C:1, S: 1, Ocak 1985, s.147.

⁷³ a.g.m., s.161.

bölümlerini kapsayan ilk musiki okulu olarak kurulan Darülelhan'da Türk Musikisi bölümünün 1926'da kapatılması 1927'de Türk Musikisinin resmi öğretimine Maarif Vekaleti tarafından son verilmesi ve nihayet 1936-1940'da kurulan ilk Devlet Konservatuarında Türk Musikisine yer verilmemesi üzerine ulusal kültürün soylu ve güçlü değeri olan Türk Musikisi üretimsiz, denetimsiz ve disiplinsiz kalmış, bu durum çağdaş musikisine ulaşmak için el ve gönül birliği içinde çalışmaları gereken Batı Musikisi ve Türk Musikisi kesimleri arasında anlamsız, yararsız ve tutarsız zıtlara yol açmış, Türk Musikisinde seviye kaybı ve yozlaşma tehlikesini gündeme getirmiştir.⁷⁴

30'lu yıllarda kültür işleri için "yeni modern esaslara göre teşkilatlanma" devam ederken Ulusal musiki işlerinin modern teknik içinde yükseltilmeye çalışıldığı görülmektedir. 1934 yılı Atatürk'ün aynı ünlü meclis konuşmasının ve aynı zamanda "musiki ve Temsil Akademisi" kanununun çıktığı yıldır. Resmi çevreler artık musiki ve sahne sanatları alanında atılım yapmaya kararlıdır. Sonunda 6 Mayıs 1936'da konservatuar kurulmuştur.

Atatürk İnkılâplarının amacı Türk toplumunu musiki dahil her konuda çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmaktır. Uygarlık ise; insan zekası ve kabiliyetinin ortaya koyduğu eserlerin toplamından ibarettir. Dünya uygarlık düzeyine ulaşmak aynı düzeyde eserler oluşturmak, ortaya koymak ve tüm dünyaya kabul ettirmekle mümkündür.

Atatürk, "En zor devrim müzik devrimidir. Bir milletin yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir" derken bu gülüğe ve bu konunun önemine işaret etmiştir. Bütün ulusun ruhen yetiştirilmesi demek olan bu konunun güçlüğü bugün bir kere daha anlaşılmış bulunmaktadır.⁷⁵

c - Devlet Resim ve Heykel Sergileri

Devletin, sanat alanındaki destekleyici, sürekli ve düzenli ikinci atılımı ise 1939 yılından beri süregelen "Devlet Resim ve Heykel Sergi"leridir.

⁷⁴ a.g.m., s.162.

⁷⁵ Filiz KAMACIOĞLU, "Atatürk Devrimleri ve Müzik Eğitimi" I. Ulusal Müzik Bil. Sempozyumu Bildirileri, 7-9 Mayıs 1984, İzmir, s.185-186.

Bu sergi, ülkemizde sanat alanında yapılan reform hareketlerinin sonucu olarak doğmuş gibidir. Nitekim G.S. Akademisi reformu yapıldıktan hemen iki yıl sonra, adeta bu reformun ürünlerini sergilemek amacıyla, Millî Eğitim Bakanlığı “Devlet” Sergisi sistemini kurar.

Başlıca özellikleri şunlardır: Bakanlık, her yıl bir tek defa, devlet sergisini düzenler. Bu sergiye Türk ressam ve heykeltçilerinin katılması için gereken tedbirleri alır. Ankara’da açılır ve 1 ay sürer. Yağlıboya, fresk, suluboya, pastel, karakalem, gravür tekniğiyle yapılmış eserler ile, mermer, tunç ve emsali sert maddelerle yapılmış heykel ve kabartmalar kabul edilir. Her millete mensup sanatçılar katılabilir. Ancak yalnız Türk sanatçılar ödüllendirilebilir. Kopya ve daha önce sergilenmiş eserler kabul edilmez. Katılacak eserler bir jüri tarafından değerlendirilir. Sergide 1., 2., 3., ödülleri para olarak verilir. Ayrıca, jüri tarafından bazı eserler devletin satın alınması için tavsiye edilir.

Devlet Resim ve Heykel sergileri, uzun yıllar resim-heykel sanatlarının ülkedeki en önemli faaliyeti olarak hiç aksamadan sürmüş bir sanat organizasyonudur. Sanatçıların teşviki bakımından yakın zamanlara kadar da en büyük kaynaktı. Devletin çeşitli kuruluşlarının, bankaların bugün ellerinde bulunan koleksiyonlar, genellikle Devlet sergilerinde oluşan satın alınan eserlerden oluşur. Son yıllarda büyük şehirlerde oluşan resim merakı ve özel galericiliğin gelişmesine kadar, Devlet Sergileri önemlerini devam ettirmiştir.

1936 reformundan sonra Cumhuriyetin ikinci kuşak sanatçıları devrin Avrupa’daki akımlarından aldıkları esinlerle, İstanbul ve Ankara’da odaklaşan sanat yaşamında bir önceki kuşaktan daha etkili oldular. Değişik akımları yansıtan daha çok sayıda ressam ve artık heykeltıraşlar çağdaş Batılı sanat üretimini arttırdılar ve kökleştirdiler. Ressamlardan Z. Kocamemi, Turgut Zaim, Cemal Tollu, B. R. Eyuboğlu, N. Berk, Cevat Dereli, Mahmut Cuda, Eşref Üren, Ali Çelebi, Sabri Berkel, Halil Dikmen; heykeltıraşlardan Hadi Bara, Zühtü Müridoğlu, Nusret Suman, Hüseyin Anka, bu kuşağın temsilciliğine örnek verilebilirler.

Genç Cumhuriyetin plastik sanatlardaki bir diğer canlandırma organizasyonu da, devrin tek siyasal örgütü olan CHP'nin 1939'dan itibaren düzenlediği "Yurt Gezileri" sergileridir. Bu organizasyon ile, devrin sanatçıları, giderleri CHP tarafından karşılanarak yurt gezilerine gönderilmişler ve gittikleri yörelerden esinlenerek yaptıkları eserler Parti ve Halkevleri tarafından satın alınmıştır. Bu programın, resim sanatını teşvik ederken ona yeni olanaklar-duyarlıklar kazandırmak, yeni sanat zevkini yaygınlaştırmak, sanatçı ile halk ve coğrafya-çevre arasında iletişim kurmak gibi hedeflerden kaynaklandığını biliyoruz. Uygulama, sanatçılara yeni bir heyecan, sanat ortamına da hareket getirmiş, yeni tartışmalara ve boyutlara imkan vermiştir. Yine bu programın, sanat eserini sipariş yoluyla yaratma modelinin Cumhuriyetteki ilk geniş denemesi olma özelliğine de işaret etmek yerinde olur.⁸⁰

d - Tiyatro

Türk tiyatrosu; kırsal kesimlerin köy tiyatrosu ile kentlerdeki halk tiyatrosu olan, geleneksel Türk tiyatrosu ile Batılı Türk tiyatrosunu içerir. Kökenleri tarih öncesi bolluk törenleri ve Anadolu'da söylenen halk hikayelerine, masallarına ve doğanın samimiyet ve içtenlikle taklidine, dinsel törenlere dayanır. Türk tiyatrosunun en önemli özelliği açık biçim ve göstermesi tiyatro tenkitlerine ve otantik anlatıma dayanmasıdır.

19. yüzyılda kesin biçimini almış olan orta oyunu daha sonra Batı tiyatrosunun etkisi altında tuluat tiyatrosunun doğmasına yol açmıştır.

Batıda, tiyatro tarihlerinin kaydettiği ilk oyun, M.Ö. 534 yılında eski Atina'da oynanmıştır.⁷⁶ Batı tarzı ilk Türk oyunu Şair Evlenmesi ise, sarayın ısmarlaması üzerine 1859'da yazılmıştır.⁷⁷ Arada 2400 yıllık bir fark vardır. Türklerde tiyatro sanatını başlatan ilk etmenleri şöyle sıralanabilir:

1-Saray ve yüksek devlet görevlileri,

⁸⁰ KATOĞLU, a.g.e., s. 452-459

⁷⁶ Özdemir NUTKU, *Dünya Tiyatro Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1985, s.32.

⁷⁷ Metin AND, *Tanzimat ve İstipdat Döneminde Türk Tiyatrosu*, İş Bankası Yayını, Ankara, 1972, s.59.

2-Basın,

3-Yabancı elçilikler,

4-Yabancı tiyatro toplulukları,

5-Azınlıklar.⁷⁸

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosu, Batılı Türk tiyatrosunun üçüncü evresini oluşturur. Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosu 1960 öncesi ve sonrası olmak üzere iki evreye ayrılabilir. 1923-1940 Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte gelen yenileşme doğrultusunda, Halkevleri'nin tiyatro etkinliklerine başladığı, Halkevi yayınları ile oyun yazarlığının desteklendiği ve yeni bir kadronun oluşturulmaya çalışıldığı dönemdir. Kurtuluş Savaşı'nın Cumhuriyet'in üst yapı reformlarının, Türklük kavramı ile Anadolu-köy sevgisinin işlenmesi şeklinde üç eğitim değerlendirilir.⁷⁹

1930'lar Atatürk'ün sahne sanatları ile yakından ilgilendiği yıllardır. Oyun yazdırır, yazılan oyunları düzeltir, besteletir, izler. Bu arada bir devlet tiyatrosu kurulması düşüncesi de gittikçe olgunlaşmaktadır. Burada Muhsin Ertuğrul Bey'in tanıklığına bakacak olursak:

"Antoine'ın açtığı konservatuarın tiyatro bölümü, kısa bir zaman sonra bir okul gibi değil de bir tiyatro topluluğu gibi çalışmaya başladı. Yalnız temsiller veriyordu. Fakat arkadan gelecekleri yetiştirecek zengin bir hiciv yoktu. Aradan 16 yıl geçmişti, yeni sanatçı yetiştirmek için İstanbul'daki çabalarımız az meyve veriyordu. Biz de gün geçtikçe azalıyorduk. Nihayet mutlu bir gecede büyük Atatürk sordu:

Ne istersiniz benden?

O zamanlar biz, binbir yokluk içinde kıvranıyorduk. Atatürk'ten istenecek neler vardı neler. Fakat bence tiyatronun en önemli sorunu, gelecek kuşaklar davasıydı. Kendilerine:

-Bir tiyatro okulu açalım, onu istiyoruz.

⁷⁸ a.g.e., s. 29-69.

⁷⁹ Semra ŞEN, "Atatürk, Cumhuriyet Ve Tiyatro", Erdem, (1985), C.11, S.32,S.621.

Dedim ve aradan çok geçmeden tiyatro okulu, Devlet Konservatuvarı açıldı ve böylelikle Türk tiyatrosunun ikinci temel direği dikilmiş oldu.”⁸⁰

Ardından, 1934'deki kanunla kurulması öngörülmüş olan ve bir türlü öğretime başlayan “Temsil Akademisi”nin de artık konservatuvarın Tiyatro bölümü olarak gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Bu bölümün kurulması için de devrin anlayışı gereği, elbet dışardan uzman getirilecekti. Bu işi de yine Cevdet Dursunoğlu yürütmüş ve Hindemith'in yardımıyla,Almanya'dan Carl Ebert, tiyatro ve opera bölümleri için uzman olarak getirtilmiştir.

Carl Ebert, Almanya'da Frankfurt ve Berlin Tiyatro Okullarının kuruluşunda çalışmış, Berlin Şehir Operasının müdürlüğünü ve rejisörlüğünü yapmış bir sanat adamı idi. 1936 yılı Martında, sahne sanatları ve Filarmonik orkestra ile ilgili düzenlemelerde bakanlığı müşavirlik etmek üzere Türkiye'ye geldi. Onun ilk gelişi on günlük bir süreden ibarettir. Ebert, burada,C.Dursunoğlu, M.Ertuğrul ve C. Memduh Altar'ın yardımıyla, Türk tiyatrosu ve sorunlarını incelemeye başlar. Ebert, yıl sonunda bu defa daha uzun zaman için gelir ve üç aydan fazla kalır. 1937 yılı sahne sanatları alanında ve konservatuarlarda gelişme atılımlarının resmen desteklendiği günlerdir. Nitekim Ebert bu yıl üç defa ve dört ay süreyle gelerek Tiyatro bölümünün faaliyetlerini denetler ve düzenlemeye çalışır. Ebert, bundan sonraki yıllarda gitgide daha sık ve daha uzun sürelerle Türkiye'ye gelir ve tiyatro bölümünün faaliyetleri geliştikçe yetkileri arttırılır.

Konservatuvarın Tiyatro bölümünün ilk giriş imtihanlarında Ebert bulunmamış ve imtihanlar 1936 yılı Ekiminde Muhsin Ertuğrul, şan öğretmeni Lohman, Korepetitör Markovitiz yürütülmüştür ve 25 adaydan ancak beş kişi alınmıştır. Derslere 1 Kasım 1936'da başlandığı zaman Opera bölümünün birinci sınıfında, beş kız ve yedi erkek vardı ki bunların çoğu M. M. Mektebi'nden gelenlerdi. Tiyatro bölümünün birinci sınıfında ise, üç kız sekiz erkek öğrenci bulunmaktaydı.

⁸⁰ Muhsin ERTUĞRUL, *İnsan ve Tiyatro Üzerine Gördüklerim*, Yankı Yayınları, İstanbul, 1975, s.73.

Atatürk yapılan bu reformlarla, sanatçıların hem geçmiş Türk kültüründen, hem de eski Anadolu uygarlıklarından esinlenmeleri gerektiğini vurguluyordu. Ayrıca tüm sanatların halkın benimseyeceği bir şekle sokulmasında ısrarcıydı.

Tiyatronun, ulusal ve popüler kültüre ait toplumsal davranışları, ulusal tarih ve folklor gibi yönleri ortaya çıkarmakta başarılı bir araç olduğu görüldü. Atatürk, tiyatro sanatının devlet politikasını geliştirebileceğine gerçekten inandığı için tüm oyunların içeriklerini yakından izledi. Bazı oyunları yasakladı, bazı oyunların ise değişiklikler yapıldıktan sonra sahnede oynanmasına izin verdi. Cumhuriyetin ilk on yılında katı sansür uygulamaları, 19 yüzyılın önde gelen oyunu, Namık Kemal'in Vatan Yahut Silistre oyununun bile yasaklanmasına neden oldu. Atatürk bu oyunu beğenmesine karşın, oyunda yer alan "Yaşasın Osmanlılar" ve "Yaşasın Sultan" gibi sözlerden dolayı yasakladı. Bu oyun ancak bu satırların çıkarılması koşulu ile basılabildi ve sahnelenebildi. Diğer bir örnek, Rey kardeşlerin (Ekrem Reşit Rey ve Cemal Reşit Rey) "Üç Saat" isimli müzikal komedisi idi. Popüler tiyatrodaki farklı lehçeleri alaycı bir biçimde kullanarak bölgesel ve etnik mizah yapmak eski bir Türk geleneği idi. Bu müzikal Arapları ve İranlıları hedef alıyordu. Yetkililer Atatürk'ün İran ve Irak ile ilişkileri geliştirmeye çalıştığı bir dönemde, bu tür incitici bölümlerin oyundan çıkarılmasını emrettiler. Atatürk tiyatroyu Yunanistan ile ilişkileri geliştirmek amacıyla da kullandı. Yunan ve Türk oyuncu toplulukları birbirilerinin ülkelerine sık sık ziyarette bulundular; sahnelenen bu oyunlar vergiden muaf tutuldu. Böylece 1931 yılında, toplam yüz elli sanatçıdan oluşan beş Yunan ekibinin oyunları İstanbul'da iki ay süre ile sahnelendi.

Atatürk Yunanlıları ve Ermenileri de içine alan çeşitli etnik azınlıklara kendi dillerinde kitap, gazete, dergi yayımlamaları ve oyunlar sergilemeleri için tam özgürlük tanıdı. Örneğin, Ermeni toplumu 1946 yılından beri Kulis (Fransızca coulisse sözcüğünden alınma) adlı aylık bir Ermenice tiyatro dergisi yayımlandı ve bu dergi 1981 yılı Haziran ayına kadar 827 sayı basıldı.

Dünyanın en eski aralıksız olarak yayımlanan tiyatro dergilerinden biri olan Kulis aynı zamanda dünyanın tek Ermenice tiyatro dergisidir.⁸¹

1923-1960 yılları arasındaki tiyatro, hayatın birçok yönüne el atmasına rağmen, konularını yansıtırken daima eğitici, düzen teklif edici kısaca ölçülüdür. Bu tiyatro, daima yaşatılmak istenen bir toplum, oluşturulmak istenen bir insan düşünür. Bunun için de hayat yukarıdan bakan idealist bir görüşlere bazı ölçülere uyarak eser verir. Bireyden ziyade toplumun varlığının kabul edildiği bir toplumun tiyatrosunda, bireylerin sesi az duyulur. Birey toplumdaki yerinin ne olduğunu, insan olarak hak ve özgürlüklerinin neler olduğunu düşünmeye başlar; düşünmesinin getirdiği rahatsızlıklar belirir.

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosu, her alanda çağdaş atılımların yer aldığı, tiyatronun yaygınlık ve etkinlik kazandığı evredir. Darülbeydi, İstanbul Operet Heyeti, Şehir Opereti gibi topluluklarının gelişme gösterdiği, Afife Jale gibi ilk kez bir Türk kadın oyuncunun tiyatroya çıktığı evrelerin üzerinden çok zaman geçmiştir.

Cumhuriyet dönemi, özellikle kurtuluş yıllarında 1936'da Devlet Konservatuarı'nın, Devlet Tiyatrolarının olduğu kadar, İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatrosu'nun da kurulmasına, tiyatronun kurumlaştırılmasına da tanıklık eder. Budönemde Türk Tiyatrosu yaşamında eğitimde önemli bir yer almıştır. Bugün için Ankara, İstanbul ve çeşitli illerdeki konservatuarların yanı sıra, üniversitelerde de tiyatro eğitimi yapılmaktadır.⁸²

⁸¹ AND, a.g.e., s. 275-276.

⁸² Semra Şen, "Atatürk Cumhuriyet ve tiyatro", Erdem, C:11, S; 32, s.627-629.

SONUÇ:

Sosyal sistem, insanlar arası rol, statü, norm ve değerlere dayalı ilişkiler bütünüdür. İdeolojiler gibi, toplum dinamiğini dışlayan hazır paketler değildir. Yaşanan hayatın bir ürünüdür.¹ Atatürk dönemin de meydana gelen tüm değişimler bu perspektiften bakılırsa daha doğru bir değerlendirme yapılmış olur.

“Benim elime büyük yetki ve güç geçerse ben toplumsal hayatımda istenilen İnkılâbı bir anda “coup” ile uygulayacağımı zannederim. Zira bazıları gibi efkar-ı avamı, efkar-ı ulemayı yavaş yavaş benim tasavvur ve tefekkür etmeye alıştırmak suretiyle bu işi yapabileceğimi kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden ben bu kadar senelik tahsili ali gördükten hayat ve evkat ettikten sonra avam mertebesine ineyim. Onları kendi mertebeme çıkarırım. Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar.”² Bu sözler, Atatürk’ün toplumda hasıl olmasını istediği değişimlerin zorla değil ama kısa bir zaman içerisinde yapılmasını istemenin şiddetinden kaynaklanır. Kendisi, yüzyıllardır makus kaderini yaşayan ve hep ezilip hor görülen Türk Milletini, Türk insanını zorunlu gördüğü bu değişimlerle yeniden mazinin ihtişamlı günlerine –eskiyi taklit ile değil, yeninin uyarlanmasıyla- kavuşturmak istemiştir.

¹ TÜRKDOĞAN, a.g.e., s.11.

² TÜRKDOĞAN, a.g.e., s.72.

Mustafa Kemal'in eylemi iki aşamalı olarak değerlendirilebilir. Birinci aşama, Kurtuluş Savaşı, ikinci aşama T.C.'dir. Bu iki aşama, birbiriyle içiçe geçmiş ve bütünleşmiş bir nitelik taşır. T.C.'in oluşum sürecini başlatan savaş aynı zamanda devletin kuruluş safhasını da içine almaktadır.

Atatürkçülük bir öğreti olarak kitaplarda yazılı veya dışardan ithal edilmiş bir model değil, aksine yaşanan hayat mücadelesinin bir ürünüdür. Bu model, Mustafa Kemal'in doğduğu coğrafyadan başlayarak düşüncelerinin şekillendiği döneme kadar uzanan zaman çizgisi içinde ona yeni birtakım kognisyonların kazanmasını sağlamıştır. Bu nokta Atatürkçülük niçin bir ideoloji değil de bir sosyal sistem olduğunu bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

ADIVAR, Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, (İstiklal Savaşı Hatıraları)

Çan Yayınları, İstanbul 1962.

AHMAD, Feroz, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Çev, Fatmagül Berktaş,

Doyuran Mat. İst. 1985.

_____ **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, İst.

1995.

AKARSU, Bedia, **Türk Devrimi ve Yorumları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları,

Ankara, 1981.

AKŞİN, Sina; **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Gerçek Yayınları, İstanbul,

1980.

AKTAŞ, Ayşe, "Atatürk ve Harf Devrimi", **Erdem**, 1985, C:11, S:33.

AKYÜZ, Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, (1860-1923)**,

İnkılap Yay. İstanbul, 1999.

ALP, Tekin, "Harpten Sulha İntikal İktisadiyatı-Devlet İktisadiyatı.", **İktisat**

Mecmuası, 62, 64, 1917.

ALTAR, Cevad Memduh, "Atatürk'ün Müzik Reformları", **Erdem**, C:1, S.2,

Mayıs, 1985.

AND, Metin, "Atatürk ve Sanat Özel Olarak Müzik ve Tiyatro Üzerine

Değinmeler", J.Landau, İstanbul, 1995.

_____ **Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu**, İş Bankası

Yayını, Ankara,1972.

ARAR, İsmail, **Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin**

Tarihçesi, Baha Mat. İstanbul, 1963.

ARIK, Rüçhan, "Güzel Sanatlara Genel Bir Bakış", **Erdem**, C:2, S:5, Mayıs 1986.

ATATÜRK, M.Kemal, **Söylev ve Demeçler**, Cilt II. T.D.K. (no: 220) A.Ü. Basımevi.

_____, **Nutuk I**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1000 Temel Eser Yayınları, İstanbul, 1973.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2 (1906-1938), Ankara 1959.

Tempo [C.H.P. Genel Sekreterliği Halkeveleri, Recep Ulusoğlu Basımevi]

Atatürkçülük, **Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri I. Cilt**. Haz. T.C.

Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1982.

BAYKARA, Tuncer, **Türk Devrim Tarihi**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1981.

BERKER, Ercüment, "Türk Musikisinde Dönemler", **Erdem**, C:1, S: 1, Ocak 1985.

BERKES, Niyazi, **The Development of Secularism in Turkey** (Montreal: McGi University Press, 1964).

_____, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yay. İstanbul Matbaası, İstanbul 1978.

BİLGİSEVER, Amiran Kurtkan, **Türk Milletinin Manevi Değerleri**, İstanbul, 1977.

BOZKURT, Gülnihal; SAVI, Saime İnal, **Kastamonu'da İlk Kadın**

Mitingi'nin 75.Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 1996.

BURSALIOĞLU, Ziya, "Atatürk'çü Eğitim Üzerine", **ATAM**, 1980, C:1, S:3.

CHP Halkevleri Öğreneği, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

ÇEÇEN, Anıl; **Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.

D'OHSSON, M. De M., **XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler**, (Çev. Zerhan Yüksel), Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Yayıncılık, İstanbul, 1973.

DAVISON, Roderic H., "Türkiye'nin Batı'daki Tarihsel İmajı", **Tarih ve Toplum**, Ocak 1993.

_____, "Türkiye'nin Batıdaki Tarihsel İmajı", **Tarih ve Toplum**, S.109, Ocak, 1993.

DOĞRAMACI, Emel, "Dünyada Kadın Haklarının Öncüsü Atatürk", **İ.İ. İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı-I.**

_____, "Atatürkçü Düşünce El Kitabı", **Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara, 1998.

DÖNMEZER, Sulhi, **Sosyoloji**, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

_____, "Atatürk İnkılapları ve Sosyal Değişme", **ATAM. 75. Yıl Özel Sayısı**.

_____, "Cumhuriyet Döneminin Türk Kültürüne Bakışı ve Kültür Politikaları", **Atam** Dergisi, C: XI, S:31, Mart 1985.

DUMONT, Paul, "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", J.Landau, İstanbul, 1995.

ERGİN, Muharrem, **Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri**, T.K.A.E. İstanbul, 1975.

ERTUĞRUL, Muhsin, **İnsan ve Tiyatro Üzerine Gördüklerim**, Yankı Yayınları, İstanbul 1975.

FEYZİOĞLU, Turhan, "Atatürk ve Fikir Hayatı", **Atatürk ve İnkılap Tarihi II**,

Ankara: Yükseköğretim Kurulu Yayınları, 1986.

GÖKALP, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Hazırlayan M. Kaplan, İnkılap Yay.,

İstanbul 1976.

GÜNGÖR, Erol, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayıncılık, İstanbul,

1976.

GÜVENÇ, Bozkurt, **İnsan ve Kültür**. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.

_____, **Kültür Konusu ve Sorunlarımız**. Remzi Kitabevi,

İstanbul, 1985.

HABERAL, Mehmet; "Atatürk, Cumhuriyet, Eğitimde Ulusallık ve Bütünlük",

Erdem, (1992), C:11, S:31.

HEPER, Metin, **İstmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi**, Çev: Sermet

Yalçın, Numune Matbaacılık, Türkiye Ekon. Ve Topl. Tarih. Vakfı,
İstanbul 1999.

İNAL, Savi Saime, Bozkurt, Gülnihal, **Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin**

75.Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu, Ankara, 1996.

İNALCIK, Halil, "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", **Atatürkçü**

Düşünce El Kitabı.

_____, "Türkiye'nin Modernleşmesi", **Bellekten**, Cilt III, No.204,

Kasım 1988.

İNAN Ayşe Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türk Tarih

Kurumu Yayını, Ankara 1959.

İNAN, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**. Türkiye İş Bankası

Kültür Yay. No: 9, Atatürk Dizisi, Ankara, 1953.

_____, **M.K. Atatürk'ün Viyana Karlsbat Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1970.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayıncılık, İstanbul, 1983.

KALE, Metin, "Harf Devrimi", **Erdem**, 1980, C:11, S:33.

KAMACIOĞLU, Filiz, "Atatürk Devrimleri ve Müzik Eğitimi" **I. Ulusal Müzik Bil. Sempozyumu Bildirileri**, 7-9 Mayıs 1984, İzmir.

KANSU, M. Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, T.T.K., 1. Cilt, Ankara 1966,

KARADAĞ, Nurhan, "Halkevleri Oyun Dağarcığı 1932-1951", **Erdem**, C.4, S.12, Eylül, 1988.

KARPAT, H. Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Ekonomik Kültürel Temeller**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967.

KATOĞLU, Murat, **Müzik ve Halk Eğitimi**, A.Ü.Y. Ankara, 1973.

KOMROFF, Manuel, **The Travels of Marco Polo**(New York, 1926).

KONGAR, Emre, **Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk**. Remzi Kitabevi, Evrim Matbaası, İst. 1994.

_____, **Kültür Üzerine**. Remzi Kitabevi, Evrim Matbaası, İstanbul, 1994.

KORKMAZ, Zeynep, Cumhuriyet Döneminde Türk Dili, Ank. Ün. D.T.C.F. Ank. 1974.

KÖKER, Levent, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

LANDAU, Jacop M., "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", J.Landau, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

LEVEND, Agah Sırr, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleştirme Evreleri, T.D.K., Ank. 1972.

LEWIS, B., **Turkey To-Day**, alıntı Z.Y. Herhlag, **Turkey, The Gchallenge**, Growth (E.J. Brill, 1968).

_____, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998.

MALINOWSKI, Broislaw, **İnsan ve Kültür**, çev. M.Fatih Gümüş, Verso Yayıncılık, Ankara 1990.

MANTRAN, Robert, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti: Avrupa Baskısı", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I**, İstanbul, 1992.

_____, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti: İstikrar mı Gerileme mi?" **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I**, İstanbul, 1992.

MONTAGU, Lady, **Türkiye Mektupları 1717-1718**, Çeviren: Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 12, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973.

NİRUN, Nihat, **Sistematiik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1988.

NUTKU, Özdemir, **Dünya Tiyatro Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1985.

OKYAR, Osman, "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", J. Landau, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

ÖNDER, Necati, "Zihniyet Farklılıkları ve Kültür", **Erdem**, C:1, S:1, Ocak 1985.

ÖNÖZ, Naci, "Cumhuriyet Döneminde Müzik Yönüyle Atatürk", **1. Ulusal Müzik Bilimleri Sempozyumu Bildirileri**, İzmir, 7-9 Mayıs 1984,

ÖZACUN, Orhan, "Halkevlerinin Dramı", **KEBİKEÇ**, yıl, 2, sayı 3.

ÖZTÜRKMEN, Arzu, **Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

PERİN, Cevdet, **Atatürk ve Kültür Devrimi**, 2.b., İnkılap ve Aka Kitapevleri İstanbul, 1981.

SAFA, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ötüken Yay. İstanbul 1999.

SAKAOĞLU, Necdet, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

SAY, Ömer, **Mili Devlet Kültürü**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1998.

SHAW, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw, **History of the Ottoman Empire on Modern Turkey**, (Cambridge University Press, 1977).

SIRRI, Levend Agah, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleştirme Evreleri**, T.D.K., Ankara 1972.

Söylevler 1932-1941, C.H.P. Genel Sekreterliği Halkevleri ve Halkodalarının Onuncu Yıldönümü Yayınlarından, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1942.

ŞEN, Semra, “Atatürk Cumhuriyet ve Tiyatro”, **Erdem**, C:11, S; 32.

ŞEN, Yavuz, “Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Müziği”, **Erdem**, C.11, S.32.

ŞENER, Sami, **Osmanlı’da Siyasal Çözülme**, İnkılap Yay. İstanbul, 1994.

TACHAU, Frank, “Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi”, J.Landau, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

TEMİR, Ahmet, **Milliyet Ülküsü İçinde Bilim ve Eğitim**, Orkon Yay. Ankara, 1961.

TURAL, Sadık, **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler**, K.T.B. Yayınları, Ankara, 1988.

TURAN, Refik, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ank.

1999.

TURAN, Şerafettin, **Türk Kültür Tarihi**. Türkiye Kültüründen, Türkiye

Kültürüne ve Evrenselliğine, Bilgi Yay. Ankara, 1990.

TURHAN, Mümtaz, **Kültür Değişmeleri**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi,

1987 (İstanbul : Bayrak Yay. Mat.).

TÜFEKÇİ, Gürbüz; **Atatürk'ün Düşünce Yapısı**, Tes-İş, Ankara, 1981.

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Kemalist Sistem ve Kültürel Boyutları**, Alfa

Yayınları, İstanbul, 1999.

_____, **Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme**, Türk Dünyası

Vakfı, Baysan Basım, İstanbul, 1988.

TOPRAK, Zafer, "Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu", **Atatürk Döneminin**

Ekonomik ve Sosyal Sorunları, 1923-1938, İstanbul, 1977.

_____, "Meşrutiyette Solidarist Düşünce Halkçılık, "**Toplum ve**

Bilim, I (1977).

UĞURLU, Kamil, "Atatürk, Cumhuriyet Ve Mimarimiz", **Erdem**, 1985, C:11,

S:33.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, **12 Eylül Karşı-Devrim**, Evrim Yayınları,

İstanbul, 1989.

VOLTAİRE, **Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler**, (Der. Osman Yenseni),

Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1969.

YAMANER, Şerafettin, **Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim**.

Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ekinci Matbaacılık, İstanbul, 1998.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Kültür ve Yenileşme", **Türk Kültürü Dergisi**, No:

231, Temmuz 1982.

ABSTRACT

This thesis attempts to study the establishment period which is also identified with its founder, Atatürk, of a new state, that is, Turkish Republic.

The study aims to analyze the attempts regarding socio-cultural construction, modernization of a traditional society, phases of development pursuing change and politics of its founder, concerning all these attempts in the era of establishment of a new state throughout first half of 20th century.

Turkish Republic has been undoubtedly indebted to its founder, Atatürk who put two main ideas—nationalism and civilization- in the base of newly established state. It's clear that his all revolutionary movements stems from these two principles. In this study while first two chapters devoted to nationalism and civilisation in a broad perspective, the revolutions of Atatürk are analyzed individually in last two chapters.

The ideological base of Turkish Republic has not been established at once. The revolutionary movements which were not succeeded in the Ottoman Empire revived through the period of establishment of Turkish Republic.

Like other intellectuals who had important roles in the establishment of the new state, Mustafa Kemal Atatürk was also influenced from Western ideologies and politics. He was aware of the fact that in 20th century the state could preserve its existence only if nationalism rule over all aspects of the society. Depending on this idea, he did not avoid to use his all effort in order to give national identity to all parts of Western civilisation.

This establishment period Turkish Republic had many problems. The society did not accept innovations immediately and sometimes people reacted the revolutions. Even though the public's sensitivity to their tradition was considered, everything which was seen as an obstacle to the revolutions was prevented immediately. The sensitive position of this period was important not only for our concerned era but also for next years in order to preserve the regime.

Turkish Republic is not a civilization which completed its evolution. It's a historical reality that at the static position regression starts. For this reason, with the support of its past. Turkish Republic have to develop and to progress its aims in all areas.

ÖZET

Çalışma, Atatürk dönemi sosyo-kültürel yapılanma ve değişimleri içermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yapılanmasındaki bu temel dinamikler birdenbire ortaya çıkmamıştır. Bir önceki dönemde tartışılmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna tesir etmiştir.

